

j. c. odriozola

Idazkera Teknikoa

U. E. U.

Iruñea 1984

IDAZKERA TEKNIKOA

Juan Carlos Odriozola

EUSKO JAURLARITZAREN LAGUNTZAZ

Jabegoa: Udako Euskal Unibertsitatea

Lege-gordailua: BI-1.698-84

ISBN: 84-398-2704-0

Inprimategia: IMPRENTA BOAN, S.A. - Plaz. de Costa, 12-14 - 48010 BILBAO

Zuk bakarrik dakizu
Pilatos zenbat maite dudan .
Zuk, zenbat miresten zalantza,
zenbat nazkatzen beldurrak.

Juan Carlos Pérez.

A I T Z I N S O L A S A

1981-1982 ikasturtean, Euskara zientifiko I eta II di-
relako asignaturak ezarri ziren Leioako Zientzi Fakultatean. Ha-
siera batetan, helburuak argi zeuden jadanik fakultateko lanean
ari ziren irakasle euskaldunen ikuspegitik: Lehenengo kurtsoko
asignaturak, euskaraz ematen hasiak ziren eta, ikasleentzat bost
asignaturak hizkuntza honetaz jasotzeak alfabetatze-maila garai
samarra suposa zezakeen arren, nabariak ziren oztopo eta mugak.

Edozein herrialdetatik etorririk ere, aspaldi honetan
ari gareneko batze-prozesuan, sartu bide ziren ikasleak; beraien
lengoi maila, ordea, ezin inits zitekeen kontu teknikoek eskatu-
riko konplexutasun eta zehaztasunera. Horrelaxe behar zuen hala-
beharrez, unibertsitate aurreko ikasketak gaztelera hutsez buru-
tuak izanik. Horretaz gain, lehenengo kurtsoetik at, ez zen garai
hontan asignaturak euskaraz ematerik, epe laburrenako, bederen.
Baldintzapen hauetatik inten zen, hain zuzen ere, geroago eskue-
tan jarri zitzaizkigun assignaturen beharra: Ordurako bestelako
hizkuntzetan ezagun zutena, euskaraz adieraz. Berau, zen esanik
ez, hitz laburrez azalduko helburua, besterik ez da.

Lehenengo urtean, ia betiko alfabetatzea emateko aurre-
-arropa zegoela esan daiteke, gure aldetik behintzat. Kurtso ho-
rren barruan, baina, errealitate gogorrenekin, laster egin ge-
nuen topo. Eskola-ordu arruntekiko zerikusirik gabe ere, euskaraz
ko tesinak, artikulua, abstract-ak eta abar hasi zitzaizkigun
etortzen erruki gabe.

Zenbait hilabete igaro ondoren, asignaturak hobeto bide ratzeko moduaz jabetu ginen nolabait: Horra hor Marxel Ensunzak ihaz argitaraturiko "Alfabetatze zientifikoa", zeina honako libu ruarekin batera azkena izango ez den.

Edonola ere, zenbait berba espezifikok edo ezinbesteko egitura batzuk sorteraziriko arazoek, experientziaren bat eskaini digutela esaten ausart gintezke beldur handirik gabe.

Segurtasun osoz errutizat jo daitezkeen joenak edo erizpideak, ikusiak ditugu liburu honetarako. Bestalde, guk geuk era baki sendotzat harturikoak, ugari agertuko dira hemen, proposamen modura baino ez bada ere. Beharbada ez dira ontzat hartuak izango hemen azaltzeko ditugun zenbait puntu eta, are gehiago, il do batetik edo bestetik behin betirako jotze hori, ez-egokitzat kontsidera daiteke, baina ez da gure asmoa hemen lege zurrunik ezartzea. Badakigu, jakin, hizkuntza gehien bat herriaren baitan egosi ohi dena baina gure hizkuntza honek duen normatiba eza, na baria da eta gure eskuetan balego euskara indartsu bihurtaraz le zaketen erregelen sorterazpena, azalduko genuke plazan. Literaru ran edo mintza-mailan beharrezko diren normarekiko transgresioak existitu ahal izateko, lehendabiziz norma bera behar duguna, argi dago.

Lan honen laburpen bide den 7.gaiari esango denaren araue ra, hizkuntz mailen nolabaiteko linkapena izan dugu helburu nagu si. Beronek, zer esanik ez, bildurtu egin gaitu hasieratik. Hizkuntz arrunt edo literarioa, soilik neurri motzez daude linkatu rik gure euskara honetan. Dena dela, horra hor gure belarri entzule eta begi irakurleek diktatu digutena.

Maila teknikoa, affaire honen koska alegia, are korapilotsuagoa dugu. Izan ere, oraintsu arte maila hau existitu ez de la esan daiteke. Horretaz, nondik atera ote dugu proposamenak ia excathedra emateko adonerik? Gure esku zuzentzaileetan (batzutan idazle) iraganiko textuetatik. Zer ote da egokia, beraz, mai la teknikoan? Euskararen sistema orokorra errespetaturik, beneta ko edukina (adierazia) zehatz eta mehatz harrapa dakizkiekeen ben

bak eta egiturak, gure eritziz. Hau guztiau, hizkuntz egoera larri hori dagozkion kasu errespetagarrietan, jakina. Beste era ba tetara esanez, nolabaiteko oreka-egoera litzateke maila teknikoa, horretarako, balantzaren bi besoetan, komunikatu nahi denarekiko zehaztasun eta osotasuna eta, bestetik esamolde-jatortasun eta duintasuna, kontsiderazio hauek momentu oroz haintzakotzat harturik.

Horrexetatik agertu dira gure zalantzak: Gehien bat 7. gaia burutzenekoan, eta maila teknikoaz ariturik, gaur egun egin ohi dena ipini gabe, egin beharko litzatekeena edo litekeena azalduko dugu. Ausartegiak izan garenentz, gerokoak esan beharko.

Azkenik, eta tintaz plasma ezin daitekeen laguntzarik eman digunetaz gain, Jose Ramón Etxebarriari eman nahi dizkiogu eskerrak, kontu hauetarako sarrera (eta geroko bultzada ere) berak eman baitzigun. Halaber, Mari Carmen Meñika eta Maite Atxika llenderi, gure eskuizkribu ulertezinei honako itxura txukuna ematea eskertu behar zaie.

Kepa Altonaga eta Martxel Ensunzarrena, azken momentura ko utzi dut eskerrei dagokien azken parrafo honetan. Izan ere, be raiei dagokie neurri garrantzitsuaz liburu honen paternitatea, eskaini dizkidaten aholku, eztabaida kritiko eta iritzi ugariak direla bide.

Juan Carlos Odrizola.

Leioa, 1984.eko Urriak 22a.

AURKIBIDEA

AITZINSOLASA.....	7
AURKIBIDEA.....	11
1.- DEKLINABIDEA.....	19
1.1.- Sarrera.....	21
1.2.- -A itsatsiaren arazoa.....	22
1.2.1.- -A itsatsia nola muga.....	24
1.2.2.- -A itsatsia noiz ken.....	25
1.3.- Deklinabideari buruzko ideia orokorrak.....	27
1.4.- Izen arrunten deklinabidea.....	28
1.5.- Izen nagusien deklinabidea.....	30
1.5.1.- Leku-izenak.....	31
1.5.2.- Pertsona-izenak.....	33
1.6.- Galdekarien eta zenbakarien deklinabidea.....	33
1.6.1.- Galdekariak.....	33
1.6.2.- Zenbakariak.....	34
1.7.- Izen-orde pertsonalen deklinabidea.....	37
1.8.- Erakusleak.....	38
1.9.- Errepikatiboak.....	39
2.- ADITZA.....	43
2.1.- Sarrera.....	45
2.2.- Aldiak eta moduak.....	45
2.2.1.- Orokortasunak.....	45
2.2.2.- Adizkien erabilera praktikoa.....	53
2.3.- Adizkien pertsonak.....	56
2.4.- Adizki sintetikoen zerrenda.....	57
3.- PERPAUS BARRUKO SINTAXIA.....	73
3.1.- Sarrera.....	75

3.1.1.-	Perpauzaren egitura orokorra.....	75
3.2.-	Izen-sintagma.....	76
3.2.1.-	Determinatzaileak.....	77
3.2.1.1.-	Mugatzailea.....	77
3.2.1.2.-	Adjektibo erakusleak.....	80
3.2.1.3.-	Adjektibo zenbatzaileak.....	81
3.1.2.4.-	Adjektibo ordinalak.....	82
3.1.2.5.-	Adjektibo banatzaileak.....	82
3.1.2.6.-	Beste determinatzaile batzu.....	84
3.1.2.6.1.-	<u>Den</u> eta <u>guzti</u> direlakoak...	84
3.1.2.6.2.-	<u>Beste</u> delako determina- tzailea.....	89
3.2.2.-	Izen-lagunak.....	90
3.2.2.1.-	Genitibo kasuaren <u>-(r)en</u> atzizkia....	90
3.2.2.2.-	Delimitatibo kasuaren <u>-(e)ko</u> atzizkia.	92
3.2.2.3.-	Izen-laguna berezia: Hitz-elkarketa...	98
3.2.3.-	Adjektibo kalifikatzaileak.....	100
3.2.4.-	Izen-ordeak.....	102
3.2.4.1.-	Izen-orde pertsonalak.....	102
3.2.4.2.-	Bestelako izen-ordeak.....	103
3.3.-	Aditz-sintagma.....	107
3.3.1.-	Aditz-sintagmaren barruko izen-sintagmak.....	107
3.3.1.1.-	Nor sintagma.....	107
3.3.1.2.-	Nori sintagma.....	108
3.3.1.3.-	Izen-sintagmei buruzko ikuspegi oroko- rra.....	108
3.3.2.-	Aditz-lagunak.....	111
3.3.3.-	Adberbioak.....	115
3.4.-	Galdegaiari dagozkion arazoak.....	117
3.4.1.-	Galdegaiari buruzko orokortasunak.....	117
3.4.2.-	Galdegai izandaitezkeen elementuak.....	119
3.4.3.-	Galdegaiarekiko zerikusirik duten zenbait kasu berezi.....	121
3.5.-	Baiezko, ezezko eta galderazko esaldien egitura oroko- rra.....	127
3.5.1.-	Baiezko esaldiak.....	127
3.5.2.-	Ezezko esaldiak.....	129
3.5.3.-	Galderazko esaldiak.....	130

3.5.3.1.- Baiezko edo ezezko erantzunik eskatzen duten galderak.....	130
3.5.3.2.- Galdetzailerik duten galderak.....	131
4.- PERPAUS ARTEKO SINTAXIA, I. KOORDINAZIOA.....	135
4.1.- Sarrera.....	137
4.2.- Koordinazio kopulatiboa.....	137
4.3.- Koordinazio adbertsatiboa.....	140
4.4.- Koordinazio disjunktiboa.....	145
4.5.- Koordinazio distributiboa.....	147
5.- PERPAUS ARTEKO SINTAXIA, II. ATZIZKIDUN SUBORDINAZIOA.....	151
5.1.- Sarrera.....	153
5.2.- <u>-(E)n</u> atzizkia.....	154
5.2.1.- Perpaus erlatiboak eta beraien nominalizazioa.....	154
5.2.2.- Perpaus erlatiboak lortzeko bide bereziak.....	157
5.2.3.- <u>-(E)neko/- (e)n</u> oposaketa.....	163
5.2.4.- Beste erlatibo-era batzu.....	164
5.2.5.- Zeharkako galderak.....	165
5.3.- Esaldi menperatu kausalak.....	170
5.3.1.- <u>-(E)lako</u> atzizki kausala.....	170
5.3.2.- <u>Bait-</u> aurrizki kausala.....	171
5.3.3.- <u>Eta</u> juntagailuari dagokion egitura kausala.....	172
5.3.4.- <u>-Arren</u> eta <u>-gatik</u> atzizki kausalak.....	173
5.3.5.- Bestelako egitura kausalak.....	175
5.4.- Esaldi menperatu konpletiboak.....	176
5.5.- Menperatu denboral hutsak.....	178
5.5.1.- <u>-(E)nean</u> atzizkiari dagokion menperatu denborala.....	179
5.5.2.- Izen-aditzaren erakarri denboralak.....	180
5.6.- Menperatu adberbialak.....	181
5.6.1.- <u>-(E)la</u> atzizikiari eta antzekoei dagozkien menperatu adberbialak.....	182
5.6.2.- <u>-(R)ik</u> eta <u>-(e)z</u> atzizkien arteko harremanak.....	185
5.6.3.- Aditz jokatuari lotzen zaion <u>-(e)nez</u> atzizkia.....	186
5.7.- Izen-lagun antzeko menperatuak.....	188
5.7.1.- <u>-(R)iko</u> eta <u>-dako/-tako</u> atzizkiei dagozkien izen-lagunak.....	189

5.7.2.- -(E)lako atzizkiari dagozkion izen-laguna.....	190
6.- ATZIZKIRIK GABEKO SUBORDINAZIOA.....	195
6.1.- Subjunktiboa.....	197
6.2.- Baldintzapenezko esaldi menperatuak.....	198
6.3.- Perpaus kontsekutiboak.....	201
6.4.- Perpaus kontzesiboak.....	203
6.5.- Izen-aditzari dagozkion menperatuak.....	204
7.- HIZKUNTZ MAILAK.....	211
7.1.- Sarrera.....	213
7.2.- Deklinabideari dagozkion hizkuntz mailak.....	215
7.2.1.- Nominatiboa.....	215
7.2.2.- Ergatiboa.....	217
7.2.3.- Datiboa.....	218
7.2.4.- Destinatiboa.....	218
7.2.5.- Asoziatiboa.....	219
7.2.6.- Destinatiboa.....	218
7.2.7.- Adlatibo kasua eta beraren eratorriak diren adlatibo mugatzaile eta adlatibo direktiboa.....	220
7.2.8.- Elatiboa.....	220
7.2.9.- Partitiboa.....	220
7.2.10.- Prolatiboa.....	221
7.2.11.- Bestelako kasuak.....	221
7.3.- Aditzari dagozkion hizkuntz mailak.....	221
7.4.- Sintaxiari dagozkion hizkuntz mailak.....	224
7.4.1.- Koordinazioari dagozkion hizkuntz mailak.....	224
7.4.2.- Subordinazioari dagozkion hizkuntz mailak.....	227
7.4.2.1.- Erlatiboa.....	227
7.4.2.2.- Esaldi menperatu kausalak.....	227
7.4.2.3.- Esaldi menperatu kompletiboak eta beraien antzekoak.....	229
7.4.2.4.- Menperatu denboral hutsak.....	229
7.4.2.5.- Menperatu adberbialak.....	230
7.4.2.6.- Izen-lagun antzeko menperatuak...	231

7.4.2.7.- Subjunktiboa.....	232
7.4.2.8.- Baldintzapenari dagozkion hizkuntz mailak.....	235
7.4.2.9.- Perpaus kontsektiboak.....	236
7.4.2.10.- Perpaus kontzesiboak.....	236
7.4.2.11.- Izen-aditzaren erabilerari dagoz- kion hizkuntz mailak.....	237
BERBA, ATZIZKI ETA AURRIZKIEN AURKIBIDE ALFABETIKOA.....	241
KOADROEN AURKIBIDEA.....	245
BIBLIOGRAFIA.....	247

1.- DEKLINABIDEA

- 1.1.- Sarrera
- 1.2.- A itsatsiaren arazoa
 - 1.2.1.- -A itsatsia nola muga
 - 1.2.2.- -A itsatsia noiz ken
- 1.3.- Deklinabideari buruzko ideia orokorrak
- 1.4.- Izen arrunten deklinabidea
- 1.5.- Izen nagusien deklinabidea
 - 1.5.1.- Leku-izenak
 - 1.5.2.- Pertsona-izenak
- 1.6.- Galdekarien eta zenbakien deklinabidea
 - 1.6.1.- Galdekariak
 - 1.6.2.- Zenbakariak
- 1.7.- Izen-orde pertsonalen deklinabidea
- 1.8.- Erakusleak
- 1.9.- Errepikatiboak

1.1.- SARRERA.

Euskaran, oso aurrizki gutxi baldin badago ere, atzizkiak ugari ditugu. Berauek, bitan sailka litezke funtzioaren arauera.

a) Izen, adjektibo edo aditz-erroei erantsiz hitz erakarriak ateratzeko gaur egun erabiltzen direnak edo eta eginda dauden hitzetan parte hartzen dutenak. (Beraz, hizkuntzaren historiaren momentu batetan, orain daramagun erakarketa-prozesuaren antzekoa eman zatekeen).

Adibide gisa, hauexek jarriko ditugu: Lotsati hitza, neologismoa ez dena, horrela eraiki zatekeen: Lotsa(tu) aditza + -ti atzizkia ("propenso a" edo "joeraren bat" adierazten duena). Bestalde, aldagarritasun hitza, fakultate honetako tesina batetarako erabili denerminoa dugu. Prozesua, lehen aipatutakoa bezain argia dugu: alda(tu) aditza + -garri atzizkia (etorkizunaren kutsua daukana) + -tasun atzizkia (kualitate bat adierazteko erabiltzen dena).

Dena dela, mota honetako atzizkiak ez dira deklinabidearen sailean interesatzen zaizkigunak.

b) Izen, adjektibo eta berauen funtzioa bete dezaketen hitzei eranstean zaizkien atzizkiak, perpausa baten barruan, funtzio gramatikala adierazteko erabiltzen direnak.

Berau, euskarari dagokionez, ukaezina dugu: Mitosiak eta mitosiei hitzek oso funtzio ezberdina dute edozein perpausetan.

Euskararen ezaugarri hau "deklinatzea" dela onartzerrakoan, elkarren kontrako eritziak azaldu dira. Dena dela, azken

finean arazoaren ikuspegiak besterik ez direnez, guk geuk ez daukagu horretan sakontasunez sartu beharrik. Latinaren bost deklinabideen ondoan, euskarak deklinabide bakarra bide du, hizkuntza aglutinakor edo eranskorrek bezala. Bestalde, latinean, deklinatzen den hitza ez da aldatu gabe gelditzen: homo hitzaren nomina tibo, genitibo eta datiboa, homo, hominis eta homini dira. Euskaren kasuan, ordea, ukitu gabe uzten da hitza deklinabidean zehar: karbono, karbono-aren, karbono-ari. Dena dela, hau ez da pluralean gertatzen: gauza baina gauzen.

Aipatutako deklinabidearen "bakartasun" horren barruan, hirukoiztasuna bereiz genezake izen arruntei dagokionez:

-mugatu singularra

-mugatu plurala

-mugagabea: ez zaio bakar/anitz oposaketari egokitzen, mugatu/ez mugatu oposaketari baizik. Beraz, beraren barnean ez dago ez singularrik, ez pluralik. Sail honetako ezaugarri morfologikorik handiena zera dugu: artikulua mugatzailerik agertzen ez dela. Mugagabearen erabilera, hasiera-mailan arazo handirik egon ez arren, korapilotsuagoa da maila idatzian sartzerakoan, bai literaturan, bai testu teknikoetan ere. Mugatzailearen berri sakonagorik, sintaxiaren 3.2.1.1. sailean emango dugu.

1.2. A ITSATSIAREN ARAZOA.

Jakina denez, -a dugu artikulua mugatzailea. Berau, izen eta adjektibo guztiek eramaten dute deklinabide mugatuaren kasu guztietan (esplizituki nahiz esplizitatu gabe); hona hemen adibide batzu:

Aerobioari: Hitz honen datibo kasuan, -a artikulua mugatzailea badagoena argi eta garbi ikusten da.

Aerobioei: Pluralaren datiboan, ordea, nahiz eta morfologian ez ikusi, zentzuari dagokionez, mugatuta dago hitza.

Aerobiori: Mugagabearen datiboan, -a delakoa ez da agertzen.

Dena dela, hitzak berak (erraz esateko, hiztegian agertzen denak) ez du halabeharrez mugatzailerik eduki behar. (Ikus mugagabearen arazoaz geroago esango dena eta oraintsu aipatutako "aerobiori" adibidea). Beraz, hitzak horrela emango zaizkigu: pago, haritz, bektore, talde,...

Hitz batzuk ordea, -a bat daukate berez, ezin "ken" daitেকেena, adibidez, gauza hitza (nahiz eta Gipuzkoako leku batzutan horrela egin: gauz bat). Horretaz, oso garrantzitsua da hitza ren "jatorrizko" egoera ezagutzea deklinabidez aritzerakoan. Izan ere, -a itsatsidun hitzek joera berezia adierazten dute nonbait.

LOTURA

ADIBIDEA

a) Mugagabearen

<u>-a</u> + -kontsonantea	Ø	Klorofila + -tatic = Klorofilatic
<u>-a</u> + -bokala	-r-	Klorofila + -i = Klorofilari

b) Mugatu singularrean

<u>-a</u> + -kontsonantea	Ø	Klorofila + -tik = Klorofilatic
<u>-a</u> + <u>-a</u> bokala	Ø	Klorofila + -a = Klorofila

(-a bakarria gelditzen da)

c) Mugatu pluralean

<u>-a</u> + <u>-e</u>	Ø	Klorofila + etan = Klorofiletan
(<u>-e</u> agertzen da)		
<u>-a</u> + <u>-a</u>	Ø	Klorofila + -ak = Klorofilak

(-a bakarria agertzen da)

Dena dela, zera hartu behar dugu kontutan: -r- batzu atzizkienak baldin baditugu ere, beste batzu, lotura besterik ez dira. Bi kasu hauen ondorioa, ordea, bera izan daiteke:

Mugagabearen datiboa: Klorofila + -r lotura + i = Klorofilari.

Mugatu bakarraren datiboa: Klorofila + -ari = Klorofilari, (hizkuntzaren aldi historikoan, bederen).

Beraz, -a itsatsidun hitzetan, datibo kasuan, mugagabearen eta mugatu bakarraren arteko itxura-nahasketa gertatzen da.

1.2.1.- -A itsatsia nola muga.

a) Textu batetan edo hiztun batengan, numeralak edo eta galdeak erabiliz (mugagabea jartzeko behartzen dute eta):

zenbat bektore?

Bektore bat

zenbat abiadurA?

AbiadurA bat

b) Mintzairari dagokionez honako irregulartasunok aipatuko ditugu:

- Bizkaieraz eta Goierriko Gipuzkeraz, hurrengo prozesua dugu:

-a itsatsia + a = -ea : euskerea (euskerie), alabea (alabie).

Kasu hauei dagokienez, hizkuntzaren joera orokorrari moldatzen ez zaizkiola esan behar da.

- Gipuzkeraz ere, zenbait lekutan, -a itsatsia, kendu egiten da artikulua delakoan: gauz bat, anai bat.

c) -A itsatsidun atzizki batzu:

-keria, -dura, -duria, -tza, -kuntza, -daka, -gintza, -era, -ke-ta..., eta berauei dagozkien adibideak: ahuleria, abiadura, di-rutza, hazkuntza, hizkuntza, ahokada, hirigintza, erabakiera, neurketa... (Ikus 1.2.2.- saileko zerrenda).

Dena dela, atzizki hauek ez dira izenak deklinatzeko erabiltzen direnak, beste hitz batzutatik izenak sorteraztekoak baizik (ikus 1.1.-saila); izan ere, hitz eratorria sortu eta gero, deklinatu egiten dira.

abia(tu) + -dura = abiadura

datiboa: abiadura + -ari = abiadurari

d) Textuetan, interesatzen zaigun hitza bat numeralarekin edo partitibo kasuaren -(r)ik atzizkiarekin dagoenean, bila dezakegu: gauza bat/gauzarik.

e) Gaztelaniaz horrela bukatzen diren hitzek, euskaratu eta gero ere, -a berberaz bukatu behar dute: anemia, bakuola, bixikula, entzima, energia, partikula...

1.2.2.- -A itsatsia noiz ken.

3.2.2.3. sailean ikusiko denez, euskarak izen-sintagmaren gunea kalifikatzeko dituen bideetako bat hurrengo da: izen--guneari beste izen bat gehitu ezker-aldean, bien artean marra txikia jartzen delarik. Beraz, marra hau, bi hitzen elkarketaren seinalea dugu, lehengoak bigarrena kalifikatzen duena argi utziz. Teori mailan bederen izen guztiak izan daitezkeen kalifikatzaile hauen artean, zer esanik ez, -a itsatsidun batzu daude. Elkarke-ta honen seinale laburrago bezala, beraz, -a itsatsi horren desa gertzea liteke; horretaz, marra txikia eta -a itsatsiaren desa gerpena, maila berdinetan leudeke. Hona hemen adibide batzu:

-prozedura normala: erregulazio-eredu.

- -a itsatsia dagoenean: ekonomi maila(Ikus 3.2.2.3.).

Berau, bi hitzak fisikoki elkartzeko lehenengo pausoa liteke, nahiz eta orain,ekonomi maila eta abarreko hitzak gogor gertatu, ohitura faltarengatik.

Dena dela, ondoko zerrendan literatur tradizio, mintzaira arrunt eta teknikoari dagoxion zenbait -a organiko-dun hitz jarriko dugu, azken horiek izartxo batez seinalaturik.

abarka	erdara	hedadura	koska	pezeta
abiadura*	erregina	heriotza	kutxa	potentzia*
ahuldura*	esegidura*	hirrika	laguntza	praktika
aldaketa	era	hizketa	landa	presa
algebra*	esamesa	hizkuntza	lehiatila	proba
anka	eskaintza	hondartza	limosna	probintzia
ardura	eskopeta	ibilera	loba	profeta
area*	esperantza	ideia	lotura*	proteina*
arrazia	estropada	ikara	luzeera*	prozedura
arrosa	ezaguera	ikasketa	makila	punta
arroza	ezpata	ikastola	makina	puska
atmosfera*	fabrika	iloba	marka	saiakera
ausardia	falta	imajina	marra	saltsa
azalera*	familia	iskanbila	masa*	salda
azterketa	fama	itxura	matraila	sarrera
balentzia*	feria	izara	meta	sehaska
batuketa*	festa	jaiotza	morrontza	soka
berba	fraka	jakinduria	meza	sorrera
biderkaketa*	galdera	jaka	mila	sorta
bista	galera	jarduera	muga	substantzia
bizitza	ganbara	jendetza	nahasdura	sulfamida*
bolumetria*	gartzela	joera	nekazaritza	taberna
borda	gaztaina	jokaera	neska	tankera
burdina	gazteria	justizia	neurketa	teila
bukaera	gela	kaiola	ohitura	teoria
denda	geruza*	kaixa	okela	traba
desira	gerla	kanta	ola	tresna
duda	gertaera	kapa	ordena	tristura
energia*	gorabehera	karga*	patxada	trufa
egia	glukosa*	katea	pena	txalupa
egitura	gramatika	kezka	pentsaera	txanda
egoera	habia	kipula	pertsona	uda
eliza	haizkora	kolonia*	pila	zelula*
enara	harridura	kontzientzia	planta	zerga
entzima*	hasiera	koroa	politika	zuhurtzia

1.3 DEKLINABIDEARI BURUZKO IDEIA OROKORRAK.

Deklinabidearen kasuak, gramatikarien eritzien artean, gorabeherak badira ere, hamasei direla esan dezakegu. Dena dela, lau ataletan bana daitezke:

- a) Aditzarekiko komunztadura duten kasuak: nominatiboa, ergatiboa eta datiboa.
- b) Aditzarekiko komunztadurarik ez duten eta leku-denborazkoak ez diren kasuak: genitibo posesiboa, asoziatiboa, destinatiboa eta instrumentala.
- d) Leku eta denbora-kasuak: Inesiboa, elatiboa, adlatibo, adlatibo mugatzailea, alatibo direktiboa eta delimitatiboa.
- e) Era mugagabeen soilik deklinatzen diren kasuak: partitiboa eta prolatiboa.

Bestalde, izen arruntak eta nagusiak zeharo berdin deklinatzen ez direla azaldu behar dugu. Halaber, hitza bokalez edo kontsonantez bukatzen dela, -ai, -ei, -oi, -au diptongoez bukatzen dela, kontuak ez dira ildo beretik joaten, azkenean, horrelaxe gelditurik:

- Bokalez bukatzen diren izen arruntak.
- Kontsonantez bukatzen diren izen arruntak.
- "i" -dun diptongoz bukatzen diren izen arruntak
- "u" -dun diptongoz bukatzen diren izen arruntak
- Bokalez bukatzen diren izen nagusiak (leku edo eta pertsonek).
- Kontsonantez bukatzen diren izen nagusiak.

Honetaz gain, zera hartu behar da kontutuan: Leku-izen nagusiak izan ezik, d) taldeko kasuak ezberdinak direla bizigabe/bizidun oposaketaren arauera.

Dena dela, Euskaltzaindiak hartutako erabakiak, erraztu egin du paradigma:

- "i" -dun diptongoz bukatutako hitzak eta bokalez bukatutakoak, berdin deklinatu behar dira euskara batuaz.
- -Au diptongoaz bukatutakoak eta kontsonantezkoak bestalde, berdin deklinatu behar dira.

1.4.- IZEN ARRUNTEN DEKLINABIDEA.

Lotura-erregelei dagokienez, ondoko hauek azaldu behar ditugu:

a) Mugagabeen.

	<u>Lotura</u>	<u>Adibidea</u>
-Bokalea + kontsonantea	∅	mitosi + -k = mitosik
-Bokalea + bokalea	r	mitosi + -en = mitosi-ren.
-Kontsonantea + Bokala	∅	ur + -en = uren
-Kontsonante + Kots.	e	ur + -tan = uretan

Azkenengo kasu hau ez da betetzen prolatiboan:
ur + -tzat = urtzat.

b) Mugatu singularrean.

Kontsonante eta -au diptongoaz bukatzen diren kasuetan ezik (berauek -e bat hartzen dutelarik), ez da loturarik behar.

b) Mugatu pluralean.

Sail honetan, ez dago loturarik.

Bestalde, -a itsatsiaren sailean gertatzen zen nahasketaren antzekoa gerta daiteke hemen; gure honetan, nahasteko bi de posibleak askoz ere zabalagoak dira, leku- eta denbora-kasu guztietan gerta baitaitezke (hau da, inesibo, adlatibo, elatibo, elatibo mugatzaile eta delimitatiboan):

Nahasketa, mugagabearen eta mugatu anitzaren artean gertatzen da, kontsonantez bukatzen denean, eta lotura, -r denean.

Hona hemen adibide batzu:

Mugagabearen inesiboa: ur + -e lotura + -tan = uretan

Mugatu anitzaren inesiboa: ur + -etan- = uretan

Mugagabearen inesiboa: ur + -e lotura + -tatik = uretatik

Mugatu anitzaren inesiboa: ur + -etatik = uretatik.

Oharra: Bizkaian behintzat azentu desberdina dute: úretan (mugatu anitza), urétan (mugagabea).

1.5.- IZEN NAGUSIEN DEKLINABIDEA.

Izen nagusiak deklinabide berezi samarra dute, izen arruntekin gonbaratzen baditugu behintzat.

Gure zereginetarako, ez dugu hauen behar handirik izango eta, gehienbat, izen arrotzak agertuko zaizkigu, deklinabide-atzizkiak marra bidez jarri ohi direlarik.

Edozein modutan, guri agertuko zaizkigun deklinabide-zailtasunak eta euskal gramatikaz aritzen diren liburuetan azaltzen direnak, antzekoak dirateke, amaierazko fonemen gorabeherak daudelarik.

Izen nagusien berezitasun hau morfologikoki finkatzea korapilotsua izateaz gain, hemengo helburuetatik nahiko urruntzea da. Horretaz, bat ere linguistikoak ez diren "...balitz bezala" eta antzeko expresioak erabiliko ditugu, gonbaratzera-koan, eredu izen arruntean harturik.

1.5.1.- Leku-izenak.

Honetaz aritzerakoan, zenbait ohar eman behar dira:

- a) 1. eta 2 taldeko kasuak, izen arrunten mugagabe bezala egiten da:

London, London-i, London-ek, London-engatik, London-en,...

(ur, uraz, urek modukoak)

Almeria, Almeria-ri, Almeria-k... (mitosi, mitosiri, mitosik..)

b) 3. taldeko kasuetan arrunt mugatu bezala deklinatzen dira bo kalez bukatutakoak.

Almeri-ra, Almeria-ko, Almeria-tik, (mitosi-ra, mitosi-ko, mitosi-tik...)

Bokalez bukatzen direnen artean, aurrean esandakoare kiko salbuespen baharra dugu, inesiboarena alegia:

Toulouse-n (baina mitosiAn)

Kontsonantez bukatzen direnak, ordea, nahiko bereizten dira, 3. taldeko kasu guztiei dagokienez. Batetik, inesiboa horrelaxekoa da:

London-en (baina ur-ean edo uretan)

Bigarrenik, beste kasu guztiek ez dute epentetikorik hartzen:

London-a, London-go, (baina ur-era, ureko...)

Berauek dira Euskaltzaindiak proposatu dituen bideak, eta hau kontutan hartu beharko da, London-era eta antzeko formak egiteko joera handia baitago.

Bukatzeko, instrumentala eta prolatiboa, izen arrunten modura egiten direla esan behar da:

London-ez, London-tzat (urez, urtzat)

Almeria-z, Almeria-tzat (mitosiz, mitositzat)

c) Zientzi mailan gaur egun gutxi agertu arren, persona-izen bilakatu diren leku-izenak aipatu behar ditugu. Berauek bi modutara deklinatuko dira. Adibiderik ezagunena, zera dugu, baserri baten izena, bertako bizilagunei ematen zaieneko kasu koa. Baserriari dagokionez, Onramuñora, Onramuñotik, ... izango ditugu. Pertsonak izendatzerakoan, ordea, Onramuñorengandik, .. etab. jarri beharko dugu. Argi uler daitekeenez, bereizkuntza hirugarren taldean gertatzen da soilik.

d) Badira aintzinako izen arruntak, leku-izen nagusi bilakatu direnak. Horrela gertaturik ere, izen arrunten deklinabidea hartzen dute:

Deustuan, Bizkaian (ez*Deustun, *Bizkain), mitosian bezala

Deustutik, mitositik bezala.

Hona hemen hau gertatu deneko herrien zerrenda:

Iruñea, Azkoitia, Azpeitia, Ermua, Mallabia, Basaburua, Hondarribia, Mutiloa.

e) Azkenean, -a organikoa (ikus 1.2.) duten leku-izenak aipatuko ditugu d) kasuetatik bereizteko: Getaria, Donostia, Pasaia, Nafarroa, Mungia:

Getarian/Deustuan, baina Getariatik /Deustutik

1.5.2.- Pertsona-izenak.

Hauekin, 1.5.1.- sailean egindakoen antzeko oharrak azpima
rratu behar ditugu:

a) 1. eta 2 taldekoak, leku-izenen modura (eta beraz izen arrun
ten mugagabea egiten dira:

Newton, Newton-ek, Newton-i ... (London, London-ek, London-i)

b) 3. taldeko kasuak, bizidunoi dagokienez, leku-izenetatik be
reizten dira atzizki-mota hartzerakoan; ez ordea, emanak ditu
gun bestelako zehaztasun morfologikoetatik:

Newton-engan (London-en, ureAn)

Newton-engana (London-a, urera)

Grassé-rengan (Toulouse-ra, mitosira)

Grassé-rengan (Toulouse-n, mitosiAn)

c) Hemen ere, leku-izenetaz eman dugun c) saileko kasua aipa
tu beharko litzateke.

1.6.- GALDEKARIEN ETA ZENBAKARIEN DEKLINABIDEA.

1.6.1.- Galdekariak.

Galdekarien artean honako atalak bereiz ditzakegu:

a) Izen-ordegisa, hau da, soilik erabiltzen direnak:

nor, non, nora, noiz, nola, ...

b) Izen-orde modura agertzen badira ere, izen-lagun edo eta adjek_tibo gisa erabil daitezkeenak:

zer, zein, zenbat,...

Bi galdekari-talde hauetatik, zenbait mugagabe (Villa-santek " indefinidos" hitza erabili du) atera dira:

-zenbait, noizpait, norbait, nolabait (gaztelaniaren algo, alguien...)

-edozer, edozein, edonor (cualquier, cualquiera,...)

-edonoiz, edonola (en cualquier momento,...)

-nonahi, noiznahi, nolanahi (en cualquier sitio,...)

-zer edo zer(zeozer), non edo non (nonon), nor edo nor (nonor), (algo, en algun sitio,...)

1.6.2.- Zenbakariak.

a) Bat hitzaren arazoa.

Berau, bi modutara erabil daiteke, esangurari dagokio-nez.

-Bat (= ez bi). Kasu honetan zenbakaria da. Ondo erabili lia dagoenentz frogatzeko, bakar hitza jar daiteke bat hitzaren aurrean. Esangura ez bada aldatzen, bat zenbakaria ondo erabili ta dago. Hona hemen adibide batzu.

Zenbait arreba daukazu?

-Arreba bat daukat. Arreba bakar bat daukat.

Kasu honetan, ondo erabilita dago.

Alderantzizko adibidea:

Non daukazu etxea?

Leku baketsu batetan daukat. Hemen leku baketsu bakar batetan ja rriko bagenu, esangura aldatu egingo litzateke. Beraz, kasu

honetan, bat gaizki erabilia da ez baita esaldi honetan galdekaririk behar: ez dugu leku bat bakarrik denik esan nahi, bakesua dela baizik. Horretaz, horrelaxe izango litzateke esaldia: Leku baketsuan daukat".

-Bat (=edozein)Hemen, ez da benetako zenbakaria. Kasu honetan -a artikulua kidea dugu, bat/-a oposaketa gertatzen delarik. Gaur egun bi hauen artean sortzen den nahasketa ekiditeko, Txillardegik azaldutako koadroa, argitzaile:

ERDARAZ	el / la le / la	un(o) / a un / une	
EUSKARAZ	(hau, hori, hura)	(edozein, mugagabe)	(bakar bat bat eta ez bi).
	-a		bat

1.1.- Koadroa (Txillardegia): Mugagabe eta mugatasuna.

Gaur egun, erderen eraginez, bat hitza -a delakoaren arloan hasi da erabiltzen, eta jadanik ez dugu bat ere garbi bat delakoa zenbakari bezala soilik mantentzen daitekeenentz.

Berez, aintzinako koadroa mantentzeko, honelako itzulpenak hartu beharko lirateke kontutan.

- (1) "Dentro de ese género se conoce una (sola) especie": Genero horren barruan, espezie (bakar) bat ezagutzen da.
- (2) "Es una especie conocida...": "Espezie ezaguna da..."
- (3) "La especie es muy conocida..." "Espeziea, oso ezaguna da..."

b) Beste zenbakariak.

Adierazteko multzoa mugagabea denean (bi elektroi, bost molekula), mugagabean deklinatzen da izena.

Adierazteko multzoaren elementuak zeharo ezagunak direnean, deklinabide mugatu anizkoitza erabiltzen da. Bi elektroi-ak (bi bakarrik daude, dauden bakarrik), bost molekulak (bost ba-karrik daude eta horietatik, bostak).

Ezaguna denez, Bizkaieraz, izenaren atzean jartzen da bi numeralak. Hizkuntza idatzian, zer esanik ez, bi joerak daude onar-turik. Dena dela, gaur egun balio semantikorik ez duen bereizkun-tza morfologikoa erabilenezake hemendik aurrera gatzeleraz di-ren hiru moduen parean:

- (4) *Se pierden dos electrones*
- (5) *Se pierden los dos electrones*
- (6) *Ambos electrones se pierden.*

Egia da (5) eta (6) adibideek oso esangura antzekoa du-tena, gehienetan nabarduraren bat bereiz litekeelarik. Euskaraz bi izenaren eskuin-aldean jarritz, deklinatzen dena zenbakia dela kontutan harturik, zenbakia bera indartu nahi denean, hots, (6) adibidearen kasuan, honelako ordena izan liteke egokia. Beraz euskararen pareko hiru adibideak, ondokoak genitzake:

- (4') : *Bi elektroi galtzen da*
- (5') : *Bi elektroiak galtzen dira/*Bi elektroiak, galdu egiten dira.**
- (6') : *Elektroi biak galtzen dira.*

Hau, guztiau, proposamen gisa eman nahi dugu hemen.

Zenbakariek, soilik doazenean, deklinabidearen mugatu anizkoitza eta mugagabearen atzikiak hartzen dituzte.

1.7.- IZEN-ORDE PERTSONALEN DEKLINABIDEA.

Euskaran bots "norki" daude (Txillardegirena erabiliz):

Singularra: ni, hi

Plurala: gu, zu, zuek

Zu izen-ordeak, oraintsu arte, "vosotros, vous(autres) adierazi izan du. Zuek sartu denean pluralezko esagura hartu duenez, zu norkia, zentzuari dagokionez, singularrera pasatu da.

Hirugarren pertsonetan, dagoena ez da berez "norkia", hirugarren erakuslea baizik, hura/haiek.

Izen-ordea galdegaia denean edo haren nagusitasuna azpimarratu nahi denean, bigarren sail hau erabil daiteke:

- 1. nihaur - nerau - neu
- 2. ihaur - herori - heu
- 3. bera
- 1. guhauk - geu
- 2. zuhaur - zerori - zeu
- 2'. zuhauk - zeuek
- 3. berak

Hona hemen izen-ordei buruzko beste ohar batzu:

a) Euskaraz ez dago benetako posesiborik; berez, norkien genitiboak erabiltzen dira.

1. nire - neure
2. hire - heure
3. haren - bere
1. gure - geure
2. zure - zeure
- 2' zuen - zeuen
3. haien - beren (euren)

b) Erdaren "reflexivo / reflechi" delakoak, euskaraz -ren bu-
rua egituraz adierazten dira, "norberekaria" deitzen delarik.

b) Erdaren "reciproco / reciproque", hau da, elkarkaria, elkar
inenordea deklinatuz egiten da:

(7) *Zelularen zitoplasmak eta inguruneak elkarri aldatzen diz-
kiote elementuak.*

(8) *Entzimak eta substratoak elkar ezagutzen dute.*

Hizkuntza arruntean elkar delakoa, mugagabearen nomi-
natiboaz agertzen da gehienbat. Posiblea da, ordea, edozein ka-
sutan jarri: Elkarretik aldendu, elkarrez babestu...

1.8.- ERAKUSLEAK.

Ondoko hiru bikote hauek ditugu:

hau / hauek
 hori / horiek
 hura / haiek

Soilik joan daitezke (izen-orde gisaz) edo izen batekin (izen-lagun modura).

Galdegaia izen-ordea bera denean edo eta indar berezia eman nahi zaionean, -xe atzizkia erabiltzen da: hauxe, horixe, honelaxe... eta bide beretik hiru erakuslei dagozkien leku-adberbioak: hementxe, ... etab (Ikus 3.4.-).

1.9.- ERREPIKATIBOAK

Sail honetan sakontzeko, joskera txarreko esaldi batzu emango ditugu:

- (9) - *Bi entzimak substratu berdinean kokatzen dira.*
 (10) - *Elektroi guztiak erreduzitzaile berdinetik datoz.*

Berez, esaldiok, horrela jarri beharko lirateke:

- (9') - *Bi entzimak substrato berean kokatzen dira*
 (10') - *Elektroi guztiak erreduzitzaile beretik datoz*

Laburtuz, horrelako oposaketari jarraitu behar zaio:

- Bera (eta gero ikusiko ditugun beste formak) errepikatiboa

dugu: Bi entzimak ez dira kokatzen substratu berdinetan, hots, antzekoak diren bi substratuetan; substratu berean kokatzen dira, hau da, bi entzimatarako substratu bakarra dagoela. Elektroiak, bestalde, ez datoz antzeko ezaugarriak dituzten erreduzitzaileetatik; erreduzitzaile beretik datoz, bera soilik dagoelarik.

Besteak beste, bera delakoak sorteraizitako bi erabilera ezberdinak aipatu behar ditugu hemen:

(11) Legeak berak adieraz ditzake bere mugak.

Hots, la propia ley eta pertsonetaz aritzerakoan, ikertzailea bera, el investigador en persona. Ikus daitekeenez, modu honetara, bai izena, bai izen-ordea ere, deklinatu egiten dira.

Bigarren erabilera, (9') eta (10') adibideei dagokie eta, argi utzi denez, izenak ez du deklinabide-atzizkirik jarri behar.

2.- ADITZA

2.1.- Sarrera

2.2.- Aldiak eta moduak

2.2.1.- Orokortasunak

2.2.2.- Adizkien erabilera
praktikoa

2.3.- Adizkien pertsonak

2.4.- Adizki sintetikoen zerrenda

2.1.- SARRERA

Euskal aditza, Europako hizkuntzetakorik bereziarena dela esan ohi da. Hizkuntzen arteko gonbaraketak egiterakoan "berezi" adjektiboa erabiltzea ausarta gerta badaiteke ere, batetik ergatibo, nominatibo eta datiboak aditzean bertan morfemak edukitzeak eta bestetik denbora eta moduen aniztasunak, kontua nonbait zailtzen dutela onartu behar da.

Edozein modutan, euskararen aditza oso regularra da eta, hizkuntza literariorako emanak diren zenbait erabilera-erizpide jarraituz, arazoak urtu egiten direlakoan gaude.

Apunte hauen ildoak mantenduz, ez gara hemen ikuspegi gramatikal hutsaz arituko eta erabilera praktikoa, zehatza alegia, izango dugu nagusi. Beraz, euskal aditzaren paradigmak ez dira hemen agertuko, nonbait ezaguntzat ematen baitira.

2.2.- ALDIAK ETA MODUAK

2.2.1.- Orokortasunak.

Moduak sailkatzeko lehenengo erizpidea, izan-ukan/ *edin-ezan aditz laguntzaileen banaketari dagokio, bi adizki-talde agertzen delarik: Egitezkoa eta ustezkoa. Ikusten denez, "a posteriori" bide da klasifikapen hau: Lehenengo laguntzaileak erabiltzen direneko kasuetan, egitezko adizkiak ditugu; bestelakoetan, ustezkoak. Sailkapen honek errealitatearekin zein lotura duen azaltzen hastea, bestalde, hautatua dugun ikuspegi praktikotik at gelditzen da.

Talde hauetako bakoitzean, bi azpitalde bereiz daitezke, (objektibotasuna eta subjektibotasuna); berauek definitzeko ere, hiztunaren praktika hutsean oinarritu gara: subjektibotasunari dagozkion adizkiek -ke atzizkia hartzen dute, izan-ukan zein *edin-ezan* laguntzaileetarako. Dena dela, subjektibotasun/adjektibotasun delako oposaketaz, hona hemen bi adibide:

- (1) *Genero hau zabalduena dateke* (Subjektiboa: Guztiz segur ez bagaude ere, horrelaxe uste dugu).
- (2) *Genero hau zabalduena da* (Objektiboa: Zalantzarik gabe horrelaxe da).
- (3) *Tenperatura horretaraino berotzen badugu, medioa lehor daiteke* (Subjektiboa: Posiblea da hori gertatzea, baina ez dugu segur esaten).
- (4) *Medioa lehor dadin, tenperatura horretaraino berotuko dugu* (Objektiboa: Berotzen badugu, horixe gertatuko da zalantzarik gabe).

Esana dugunez, eta adibideetaz agian argiago ikusi da, egitezkoa, (1), (3) / ustezkoa, (2), (4) bereizketa ez da horren erraza mami semantikoaren aldetik. Edonola ere, Kintanak burututako hiztegiaren lehenengo argitarapenean, 2.1.- sailkapen orokorra azaldu da, guk geuk, nominatiboaren hirugarren pertsonari soilik dagokion adizkia jarri dugularik.

2.1.- koadroan, moduek ere hartzen dute parte: Oraina iragana eta hipotetikoa. Beraiei dagokien banaketa semantiko orokorrak azaldu beharrik ez badu ere, ez da gauza bera gertatzen denbora bakoitzaren barruan bereizten diren aspektuekin:

	MODUAK			
	EGITEZKOA		USTEZKOA	
	OBJEKTIBOA	SUBJEKTIBOA	OBJEKTIBOA	SUBJEKTIBOA
ALDIA				
ORAINA	da du	dateke duke	dadin dezan	daiteke dezake
IRAGANA	zen zuen	zatekeen zukeen	zedin zezan	zitekeen zezakeen
HIPOTETIKOA	balitz balu	litzateke luke	baledi baleza	liteke lezake

2.1.- Koadroa (X. Kintana): Aditzaren paradigma osoa; moduak eta aldiak.

ekintza burutua/ez burutua eta, azken honen barruan, puntuala/
/ez puntuala.

Bereizketa hauek finkatzeko, laguntzaileetan gabe ,
partizipio, aditz-izen eta aditz-erroan oinarritu beharko du-
gu:

a) Partizipioa. Ekintza burutuak (guztiz bukatuak) adierazte-
ko erabiltzen da:

(5) *Autore hauek metodo berdina erabili dute/zuten* (ez *era-
biltzen ari dira/ziren edo *erabiltzen dute/zuten, beneta-
ko zentzua burutua bada).

Partizipioetaz, honelako ezaugarri morfologikoak eman
ditzakegu:

-N eta -i bukaera dutenak soilik dira sintetikoak:
joan, egon, etor(ri), ekar(ri).

-Tu eta -du direlako atzizkiak, ordea, latinetiko mai-
leguak ditugu. Beraiek hartzen dituzten aditzak ez dira sinteti-
koak: adi(tu), agor(tu), ahaz(tu), sar(tu)...

Bestelako partizipioak ere badaude: hil, bota, erre,
ito,...

Hona hemen, ekintza burutuak adierazten direneko adi-
bide batzu:

(6) *Genero hau hautatu dugu (oraina)*

(7) *Zenbait lipido apuntu zen (iragana)*

(8) *Newton-engatik izan ez balitz (hipotetiko)*

Bestalde -(r)ik eta -a atzizkiak ere hartzen ditu partizipioak, 5.6.- sailean honetaz gehiago mintzatu garelarik.

Etorkizuna adierazteko, -ko/-go atzizkia lotzen zaio partizipioari (bokalez bukatutakoei, -ko/kontsonantez, -go). -(R)en atzizkia ere erabiltzen da ekialde-iparraldeko euskalkietan. Zer esanik ez, forma biak daude onarturik hizkuntza literarioarako, bigarrena hegoaldeko belarriek finago egiten zaielarik. Finatasun delako hau, bestalde, ez da horren subjektiboa, -(r)en hau literatura zaharrean erabilia baita.

Hegoaldean, egitezko subjektibotasunaren oraina galdua dago gaur egun, etorkizun arrunta erabiltzen delarik. Beraz, (1) adibiderako ondokoa genuke:

(1') *Genero hau zabalduena izango da.*

Edozelan ere, Iparraldean adizkiok bizi bizirik daude la kontutan harturik, gure testu zientifikoetan ere mantendu beharke genukeela uste dugu; -ke atzizkidun adizkien erabilerako, adibide batzu emango ditugu, gure euskalkietan ezagunak ez baitira:

(9) *Heldu dateke (Hegoaldean: helduko zen)*

(10) *Heltzen dateke* (Heltzen egongo da)

(11) *Helduko dateke* (Helduko da).

- b) Aditz-izena. Beronek, -t(z)en atzizkia darama. Honi buruzko berri sakonagorik, 6.5.- atalean emango dugu.

Forma ez burutuetan, hau da, bukatu gabeko ekintzak adierazteko erabiltzen da:

- Puntualak: -t(z)en + ari + izan laguntzailea.

- Ohizkoak: -t(z)en + izan/ukan laguntzaileak.

(12) *Oraintxe gertatzen ari da erreakzioa.*

(13) *Erreakzioa orduro gertatzen da.*

Sintetiko deituriko zenbait aditzek, laguntzailerik behar ez duten adizkiak dituzte puntualtasuna adierazteko. Puntualtasun honetaz, beherago mintzatuko gara, gure kontextu teknikoan dauden oztopoak azaldurik.

Ikus daitekeenez, adizki ez burutuen panorama korapilotsu samarra da. Zeozer argituko delakoan, hona hemen kasu anitzei dagozkien adibideak:

(14) *Tenperatur aldaketa nabariak egoten dira/ziren.* (Aditz sintetikoaren ohizkoa).

(15) *Animaliek tenperatur aldaketa handiak jasotzen dituzte/zituzten.* (Aditz ez sintetikoaren ohizkoa)

(16) *Gaur egun horixe gertatzen ari da gure ingurunean.* (Aditz ez sintetikoaren forma puntuala).

Azken honen erabiltzeko beharra oso gutxitan agertuko zaigu zientzi mailan ia inoiz mintzatzen ez baikara oraintxe delakoan gertatzen ari diren gauzetaz. Jarritako adibidea ere, oso normala ez denaz ohar gaitezke, oraintxe gabe, gaur egun agertzen da eta.

(17) *Watson-ek dioenez,...*

(17') *Balone experimentalak, teorikotik oso hurbil dago beti.*

(17'') *Laginketari dagokionez,...*

Hiru adibide hauek sintetikoen puntualari dagozkio eta (16) kasuan bezala, ez litzateke berez erabilera handirik hartu beharko textu teknikoetan. Horrela izanik ere, askotan erabiltzen dela esan behar da eta, hemen, amore eman beharko genuke menturaz. (17) adibidean, adizki sintetikoa, hots, puntuala erabili da, esana den (burutua den) gauza bat adierazteko. Hau ez da inola ere onargarria eta, gehien bat idazle-ikertzaileen teoria, hipotesi eta aipuak ematerakoan, forma burutua (partizipioa + laguntzailea) erabili behar da salbuespenik gabe: Watson-ek esan duenez,...

Teoriaz gaizki legokeen (17'') adibidea, ontzat eman behar dugu praktikan, burua zurrizteko, klitxe bat dela esan

ADITZA	ESANGURA FIGURATUA	ADIZKIA	HIZKUNTZA TEKNIKOANGO ERABILERA
Egon	Corresponder a, deberse a, estar en relación con	nor-nori	handia
Joan	<u>Egon</u> delakoarena	nor-nori	ertaina
Etorri	<u>Egon</u> delakoarena	nor-nori	ertaina
Atxeki, erantsi	Deberse a, corresponder a	nor-nori	txikia
Ekarri	Producir (consecuencia)	nor-nork menperatu konpletiboa sorteraz dezake	ertaina
Eraman	Suponer, implicar	nor-nork menperatu konpletiboa sorteraz dezake	ertaina

2.2.-Koadroa: Zenbait aditzen esangura figuratua.

dezakegularik. Berez, laginketari dagokionez perpausean ematen den harremana, ez da puntuala. Egoten zaionez edo egokitzen zaionez perpaus gramatikal egokiak, ordea, ez dira sekulan agertzen eta hemen ere, erabiltzen dena onartu behar dugu.

Edozein modutan, honelako egituretan egon aditzaren zentzu arrunta erabiltzen ez dela somatzen da. Egon delakoa-ren kasuan, bestelako aditzik ere, badago, kasu guztietan, desbiderazio semantikoari, aipatutako pitxitasun morfosintaktikoak dagozkiolarik. Ikus bedi honetarako, 2.2.- koadroa.

Bestalde, adizki burutugabeen ikuspegi orokorra dugu 2.3.- koadroan.

c) Aditz-erroa. Morfologiari dagokionez, partizipioari -tu//-du edo -i atzizkiak kenduta lortzen da. Partizipioa bestela bukatzen denean, berak eta aditz-erroak forma bera dute. Ikus, etor, har baina joan, egon,...

Iparraldeko euskalkietan, ustezko adizki guztietarako, eta laguntzaileak *edin-*ezan direlarik, aditz-erroa erabiltzen da. Nahiz eta hegoaldean horrelakorik mantendu ez den, hiz kuntza idatzian, bereizketa egin behar da: lehor dadin, lehor daiteke baina lehortu da, lehortu zen. Inperatiboan ere, aditz-erroa erabili behar da.

2.2.2.- Adizkien erabilera praktikoa.

2.2.- koadroan, burutugabetasunean gerta daitezkeen posibilitate guztiak adierazi dira, koadroa bera sinple samarra izan arren. Posibilitateok normari dagozkiola esan genezake. Textuetan erabiltzerakoan (edo eta mintzatzerakoan), aditzek ez dituzte kasu guztiak hartzen.

ADITZ MOTA	OHIZKOA		PUNTUALA	
	EGITURA	ADIBI DEA	EGITURA	ADIBI DEA
ADITZ SINTETIKOAK	<u>-t(z)en</u> + laguntzailea	(14)	adizki sintetikoa	(17')
ADITZ EZ SINTETIKOAK	<u>-t(z)en</u> + laguntzailea	(15)	$\left\{ \begin{array}{l} \text{-t(z)en + ari + izan laguntz.} \\ \text{-t(z)en + } \left\{ \begin{array}{l} \text{egon} \\ \text{ibili} \\ \text{etorri} \end{array} \right\} \end{array} \right\}$	(16)

2.3.- Koadroa: Adizki burutugabeak.

Arriskutsu samarra da aditz bat normalean nola erabil-tzen den esaten hastea, baina, hala ere, hona hemen behin behi-neko sailkapena:

a) Gehien bat forma sintetikoaz erabiltzen diren aditzak.

Zer esanik ez, ohizko formarik badute aditzok baina, beharbada, beraien semantika-ezaugarri espezifikoei loturik, ia forma sintetikoaz soilik erabiltzen dira: Eritzi, ihardun, edu-ki, etzan,...

Dena dela, hauen ohizko adizkiak ere agertzen dira textuetan: jakiten du edo edukitzen dugu arraro samar gertatzen badira ere, etzaten da nahiko arrunta da hizkuntza teknikotik kanpo.

b) Ari-dun egiturarekiko preferentzia duten aditzak.

Ez sintetikoen artean ari delakoari dagokion egitura edozein aditzek har badezake ere, egitura honek nonbaiteko pro-gresibotasuna ere adierazten duela kontutan harturik, zenbait aditzek forma hauek hartzeko joera handiago dutena erraz uler-tuko da. Hau, beraien esanguran progresibotasuna kabitzen dene-ko aditzetan gertatuko da: gertatu, bihurtu, berotu,.....

Bestalde, badira gaur egun forma sintetikorik ia inoiz hartzen ez duten sintetikoak. Hauek ere, espero zitekeenez, ari-dun egitura hartzen dute, progresibotasuna nahiko argi geldi-

tzen delarik: Erabili, ikusi, egin (*), entzun,...

c) Sintetiko desbideratua hartzen duten aditzak.

Besterik gabe, (17'') adibideaz esandakoa gogora daiteke atal honetan.

d) 2.3.- Koadroari ondo egokitzen zaizkionak.

Berauek, zer esanik ez, sintetikoak zein bestelakoak izan daitezke: Jarraiki, atxeki, batetik eta bestetik sartu, irten, heldu, ...

Oharra: Ikus daitekeenez, atxeki aditza bi taldetan kokatu dugu, izan ere, bere esangura figuratua ez dago joan edo egon direlakoena bezain hedaturik.

Ikusten denez, progresibotasuna ez bide zaie horren lotuta aditz hauei. Horrexegatik mantenduko dukete 2.3.- koadroaren joera orokorra.

2.3.- ADIZKIEN PERTSONAK.

Ezaguna denez, euskal aditz barruan, nominatibo, erga tibo eta datiboari dagozkien morfemak sartzen dira, nor(nori) eta nor-(nori)-nork direlako adizki taldeak eratzen direlarik. Ez gara hemen sartuko kontu hauei dagozkien ezaugarri morfologi koetaz, baina bai sort daitezkeen aukerako erabileretaz.

a) Nor formetaz askotan erabiltzen direnak: egon, izan, joan.

(*) Egin aditza gaur egun bizkaieraz ustezko aditzetan erabiltzen denik ez da ahaztu behar.

b) Nor-nori formetaz askotan erabiltzen direnak: egon, etorri, joan, izan, jarraiki, atxeki.

Hauetatik, jarraiki eta atxeki direlakoak, ia soilik nor-nori formetaz erabiltzen dira.

Egon aditzak, nor (gehienetan) eta nor-nori (askotan) hartzen du, zientzi mailan behintzat.

Izan aditza, ezaguna denez, bietara erabiltzen da nor malki, bai aditz laguntzaile modura, bai aditz normal bezala.

Joan eta etorri aditzei dagokienez, nahiz eta gehienbat nor modura agertzen diren, nor-nori-koak ere ikusten dira.

c) Gehienbat nor-nork formak hartzen dituztenak: Ekarri, eraman, erabili, eduki, ukan, jakin, entzun, ezagutu, egin, esan, eman, ikusi,...

d) Nor-nori-nork formak hartzen dituztenak, oso gutxitan erabiltzen dira gaur egun, forma sintetikoaz: ekarri, eraman, ikusi, eritzi, egin, esan,...

e) Nor-nork bereziak (Ikus 3.3.1.3.- saila): Irudi, irakin, ihardun, iraun.

2.4.- ADITZ SINTETIKOEN ZERREDA.

Hemengo honetan, euskaraz diren aditz sintetiko guztiak jarriko ditugu. Beraietako batzu, hala nola ezagun, egin,

eman,... gaur egun forma ez sintetikoaz soilik erabiltzen direla esan genezake. Izan ere, dazagut, demat eta antzeko adizkiak ez dira edonon erabiltzekoak. Zer esanik ez, elkarriketa literario etan, adizkiok ez lirateke onargarriak (nonbaiteko errealismoa bilatzen deneko kasuetan). Gure sail teknikoan, ordea, dena bide da "zilegi", eguneroko bizitzatik urrunen den idatz-maila hau xe delarik. Edozein modutan, hona aditz bakoitzaren berri:

1) IZAN.

Honetan, laguntzaile-funtzioa eta funtzio arrunta bereiztu behar ditugu.

Mundu guztiak dakienez, nor formak dira gehien erabiltzen direnak. Berauetaz aparte, nor-nori delakoak ere erabiliak izaten dira oso. Hizkuntza arruntean, datiboaren hirugarren pertsonari dagozkion formak erabiltzen dira ia soilik. Gurean, hirugarren pertsona nagusi dela kontutan hartzen badugu, zatzaizkigu, gintzaizkion eta antzeko formen behar handirik izango ez dugula esan dezakegu bildurrik gabe. Dena dela, ezagutu behar direna ez du inork zalantzetan jartzen.

2) EGON

Nor adizkiei dagokienez, eta erabilera ezagunetatik at bi klitxe antzeko hauexek aipa genitzake:

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{Inesiboa} \\ \text{Instrumentala} \end{array} \right\} + \text{oinarrituta} + \text{egon} \text{ jokatua}$$

Esaldia + -(e)lakoan + egon jokatua

Hona hemen, beraz, hauetako bi adibide:

(18) *Annas neurriak hartzeko aurreko metodoan oinarritu gara.*

(19) *Metodo horren bidez, oztopoak gaingituko direlakoan gaude.*

Biotatik lehena, oso erabilia da hizkuntza teknikoan abiapuntu, oinarri edo protokoloen bat adierazterakoan.

Bigarrena, ordea, gure mailari baino, hizkuntza arruntari gehiago dagokiola esan dezakegu. Edonola, segurtasun oso-rik gabeko usteak adierazteko balio du eta onargarria da gure zereginetarako.

Izan/egon oposaketa dela eta, zenbait ohar emateko be harrean gaude:

-Gaztelaniaz ser/estar bereizten bada ere, horrelakorik ez da agertzen ez frantzez (être) ez inglez (to be).

-Euskalkien arauera, aditz bion banaketa ez da homogenea. Hegoaldean, ser-izan / estar-egon bereizketa eramateko joera nabaria da baina kasu batzutan egon aditza utzirik: Etxean izan naiz. Iparraldean, egon oso gutxi erabiltzen da, gehienbat adjektiboari dagokion iragankortasunen bat emateko hartzen delarik: Lodi nago baina ez naiz lodia, beti horrela egongo ez bainaz. Dena dela, iragankortasun hori, adjektiboaren bidez ere lortzen da, mugagabeen jarritz. Hau dela eta, lodi naiz eta antzekoak ikus daitezke lodia naiz delakoarekiko oposaketan.

	MAMI SEMANTIKOA		
EUSKALKIAK	IRAGANKORTASUNA	IRAGANGAIZTASUNA	LEKUA
HEGOALDE-MENDEBALDEA	Lodi dago	Lodia da	Hemen dago (da)
IPARRALDE-EKIALDEA	Lodi da (dago)	Lodi(a) da	Hemen da
GURE PROPOSAMENA	Lodi dago	Lodia da	Hemen da

2.4.- Koadroa: Egon eta izan aditzen erabilera.

Horrenbeste erregela eta salbuespenak eman eta gero, aditzon erabileraren panorama argitzeko, 2.4.- koadroa dugu.

3) JOAN

Berau ere, nor modura erabiltzen da gehienbat, baina nor-nori direlakoak ere ikusten dira. Azken hauek, 2.3.- sailean aipaturiko modu bereziaz erabiltzen dira maila teknikoan, zentzu reala egon aditzarena bera delarik:

(20) *Mekanika kuantikoari doakionez,...*

(20') *Mekanika kuantikoari datorrkionez,...*

Ikusten denez, etorri-k ere badu posibilitate hau, eta hiru aditzei esangura figuratu berdina dagokie.

Nor adizkien kasuan, honelako klitxeak aipa daitezke:

a) ildo (elatibo kasua) + joan jokatua

(21) *Gure ikerketak, aipatutako ikertzaileak hartu zuen ildotik doaz.*

b) partizipioa + kasu instrumentala + joan

Egitura honek, nahiz eta sintetikoa (plurala) erabili, nonbaiteko progresioa adierazten du.

(22) *Kontzentrazioa, handituz doa medioa berotzen den neurrian.*

4) ETZAN

Interesatzen zaigun mailan, orainaldiari dagokion forma sintetikoaren hirugarren pertsona (datza, dautza), soilik era biltzen da.

(23) *Termodinamika, printzipio hauetan datza.*

Ikusten denez, abiapuntua edo eta oinarri teorikoa ema teko erabiltzen da egitura hau (ikus egon aditza).

5) JARRAIKI/JARRAITU.

Aditz hauen erabilera nahiko nahasirik dago gaur egun, nor-nori, nor-nork eta nor-nori-nork adizkiak agertzen direlarik. Hala izanik ere, aditz sintetiko honi, nor-nori flexioak da gozkio eta horrelaxe erabili beharko litzateke salbuespenik gabe. Beste aditz bati lotu behar zaionean, aditz honen aditz-izena ipini behar da.

(24) *Gai horretaz sakontzeari jarraituko gatzazkio.*

2.2.1.- sailean aipatutakoa kontutan harturik, gure maila zientifikoan sintetiko gutxi erabiliko dena erraz ulertuko da. Izan ere, aditz honek ez du hartzen egon, joan eta etorri aditzei dagokien erabilera berezia.

6) EKARRI.

Nor-nork eta nor-nori-nork formak hartzen ditu, azken honen adizki sintetikoak, oso gutxitan agertzen direlarik.

Lehenengoaren forma sintetikoa, aipatutako modu bereziaz erabiltzen da zientzi mailan, ondorioak edo eta emaitzak emateko:

(25) Honrek, tenperatur gorakada handia dakan

baina baita:

(25') Honrek, tenperatur gorakada handia ekartzen du

7) ERAMAN

Aditz hau, gaztelaniaren implicar, suponer, aditzen parean erabil daiteke, modu arruntaren ezaugarri sintaktikoak hartzen dituelarik:

(26) Gure ikasketa-helburuek, metodologi konplexutasun handia daramate.

8) ERABILI

Nor-nork adizkiak erabiltzen direlarik, zientzi mailan ia bat ere sintetikorik agertzen ez dela esan dezakegu.

9) EDUKI / UKAN-IZAN

Berauek ere, erabilera-banaketa heterogenoa dute euskalkien arauera (ikus 2.5.- koadroa):

a) Hegoaldean, erdaren tener/avoir adierazteko erabiltzen da ekialderantz goazen neurrian izan(ukan) aditzaren nor-nork formak formak nagusi direlarik. Hau da, dut, dugu eta antzeko formak, laguntzaile modura erabiltzeaz gain, daukat, daukagu... adierazteko ere, erabiltzen direla.

b) Iparraldean, ukan (izan) erabiltzen da ia soilik.

c) Biak erabiltzen deneko lekuetan, horrelaxekoa dela dirudi:

- Eduki : zentzu fisikoa edo eta leku itxiei dagokienean.

- Izan-ukan: zentzu ez-fisikoa edo eta figuratua. Hau xe da, erraz uler daitekeenez, zientzi mailarako garrantzitsuena, oposaketa honi jarraitzen bagatzaizkio, behintzat.

Bestalde, partizipioaren erabilerari dagokionez, hone lakoak agertzen dira:

a) Daukagu, eduki dugu

b) Dugu, ukan dugu, gehien bat

c) Daukagu, izan dugu, gehien bat

10) JAKIN

Aditz honekin, nor-nori-nork egitea posiblea bada ere, ez da horrelakorik sekulan erabiltzen.

MAMI SEMANTIKOA			
EUSKALKIAK	Fisikoa	Erdikoa	Ez fisikoa
HEGOALDE-MENDEBALDEA	Dirua dauka Kotxe bat dauka	Uhertasan handia dauka Beraren egituraz zulo bat dauka.	Zer dugu? (Agurtzeko)
IPARRALDE-EKIALDEA	Dirua du (dauka) Kotxe bat du (dauka)	Uhertasun handia du Beraren egituraz zulo bat du.	Zer dugu?
GURE PROPOSAMENA	Kotxe bat dauka Dirua dauka	Uhertasun handia du Beraren egituraz zulo bat du.	Zer dugu?

2.5.- Koadroa: Ukan eta eduki aditzak.

Beste alde batetik, ez da ia inoiz ohiturazko forma (jakiten du) erabiltzen, sintetikoa (puntualea) nagusia izanik.

Azkenik, sintaxiaren sailean sakonago azaldu den eta aditz honek sorteraizten duen menperatu konpletiboa aipatu behar ko litzateke. 5.4- saileko (70)-(78) adibideak ere ikusi ahal izanik, hona hemen beste adibide bat.

(26) *Begenekien, animalia hau aklimatuko ez zena*

eta ez

(26')* *Bagenekien, animalia hau aklimatatuko ez zela*

hizkuntza idatzia finkatu nahi badugu, bederen.

11) IKUSI

Nor-nori-nork eta nor-nork formetan erabiltzen da. Gure zientzi textuak gertatu edo egin dugunaren (burutuaren) deskripzioari egokituko zaizkionez, orain eta iraganaren forma burutuak erabiliko ditugu gehienbat.

Edozein modutan, aditz hau ez bide da oso egokia gure zereginetarako, inespezifiko samarra baita. Izan ere, behatu, ondorioztatu, finkatu, topatu, aurkitu eta antzeko aditzei zeha tzago deritzegu textu teknikoetan.

12) ENTZUN

Nor-nori-nork eta nor-nork modura erabil daitekeen aditz hau, ezer gutxi agertuko da euskara zientifikoan eta, ager tzekotan ere, forma sintetikoaren erabilera pentsaezina da, na hiz eta oraindik bestelako textuetan nonbaiteko bizitasuna edu ki (Ikus 2.2.1.).

13) EZAGUTU

Hauetako aditz askok bezala, ia galduak ditu forma sintetikoak eta, horretaz gainera, oso behar txikia jasoko du gure textuetan.

14) IRUDI

Gehienbat dirudi adizkia erabiltzen da segurtasun eza adierazteko.

(27) Molekula lehenengo momentuan apurtzen ez dela dirudi.

baina ez

(27) Badirudi lehenengo momentuan molekula apurtzen ez dela.*

Batetik, ba- aurrizkia erabiltzea zeharo ezegokia da, aditzaren baieztapena ez baita kasu honetan galdegai. Bestetik, horrela balitz ere, esaldi konpletiboak -(e)na atzizkia behar luke (ikus 5.4. eta jakin aditza).

Edozein kasutan, irudi-k adierazten duen gauza bera azaltzeko, bide partikula, -ke atzizkia eta bai eritzi aditza ere erabil daitezke.

15) ERITZI

Nor-nori-nork modura soilik erabiltzen da, datiboa be ti hirugarren pertsonari egokiturik.

Beste alde batetik, bi mami semantiko ezberdin hartzen duela esan behar da:

- Ustea emateko:

(28) Metodo horri, ezegoki deritzote autore gehienek.

Egitura honetan, izena datiboaz jartzen da eta adjektiboa, mugagabearen nominatiboaz (era literarioan, behintzat).

- Izena emateko, deituriko, izeneko eta antzeko egituren parekoa delarik:

(29) Natur filosofia deritzon eskola

16) IHARDUN

Nor-nork eta modu sintetikoan erabiltzen da beste aditz-izen bati erantsiz. Esangura, ari-k sorterazen duen egituren antzekoa dugu (ikus 2.2.). Beraz, puntuala izateagatik, ez

du erabilera handirik textu zientifikoetan, forma burutuak ego-
kiagoak bide dira eta.

17) IRAUN

Berau ere, nor-nork modura erabiltzen da eta nominati-
boari dagokion izena mugagabeaz ipintzen da, normalean denbora
adierazten delarik:

(30) Erreakzioak, hiru minutu iraun du.

Posiblea dira, gainera, nor expliziturik gabeko egitu-
rak:

(31) Egoerak, iraun egiten du

Kasu honetan, durar baino, mantenerse eta antzekoen
parekoa da.

18) EGIN

Nor-nori-nork eta nor-nork modura erabiltzen da.
Adizki sintetikoen sailean, gehienbat nor-nork dugu bizirik bai
na, beraren puntualtasuna dela kausa textu teknikoetan oso gu-
txitan erabili beharko litzatekeela esan dezakegu, askotan era-
biltzen dela jakin arren.

Ari-dun egitura ere, jasotzen du.

19) IRAKIN

Nor-nork modura erabiltzen da. Betiko textuinguru zientifikoarengatik, forma sintetikoa kontu handiz hartu behar da.

20) EMAN

Nor-nork eta nor-nori-nork bezala erabiltzen da forma sintetikoa galdutzat jo dezakegarik.

Bada, baina, ia klitxetaz gelditu zaigun demagun adizki subjunktiboa; beronek suposizioak edo abiapuntuak adierazteko erabiltzen delarik, konpletibo bat sorteraizten du:

(32) *Demagun medio batetan bost mikroorganismo-espezie dugula.*

Erdararen kutsua izanik, gertatu aditzaren ordeiz erabiltzen denean, forma inbertsonalean, hots, nor erara, ipintzen da laguntzailea.

21) ESAN/ERRAN.

Beronen forma sintetikoa bizi bizirik dago Bizkaian. Ekialderantz goazen neurrian, sintetikoak gero eta gutxiago erabiltzen dira eta horretaz gainera, agurtzeko edo diren zer diok eta antzeko esaldien modura erabiltzen da.

Gure zereginetarako, ezer gutxi beharko dugu aditz honen forma sintetikoa, (17) adibideaz esana dugunez.

Bestalde, erdararen está diciendo eta antzeko esaldien parean, ari-dun egitura erabili ohi da. Egia esateko, aditz hau erabili behar deneko kasu gehienetan, forma burutua (esan du, esan zuen) beharko luke euskaraz, gauzak esanak edo esateko baitira. Agian, errepikapena edo solasaldi luzeetarako, ari erabil daiteke baina hau soilik eta baldin soilik denboran zeharreko ekintzak adierazteko; hots: gure zeregin teknikoetarako, ia bat ere ez, idazleek adiorazioa dutenerako ez baita diote erabili behar, esan dute baizik. Hau ondo ulertzeko zera hartu behar du kontutan: Erdararen dicen delakoa, iraganaz mintzatzerakoan, presente histórico izeneko adizkia erabiltzen dela, baina trans lokazio hau ez da zertan euskararen baitan onartu behar.

Normalki erabiltzen deneko lekuetan, erabilera okerra hedatzen ari da gaur egun, aditzaren ekintza galdegaia deneko kasuetan, forma sintetikoa (diot) erabiltzen delarik. 3.4.- sai lean esango dugunez, esan egiten dut erabili behar da kasu hau tan inolako zalantzarik gabe.

3.- PERPAUS BARRUKO SINTAXIA

3.1.- Sarrera

3.1.1.- Perpausaren egitura orokorra

3.2.- Izen-sintagma

3.2.1.- Determinatzaileak

3.2.1.1.- Mugatzailea

3.2.1.2.- Adjektibo erakusleak

3.2.1.3.- Adjektibo zenbatzaileak

3.2.1.4.- Adjektibo ordinalak

3.2.1.5.- Adjektibo banatzaileak

3.2.1.6.- Beste determinatzaile batzu.

3.2.1.6.1.- Den eta guzti di relakoak

3.2.1.6.2.- Beste delako de- terminatzailea.

3.2.2.- Izen-laguna

3.2.2.1.- Genitibo kasuaren -(r)en atzizkia

3.2.2.2.- Delimitatibo kasuaren -(e)ko atzizkia

3.2.2.3.- Izen-lagun berezia. Hitz-elkarketa

3.2.3.- Adjektibo kalifikatzaileak

3.2.4.- Izen-ordeak

3.2.4.1.- Izen-orde pertsonalak

3.2.4.2.- Bestelako izen-ordeak

3.3.- Aditz-sintagma

3.3.1.- Aditz-sintagmaren barruko izen-sintagmak

3.3.1.1.- Nor sintagma

3.3.1.2.- Nori sintagma

3.3.1.3.- Izen-sintagmari buruzko ikuspegi orokorra.

3.3.2.- Aditz-lagunak

3.3.3.- Adberbioak

3.4.- Galdegaiari dagokion arazoak

3.4.1.- Galdegaiari buruzko orokortasunak

3.4.2.- Galdegai izan daitezkeen elementuak

3.4.3.- Galdegaiarekiko zerikusirik duten zenbait kasu berezi

3.5.- Baiezko, ezezko eta galderazko esaldien egitura orokorra

3.5.1.- Baiezko esaldiak

3.5.2.- Ezezko esaldiak

3.5.3.- Galderazko esaldiak.

3.5.3.1.- Baiezko edo ezezko erantzunak eskatzen dituzten galderak

3.5.3.2.- Galdetzailerik duten galderak.

3.1.- SARRERA.

Aurreko bi gaietan, apunte hauei eman nahi diegun ikuspegi praktikoari jarraitzeko, ez dugu gramatika-berba askorik erabili behar izan, gaiak berak, kasu bakoitzean, oinarri morfosintaktiko handirik eskatzen ez baitzuen.

Bi gaiok nolabait heltzen dituen sail sintaktikoan sartzerakoan, metodologi maila bera jarraiturik ere, hizkuntzalaritzari dagozkion berbak ugari lirateke. Horretaz, lexiko espezifiko honi dagokionez, maila beheratu egin beharko dugu, nahiz eta, izen-sintagma, aditz-sintagma eta beste zenbait berba, ia derrigorrez sartu behar izan.

Beraz, kontu linguistiko hutsetan gehiegi sakondu gabe, praktika-erantzuzuzen jotzen saiatuko da hemen. Horrela ba, deklinabidean, atzizki bat zer den azaltzen ez bada ere, non eta nola jarri behar den jakinez gero, inori ez zaio bururaturiko (linguistikazalea ez bada bederen) definizioak falta direnik. Sintaxi-arloan, ordea, "sintagma" delako hitza, gramatika ri dagokienez finkatu gabe edonon erabiltzea gogorregia liteke. Beste alde batetik, kontrako joera litekeena ("horrelaxe da eta sinetsi egin behar duzue") inora joaten ez dena argi dago.

Horretaz, zail samarra izanik ere, erdiko bidea hartuko da, "non" "nola" "zer" direlakoak argi uzten saiatuz, kontu linguistikoetatik at.

3.1.1.- Perpausaren egitura orokorra.

Perpausak, honelako egitura orokorra azaldu ohi digu:

Perpauza = Izen-sintagma + Aditz-sintagma
 P IS AS

Definizio zehatzik eman gabe ere, ondokoa esan daiteke sintagma direlakoei buruz:

Batetik, izenak, izen-lagunak, determinatzaileak, adjektiboak eta izen-ordeak daude izen-sintagma delakoaren barnean. Bestetik, aditz-sintagmaren sailean, aditza bera, aditz-lagunak, adberbioak eta aditz-sintagmaren zenbait funtzio gramatikali dagozkion izen-sintagma batzu agertuko zaizkigu.

3.2.- IZEN-SINTAGMA.

Dematzagun honako adibideok:

- (1) Lipidoa, apuntu egiten da
- (2) Zenbait lipido, apuntu egiten dira.
- (3) Lipido asko, apuntu egiten dira.
- (4) Lipido handia, apuntu egiten da.
- (5) Lipido hori, apuntu egiten da.
- (6) Lipido handi hori, apuntu egiten da.
- (7) Mintzeko lipidoa, apuntu egiten da.

Azpimarratutako elementuak, izen-sintagmak ditugu, atalka aztertuz, ondoko ondorioak aterako genituzkeelarik:

Lipidoa = lipido + -a

Lipido handia = lipido + handi + -a

zenbait lipido = zenbait + lipido
 lipido asko = lipido + asko
 lipido hori = lipido + hori
 lipido handi hori = lipido + handi + hori
 mintzeko lipidoa = mintz +-(e)ko + lipido + -a

Jarritako konbinaketak dauden guztiak ez badira ere, izen-sintagman parte har dezaketen elementu guztiak agertu zaizkigu adibideotan:

- Forma guztietan, izena dugu (Lipido alegia) ardatz bezala, beste elementu guztiak berari eransten zaizkiolarik (izen-ordeetaz, geroago egingo dugu zenbait kontsiderazio).
- Bai mugatzaileak (-a), bai erakusleak (hori) determinante-funtzioa betetzen dute, beste mota batzutako determinatzaileak ere (hala nola zenbait) ager daitezkeelarik.
- Adjektiboa, (erdaretako calificativo/calificatif delakoa) izenaren eta determinatzailearen artean jarri ohi da, izenarekin batera izen-multzoa osoturik.

3.2.1.- Determinatzaileak.

3.2.1.1.- Mugatzailea.

Mugatzaile delakoak, bi forma har ditzake: singular eta pluralaren deklinabideari dagozkionak, hain zuzen ere. Deklinabideaz aritzerakoan esan genuenez, pluralaren kasu gehienetan, -a delakoa morfologikoki agertzen ez bada ere, kasuok mugaturik ditugu:

lipidoek: lipido + -ak + -k

Pluralaren barnean ere, plural hurbila delakoa kontsi-
dera daiteke, izena + erakuslea (Lipido + hauek) egituraren or-
dezkozat jo daitezkeelarik.

Plural hurbila, funtzio deigarriaz erabili ohi da hiz-
kuntza arruntean. Berau hertsiki eramango bagenu, ez legoke tex-
tu teknikoetan erabiltzerik. Erabilera errealak, ordea, lekua
utzi die honelako idazkeran, agian erakusleekiko aukera ona baiti-
ra:

Argi dago erakuslea bera askoz ere gehiago erabiltzen
dena, baina zenbait kasutan, bata gehiegi ez errepikatzeko, ko-
menigarri gerta daiteke bestea jartzea:

lipido hauek / lipidook
lipido hauen / lipidoon
lipido hauei / lipidooi

Modu berean, 2. graduako erakuslea, antzeko funtzioa
betetzeko (bokatiboarena, alegia) erabiltzen da, izenari eran-
tsiz; kasu hauetan, singularrari dagokion paradigma ere sar
daiteke:

leloori! / lelo hori!
lelook!

Ikusten denez, plural hurbilaren baitan, bi elementu
sar daitezke: batetik, 1. graduako erakusleari dagokion 1. per-
tsona; bestetik, 2. graduako erakusleari dagokion 2. pertsona.

Beraz, -ok delakoa, bi graduetako erakusleen balorea jasotzen du.

Nominatiboaz aparteko kasuak, esaldi osoen kontextuetan erabil daitezke:

Zen esaten duzu, politonrek (polit horrek)?

Mugatzailedun izen-sintagma, sintagma mugatua dugu; mugatzailerik gabe, sintagma mugagabea gelditzen da. Edozein ka sutan, mugatzailerik gabe ere, determinante bat (erakuslea, zen batzailea,.....) hartu behar du izen-sintagmak derrigorrez.

Bestalde, hona hemen berezi samarrak diren mugatzaileraren erabilera batzu:

- Beraien arloan bakarrak diren kontzeptuei dagozkien berbak, mugaturik agertzen dira beti: Eguzkia, euria,... Ezezko eta galderazko esaldietan, baina, nahiko normala da partitibo ka suaren erabilera: Eguzkirik, euririk,...
- Antzinako izen arruntak izan eta gaur egun izen nagusitzat hartutakoek, izen arruntei dagokien joera eramaten dute, hau da, deklinabidearen lehen eta bigarren kasu-taldeetan, mugatzailea hartzen dutela (Bizkaia/Deustua, Bizkaiak /Deustuak, Bizkaiari/Deustuari,...); ez da horrela gertatzen, ordea, hirugarren taldean, inesibo kasua salbuespen delarik (Bizkaitik/Deustutik, Bizkaira/Deustura... baina Bizkaian/Deustuan). (Ikus 1.5.- saila).
- Ohitura-kutsua adierazteko ere, mugatzailea jarri ohi da:

(8) *Betiko protokoloa jarraitu behar da produktua lortzeko.*

-- Mugatzaileak mugagabetasunen bat adieraz dezake, baldin eta izenak, izen-lagunak edo adjektiboak lagundurik badago:

(9) *Oxidazioa prozesu kimikoa da.*

(10) *Berau animalia linkatua da.*

3.2.1.2.- Adjektibo erakusleak.

Erakusle hauek, beraien bidez zeozer erakusten dela eta, mugatzailetzat jo daitezke, mugatzaileen ordeztartzen di relarik:

Lipidoa / lipido hori

baina ez **lipidoa hori*

Bestalde, testu teknikoetatik ateratzen garelarik, bi sintagmez osotutako egiturak gertatzen dira, zeintzuetan mugatzailea bera eta erakuslea batera agertzen baitira:

Hura lekua! (Hura zen lekua!)

Kasu hauetan, baina, adjektibo-funtzioari utziz, izen-sintagma oso bat ematen du erakusleak, bigarren izen-sintagma

izena + mugatzailea delarik.

3.2.1.3.- Adjektibo zenbatzaileak.

Sail honen barnean 1.6.2.- sailean esan dugunez, bi zenbatzaile-mota kontsideratu behar da.

Batetik, zenbatzaile zehaztu izenekoak. Berauek izen-multzoaren (izena + adjektiboa) ezker aldean ipintzen dira, bat (beti eskuinean) eta bi (bi lekuetan) salbuespen direlarik. Dena dela, egitura orokorra horrelaxe da:

zenb. + izen + mug : bi lipido hauek / bi lipidoak

Aurrean esana denez, adjektibo funtzioa erabilita, zenbatzaileok deklinatu gabe gelditzen dira, bat eta bi izan ezik. Zer esanik ez, deklinabide mugatuaren atzizkiak, izenak jasotzen ditu.

Bestetik zenbatzaile zehaztugabeak ditugu. Berauen artean, zenbakiak, eta anitz, asko, gutxi eta bestelako berbak daude. Hauetako batzu, izenaren ezker aldean jarri ohi dira, mugagabearen atzizkiak izen-multzoak harturik. Hauxe da zenbakien eta zenbait delakoaren kasuetan gertatzen dena:

(11) *Bost produktu kimikori,*

(12) *Zenbait termino matematikok,*

Beste batzu, eskuinaldean agertzen dira, hala nola, as-ko, gutxi,. Bietara jar daitezkeenak ere badira: anitz, asko.

Batzu delakoa, azken talde honetan sar daiteke, zen-bait-en parekoa delarik.

Beraz, zenbatzaileak direla eta, honako konbinaketok sort dakizkiguke:

Zenbaki (zehaztua) + iz. mugatua: Bost elektroiak.

Zenbaki (zehazgabea) + iz. mugagabea: Bost elektroi.

Zenbatzaile (zehazgabea) + iz. mugagabea: Elektroi asko.

Iz. mugagabea + zenbatzaile (zehazgabea): Anitz elektroi.

3.2.1.4.- Adjektibo ordinalak.

Zenbatzaile zehaztuei -garren atzizkia gehituz, ordinalak lor ditzakegu (bat delakoaren kasuan izan ezik). Izen multzoaren ezkerraldean agertzen dira.

(13) *Bigarren saila*

(14) *Ehugarren saila*

3.2.1.5.- Adjektibo banatzaileak.

Berauek, zenbait izeni kondizioaren bat egokitze erabil tzen dira.

Elementu banakorrik arruntena bakoitz delakoa dugu, honelako egiturak sorteraizirik:

(15) *Molekula bakoitzak elektrooi bat galtzen du.*

(16) *Animalia bakoitzari tenperatura optimoa egokitzen zaio.*

Bestalde, -na atzizkia erantsiz, bigarren motako distributiboak sorteraizten dira:

bat + -na = bana

bi + -na = bina

lau + -na = launa

bost + -na = bostna

hamar + -na = hamarna

Argi ikusten denez, bakoitz adjektibo banatzaileak, har tzaileari lotzen dio banaketaren kontzeptua, adjektibo modura.

-Na delakoa, ordea, banagaiari lotzen zaio atzizki modura. Bestalde, forma biak ezin erabil daitezke kasu guztietan; -na atzizkia, erabilgarria da aipatutako lehengo adibidean:

(15') *Molekula hauek (molekula guztiek) elektrooi bana galtzen dute.*

Bigarreanean, ordea, ez bide da posiblea erabilera, benetan zenbakiaren kontzeptua nahi ez bada, behintzat (ikus 1.6.2.).

(16) **Animalia guztiei tenperatura optimo bana egokitzen zaie.*

Bereizkuntza, hurrengoan datza: Bakoitza adjektiboak ez

du zentzu espezifikorik hartzen kontagarri/ez kontagarri oposa ketari dagokionez. -Na atzizkia, aldiz, zenbakiei eransten zaienez, kontagarri denari dagokio derrigorrez, aipatutako bigarren kasuan kontatzerik ez zegoelarik (temperatura optimoa, ba karra da). Beraz, nonbaiteko kontzeptu kontagarririk dagoenean, bakoitz delakoa erabili behar bide da; bestalde, zenbaki-kontuetan sarturik, bi posibilitateak har badaitezke ere, atzizkianari deritzogu eroso eta kultuago.

3.2.1.6.- Beste determinatzaile batzu.

3.2.1.6.1.- Den eta guzti direlakoak.

Determinatzaile-funtziotik urrun samar gelditzen diren arren (adjektibo kalifikatibotzat jo litezke), beraien balió semantikoa dela eta, aurreko adjektiboen parean jarriko ditugu, determinatzaile modura.

Guzti delakoak mugatzailea hartzen du beti, berau erakusleen bidez ere gerta daitekeelarik. Beste adjektiboren bat badago, izen multzoaren eta adjektibo determinatzailearen artean jartzen da guzti. Hona hemen adibide batzu:

- (17) *Erreakzio guztiak,*
- (18) *Erreakzio guzti hauek,*
- (19) *Erreakzio endergoniko guztiak,*
- (20) *Erreakzio endergoniko guzti hauek,*

Lauotariko azkenengo egitura, izen-sintagma luzeegia agerturik, ez bide da oso egokia. Izan ere, izen-multzoa aurrean aipatuta dagoela suposatzen du erakuslearen erabilerak; beraz, kalifikatiboa ken liteke, inplizitu bezala utzirik. Dena dela, esangurak derrigorrez eskatzen badu (hala nola erreakzio endergonikoak eta exergonikoak aipatuta daudenean), zilegia da Iz +

EGITURAK	ADIBIDEA	ESANGURAREN ARAUERA ERABILERAREN BEHARRA
Izena + <u>guzti</u> + mugatzailea	(17)	Derrigorrezkoa
Izena + <u>guzti</u> + erakuslea	(18)	Normalean ez du gauza handirik gaineratzen.
Izena + adjektiboa + <u>guzti</u> + mugatzailea	(19)	Derrigorrezkoa
Izena + adjektiboa + <u>guzti</u> + erakuslea	(20)	Normalean ez du gauza handirik gaineratzen.

3.1.- Koadroa: Izen-sintagmaren barruko guzti delakoaren erabilera.

	Adjektiboa		Izenordea	
	Singularra	Plurala	Singularra	Plurala
Guzti	X	XX	X	X
Den	—	X	X	XX
Oso	XX	—	XX	—

3.2.- Koadroa: Guzti, den eta oso direlakoan de facto erabilera.

	Adjektiboa		Izenordea	
	Singularra	Plurala	Singularra	Plurala
Guzti	—	X	—	—
Den	—	—	—	X
Oso	X	—	X	—

3.3.- Koadroa: Guzti, den eta oso direlakoetarako proposamena.

+ Adjek. + guzti + erakuslea delako egitura.

Bigarrenik, guzti delakoa, ez bide da oso komenigarria esaldi luzeetako galdegaia gordetzeko erabiltzen diren egituretan, beronetan ere, arrazoia luzetasuna delarik:

(21) *Beronen ondorioak, hurrengo guztiak dira:*

(22) *Parte hartzen duten elementuak, guzti hauek dira:*

Izan ere, esaldiok hurrengo moduaz daude hobeto:

(23) *Beronen ondorioak hurrengoak dira.*

(24) *Parte hartzen duten elementuak hauek dira.*

Beraz esaldi hauetan guzti-k sartzen duen mami semantikoa, bera sartu gabe ere atzematen da. Kontu honen laburpena 3.1.- koadroan dago azaldurik.

Beraz, lehenengo eta hirugarren kasuetan, guzti-ren erabilera dezisiboa da esangurari dagokionez: ez dago horrelakoa adierazteko beste biderik. Bigarren eta laugarren ataletan, guzti-k, nonbaiteko erabilera alferra jasotzen du, horrelako esaldietatik uler daitekeenaren arauera, bederen. Izan ere, erreakzio hauek / erreakzio endergoniko hauek direlakoetan, guzti-ren presentzia azpiulertu egiten da. Horretaz gainera, guzti jarritz izen-sintagma ez bide da hain txukun gelditzen. Horregatik, zera esan daiteke: Erakuslea erabiltzen deneko kasuetan, ez da oso komenigarria guzti sartzea.

Bestalde ere, berba honek duen pluraletik aparteko erabilera problematsua aipatu behar da. Ondo ote dago egun guztia

delako egitura? Guk geuk, unitate batez aritu behar badugu, osoa, delakoa erabiliko genuke guztia multzo baten elementu guztiei bu ruzko erreferentziarako baztertuz.

Den determinatzailea, izan aditzetik datorkigu, forma erlatiboa nominalizatuz:

da + -n + -a = dena

Ikusten denez, mugatzailea hartzen da. Zein mugatzaile hartu behar duen, ordea, ez dago oso garbi. Batetik, erabilera-rik egokiena, unitate osoari bide dagokio; kasu honetan, singularrean jarri beharko litzateke, zientzi-maila oso gutxitan ager turik:

(25) *Pastel dena jan dute.*

Beraz, oso delakoaren lekua hartu bide du.

Bestalde ere, nahiko arrunta izaten da pluralean eta izen-orde modura erabiltzea, multzo batetako elementu guztiak adierazi nahi denean.

(25') *Denak dira makromolekulak*

(26) *Denei gertatzen zaie gauza bera.*

Forma hauek, baina, ez dira idazle guztiak onartuak, azkeneko adibide hauetan guzti erabiltzen dutelarik.

Hiru berba hauen erabilera, ikusi den bezala, nahiko nahasirik dago gaur egun. 3.2.- koadroan, gaur egun gutxi gora behera erabiltzen deneko modua azaltzen saiatu gara. 3.2.- koadroan, nolabait finkatu nahirik, gure proposamena ipini dugu.

Edozein modutan, ikuspegi orokorrarekiko salbuespen den kasua aipatu behar dugu; izan ere, 3.2. eta 3.3.- eskemak, unitate soilei(oso) edo kontagarri diren gauzei (guzti, den) da jokie.Bada, ordea, hirugarren posibilitaterik: kontatze edo unitaterik kabitzen ez deneko kontzeptuen berbak, hala nola ardoa, esnea... eta produktu kimikoak, molekula-mailaz mintzatzen ez ba gaude, bederen. Honelako kasuetan, guzti erabiltzen da singularran, bai adjektibo bai izen-orde modura:

- (27) (Medioko) *un guztia desagentu da*
- (28) (Glukosa) *guztia erabili da hartziduran*
- (29) (Bero) *guztia da.*

3.2.1.6.2.- Beste delako determinatzailea.

Beronek hiru deklinabideak ematen dizkio izenari eta beti agertzen da izen-multzoaren ezkerraldean:

- (30) *Beste elektroai batzu / Ez dago beste elektroinik*
- (31) *Beste elektroia*
- (32) *Beste elektroiak*

Azkeneko bi adibideen parean, beste-ren izenorde-funtzioaren erabilera aipa genezake, zeina bat zenbakiaren deklinabide mugatuari lotuta baitago: Bata eta bestea, batzuak eta besteak.

Izen-ordea erabiltzen deneko kasu murriztuotatik at,

aurreko adibideen pareko izen-ordearen egiturak ere azaltzen dira:
besterik, bestea, besteak.

3.2.2.- IZEN-LAGUNAK*.

Lehenbaitlehen, adjektiboetatik bereiztu behar ditugu izen-lagunak. Adjektiboa (adjektibo kalifikatiboa, behintzat) izenaren eskuinaldean joaten da, izen-multzoari (izena + adjektibo kalifikatiboa) mugatzailea ematen diolarik. Bestalde, adjektiboak ez du erlazio-atzizkirik hartzen, deklinabidekoak bai zik.

Izenari, baina, adjektiboak ez diren elementu batzu erants dakizkioke. Honetarako, zenbait atzizki behar da. Atzizki hauen bidez, izenari lotzen zaizkio izen-lagun direlakoak:

Izena + atzizkia + izena
 izen-laguna

3.2.2.1.- Genitibo kasuaren -(r)en atzizkia.

Atzizki hau zuzen lotzen zaio izenari.

Genitiboak, orok har, posesibotasuna adierazten du; beraz, posesibotasuna adierazi behar deneko kasuetan soilik era bili beharko litzateke. Kontu hau, baina, ez dago horren argi, delimitatibo kasutik askotan bereizgaitz gertatzen delarik; izan ere, zenbait zalantzazko esangurak ez du ez bata ez bestea derri gorrez eskatzen. Nahasketa, bi arrazoi direla bide sort daiteke. Batetik, posesibotasuna/lekua-denbora delako oposaketa, problematsu samarra da. Bestetik, biziduna/bizigabea delakoa agertzen zaigu aurreko oposaketari nonbait lotuta.

(33) *Euskal Herriaren jendea / Euskal Herriko jendea.*

(*) Bai izen-lagunetaz aritzerakoan bai nolabait deitzearren izen-laguntzat hartu dugun konposizioaz arituko garenean, erabat konplexu den ikuspegi orokor bat, ikutu besterik ez dugu egin; izan ere, posposizioa, insinuaturik gelditu da, baina aposizioa eta konposizioak berak eman ditzakeen posibilitateak alpatu ere ez ditugu egingo, apunte hauen testu-ingurutik at gelditzen baita.

Horren aipatua izen den adibide honetan, Euskal Herria delakoaren izaera zalantzazkoa azaltzen zaigu: Izakia (posesibota tuna, -(r)en atzizkia) ala lekua (-(e)ko atzizkia).

Dena dela, gaur egun hedaturik dagoen joera kontrakoa bada ere, zalantzazko kasuetan genitiboa erabiltzea liteke egokiena.

Izan ere, ez markatutzat jo behar da atzizki hau:

(34) *Korronteen araua*

(35) *Aldagaiaren adierazpena*

Adibide hauetan, ekonomiaren alde jokatzuz, geroago aztertuko dugun hitz-elkarketa erabil liteke.

Bestelako kasuetan ere, aposizioa bide da egokiena:

(36) *Person koefizientea*

(37) *Golgi aparatua*

eta ez

(36') *Person-en koefizientea*

(37') *Golgi-ren aparatua*

Izan ere, bai Person, bai Golgi, koefiziente eta aparatuen izen nagusitzat jo daitezke gaur egun.

Bestalde, -(r) en atzizkia postposizio direlakoetan ere agertzen zaigu. Egiturotan, izenaren funtzioa betetzen dutenak, aurre, atze, gain, azpi, barne, kanpo... eta antzeko berbak dira. Kasu hauetan, izen-lagunari lotuta dagoen -(r)en

atzizkiaren erabilera aukeratzekoa da. Beraz, izen-lagunaren funtziotik nonbait urrunduz, honelako atzizkirik gabeko egiturak sortzen dira:

(38) *Ezpezie bannelan* = *espeziearen barnean*

(39) *Molekula kanpoan* = *molekularen kanpoan*

3.2.2.2.- Delimitatibo kasuaren -(e)ko atzizkia.

Berau ez zaio izenari lotzen, izen-laguna beste atzizki baten bidez eraikitzen delarik:

Izena + 1. mailako atzizkia + delimitatiboaren atzizkia

└────────────────────────────────┘

aditz-laguna

└──┘

izen-laguna

1. mailako atzizki delako hauek, deklinabidearen bigarren eta hirugarren ataletako kasu batzuri dagozkie. Hona hemen kasuok banaka azterturik:

a.- Destinatiboa

Berau, batez ere pertsonekin erabiltzen denez, ez dateke oso normala zientzi hizkuntzan, beraren lekua adlatiboaren erakarriak hartzen duelarik:

(40) Aditz-lagun destinatiboa: *Watson-entzat*

Aditz-laguna + aditza: ... Watson-entzat izan da...

Izen-laguna Watson-entzat + -ko: Watson-entzako

Izen-laguna + Izena: Watson-entzako teoria

Ikusten denez, adibideok bortxatu samarrak dira (okerrak ez esatearren). Izan ere, hurrengo prozesua

Watson-entzat, haxe zen egitura...

Watson-entzako egitura, haxe zen...

nahiko arraroa izateaz gain, destinatiboaren erabilera baztertu egin beharko litzateke, kasu hauetan, erdararekiko interferentziak sortu baitira. Honen ordez, honelakoak jar daitezke:

(41) *Watson-en eritziz, haxe zen egitura...*

(42) *Watson-en teoriaren arauera, haxe zen egitura*

b.- Instrumentala.

Kasu hau dela eta, izen-lagun bezala aztertu baino lehen sortu diren zenbait nahasketaren berri emangu dugu, zeintzuak bai aditz-lagunaren funtzioari bai izen-lagunari baitagozkio.

Lehenik, ondoko erdaren eraginez, asoziatibo kasuak hartu du nonbait instrumentalari legokiokeen erabilera:

(43) *Entzima honekin erreakzioa posible gertatzen da..*

Esaldi hau jadanik oso harrigarri gertatzen ez bada ere, euskara okerra bide da, egokia hurrengoa litzatekeelarik:

(44) *Entzima honetaz (honen bidez), erreakzioa posible gertatzen da.*

Bigarrenik, izen-lagunaren gehiegizko erabilera gertatu bide da:

(45) *Laginketaz (aditz-laguna)*

Izen-laguna : Laginketaz + -ko = Laginketazko

IL + I : Laginketazko estimatzailea

Izan ere, estimatzailea ez dago laginketaz eginda ; horretaz, laginketa-estimatzailea edo eta laginketaren estimatzailea erabili beharko litzateke.

Dena dela, instrumentalari dagokion erabilera oso baliagarria da kasu askotan:

(46) *Kitinazko medioa.*

(47) *Laginketaren bidezko azterketa.*

Adibideetan ikusten denez, zertaz dago egina (zerezkoa da)? edo zeren bidez? galderei erantzuten diete egitura hauek. Bigarren kasuari dagokionez, -(r)en bide + -z instrumentala + -(e)ko delimitatiboa aipatutako estruktura klitxetzat jo liteke, izen-gunea (bide, alegia) konstante mantentzen baita.

c.- Asoziatiboa.

Esana denez, kasu batzutan instrumentalari utzi behar ko lioke lekua, gaur egun sarritan gertatzen denaren kontra.

Honetatik at, oso erabilera garrantzitsua dauka, -(r)i dagokionez, -(r)en atalean, -(r)en ikuspegitik eta abarreko egituren parean gelditzen delarik.

- (48) AL : *Tenperatura + -arekin = Tenperaturarekin*
 IL : *Tenperaturarekin + -ko = Tenperaturarekiko*
 IL + I : *Tenperaturarekiko erresistentzia.*

IL + I delako egituraren erabileraz gain, ondoko honi ere inportante deritogu:

IL + Adj. kalifikatiboa : Tenperaturarekiko erresistentea.

Kasu honetan, baina, ezin onar dakioke benetako izen-lagunaren funtziorik, gramatika hutsean sartzen bagara, behintzat.

d.- Inesiboa.

Kasu honetan, aditz-lagunetik izen-lagunerako prozesua bi bidetatik gerta daiteke:

Lehenik, inesiboaren marka galdu egiten da nonbait, delimitatibo hutsa emanik. Izan ere, delimitatibo kasuak izen-laguna besterik ez du ematen:

- (48') AL : *Ur + -(e)tan inesiboa = uretan*

IL : *Ur + -(e)tan inesiboa + -(e)ko delimitatiboa = uretako.*

I L + I : uretako animaliak

Erabilera hau maioritarioa da.

Bigarren bidean, inesiboak ez du galtzen beraren marka, ondorio bezala "inesiboa + delimitatiboa" gelditzen delarik:

(49) AL : *uretan*.

IL : *uretan + -(e)ko* = *uretango*.

IL + I : *uretango neurketa* (ez uretako neurketa).

Nahiz eta arkaiko samarra izan, forma honek oso erabilera zehatza hartzen du hizkuntza zientifikoan. Hona hemen adibide batzu:

Zona intermarealeko animaliak, uretan eta airean egoten dira txandaka. Beraz, hemen, inesibo arrunta erabil daiteke:

(50) *Animaliak, zenbait ordu, airean egoten dira.*

Animalia hauei arnas neurketak egin behar badizkiegu, uretango eta aireango neurketak izango ditugu, bi atzizkiak batera erabiliz. Izan ere, neurketak ez "daude" uretan edo eta airean; kontua, bertan egiten direnekoa da; animaliak uretan edo airean daudenean egiten dira. Bestalde, neurketok airearenak edo urarenak ez direna, argi dago.

Beste adibide bat, burdinazko materialetan gertatzen diren galarena liteke. Galera hauek ez dira ez burdinenak ez

eta burdinekoak ere, burdina bera galtzen ez baita; galero**k**, burdinangoak dira. Gauza bera esan liteke konduktibitatearen hutsango neurketa delako adibidez.

e.- Elatiboa.

Herri-mailan mugimendu-aditzei lotuta erabiltzen den arren, euskara zientifikoan, jatorri antzeko zerbait adierazteko erabil daiteke, -tik + -ko = tiko aldaketa gertatzen dela rik:

(51) AL : Eguzki + -tik = Eguzkitik

IL : Eguzkitik + -ko = Eguzkitiko

IL + I : Eguzkitiko energia

f.- Adlatiboa eta beraren erakarriak (direktiboa eta mugatzailea).

Adlatibo kasuak normalean hartzen duen mugimendu-zen-tzua ez da oso erabilia euskara zientifikoan. Badu, ordea, destinatiboaren pareko erabilera interesgarri samarra. Esana dugu nez, destinatiboa, pertsonekin (edo eta animaliekin) soilik erabiltzen dela eta, oso gutxitan agertuko zaigu gure honetan. Beraren ordeztu eta jatorrizko esanguratik urrunduz nonbait, adlatiboa erabili ohi da, berau, gehienbat bizigabeekin gertatzen delarik. Hona hemen adibide batzu.

a) Adlatiboa

(52) AL : Neurketa + -ra atzizkia

IL : *Neurketara* + -ko atzizkia = *neurketarako*

IL + I : *Neurketarako metodoa*

b) Direktiboa eta direktibo mugatzaileak. Oso lotuta daude ala tiboaren erabilera arruntarekin, maila zientifikoan nekez agertuko zaigularik:

(53) A.L : *Goi* + -nantz atzizkia = *gorantz* (direktiboa)

I.L : *Gorantz* + -ko atzizkia = *gorantzko*

I.L + I : *Gorantzko joera*

(54) A.L : *Zero* + -raino atzizkia = *zeroraino*

I.L : *Zeroraino* + -ko = *zerorainoko*

I.L : *Zerorainoko beherapena*

3.2.2.3.- Izen-lagun berezia: Hitz-elkarketa.

Hitz-elkarketaren izaera gramatikala eztabaidagarria da. Bes talde, beraren erabileraren garrantzia, handia dugu hizkuntza zientifikoan. Horretaz, nonbait sartzearren, izen-lagunen taldean sartu dugu, egitura orokorra horrelakoa delarik:

Izena + marra + Izen multzoa + -a mugatzailea

Beroni dagozkion zehaztasun batzuk argi gelditu behar dute:

- a) Izen-sintagmaren multzoa, eskuinaldeko izenak osotzen du. Izan ere, bertan datza mami semantikoa.
- b) Ezkerraldeko izenak, kalifikatu (lagundu, alegia) besterik ez du egiten, beraren funtzio semantikoa, adjektibo kalifikatzaileetatik hurbil samar gelditurik. Berau kontutan hartu beharko da, gainerako determinatzaileak erabiltzerakoan izen-lagun honek izen-multzoa nahiko determinatzen baitu. Izan ere, hitz-elkarketari dagokion mugagabetasuna ez da oso ugaria.
- c) Ezkerraldeko izenak ez du mugatzailerik hartzen, bi izenen arteko elkarketa-marra baten bidez adierazten delarik.
- d) Ezkerraldeko izenak -a itsatsia duenean, elkarketa horrelaxe adieraz daiteke errazago: Batetik -a organikoa kendu eta bestetik, marrarik ez jarri, marka batez (-a organikoaren kenketa) nahikoa baita.

Azken prozedura honek, baina, zenbait salbuespen du, c) atalean proposatutakoari jarraitzen zaiolarik. Horretaz, nahiz eta -a itsatsia izan, hurrengo egoeretan erabiltzen da marra, -a delakoa kendu gabe:

- a) Kultur erroko berbak ez direneko kasuetan.
- b) -a itsatsia -n edo -r ez diren kontsonanteetatik buka litezkeen kasuetan. Berauen barruan, gehien bat, leherkariak agertzen dira, -a itsatsia ez kentzeko arrazoi bezala.

-kuntza atzizkiari -a itsatsia ken dakioke d) prozedura raren arauera.

Salbuespen hauei dagozkien arrazoiak, jeneralean, ba tera agertzen dira berba bakoitzean. Dena dela, puntuotariko bat gertatzea, nahikoa da marra erabiltzeko, -a kendu gabe.

Horra hemen kasu guztietako adibide batzu:

a) Prozedura orokorra:

- (55) *Elikagai-gertutasuna*
- (56) *Erreakzio-abiadura*
- (57) *Bolumen-kontrakzioa*

b) -a organikoaren kenketa:

- (58) *Energi iturria*
- (59) *Termoindentzi gradua*
- (60) *Parakuntz konplexutasuna*
- (61) *Temperatur diferentzia*

c) -a organikoa kendu gabe:

- (62) *Karga-dentsitatea*
- (63) *Egoera-ekuazioa*
- (64) *Lotura-formazioa*

3.2.3.- Adjektibo kalifikatzaileak.

Erderen definizioen arauera, "izena laguntzen duten elementuak" dira adjektiboak. Behin izen-lagunak talde honetatik bereiztuta eta bestelako adjektiboak determinatzaileen atalean azalduz, "kalifikatzaile" direlakoak gelditu zaizkigu.

Esana denez, izenaren ezker aldean joaten da adjektibo kalifikatzailea, biek batera izen-multzoa eratzen dutelarik. Honetaz gainera, deklinabide-atzizkiak, adjektiboak eusten dituela esan behar da.

Adjektiboak, zenbat aldaerazle har dezake: Arras, arrunt, biziki, erabat, guztiz, oso, samar, zeharo,... Berauen erabilera, nahasi samarra da, euskara batuaren textuinguruan, behintzat. Arra zoia, agian, jatorri dialektal ezberdinak izatean datza. Gehienak, sinonimotzat jo genitzake erru handirik egin gabe, baina hau praktikan jazotzen ez dena, badakigu eta, ezin utz ditzakegu alde bate ra gure betiko zehaztasun eta normaltasun direlako helburuak.

Hiztegien itzulpen zuzena emateak bestalde, gauzak konponduko ez direla ikusi dugu, berorietan ia sinonimotzat jotzen baitira.

Kontua horrela izanik, hona hemen modu trinkoan eman dezakegun informazio bakarra:

- a) Oso: Nolabaiteko graduazioa onartzen duten adjektiboetarako baliola duela dirudi, graduaziorik ez dagoenekoetan ere faktibla delarik. Honetaz gain, beraren kokalekuaz, honako bi oharrak eman behar dira:

Lehenik, izena + adjektiboa badugu, izenaren ezker aldean jarri behar da:

(165) *Oso erreakzio garrantzitsua / Oso digestio-hodi handia*
eta ez

(165') **Erreakzio oso garrantzitsua / digestio-hodi oso handia.*

Bigarrenik, berri-mailan asko erabiltzen deneko zenbait kasutan, oso erabili beharko litzateke, asko delakoa kontagarriei baitagokie:

(166) *Medioa oso berotu da*
eta ez

(166') **Medioa asko berotu da*

Edozein modutan, gazteleraren parekoak, muy eta mucho genituzke.

Biziki delakoa, oso-ren sinonimotzat jo daitekeela us te dugu.

b) Arras, arrunt, erabat, guztiz eta zeharo.

Kontzeptu absolutuei bide dagokie, hots, adjektiboaren graduazioan, puntu maximoa adierazten dutela.

Graduazioa delako kontzeptua, hementxe argi daiteke ho bekien: Handia adjektiboari nolabaiteko graduazioa erants lekioken arren, arras handia esaterik ez dagoela dirudi, gazteleraz completamente grande esaten ez den bezala. Beraz:

(67) *Erreakzio arras (erabat, guztiz, zeharo, arrunt) garrantzitsua*
baina ez

(67')* *Digestio-hodia arras handia*

Itzulpena, completamente edo totalmente liteke, muy, oso aldaerazlerako utziko dugularik.

c) Samar (=algo) eta xamar (=bastante).

Aski eta nahiko direlakoak, sail honetatik at utzi ditugu. Berauek, ez bide lirateke erabili beharko adjektiboaren aldaerazle bezala, kantitateari baitadagozkie:

(68) *Ur nahiko dago / nahiko egin du*

baina ez

(68')* *Nahiko handia da*

(68'') *Handi samarra (xamarra) da*

baizik

3.2.4.- Izen-ordeak.

3.2.4.1.- Izen-orde pertsonalak.

Irakur bedi 1.7.- sailean esandakoa.

3.2.4.2.- Bestelako izen-ordeak.

Atal honetan, determinatzaileaz aritu garenean aipatu dugun elementu asko sar daiteke.

A) Izen-orde erakusleak.

Zilegia bada ere, erakusle hutsa izen-orde bezala erabilita, lor daitekeen esaldia ez da horren txukuna.

(69) *Honek eragin handia du metabolismoan.*

Izan ere, erakusle arruntaren orde, errepikatibo izenekoak egokiagoak bide dira (edo eta gehiago erabiltzen dira) kasu hauetan. Berauen egitura teorikoa hurrengoa litzateke.

$$\text{Ber} + \text{hiru graduetakoko erakusleak} = \begin{Bmatrix} \text{berau} & \text{berori} & \text{bera} \\ \text{beronek} & \text{berorrek} & \text{berak} \\ \text{berori} & \text{berrori} & \text{berari} \end{Bmatrix}$$

Errepikatibo hauen erabilera dela eta, zenbait ohar eman behar da.

- a) Lehen graduakoa, erakusle arruntaren orde erabiltzen da, izen-ordearen funtzioa.

(70) *Marearteko zonan, egunean zehar, tenperatur aldaketa nabariak egoten dira. Beronek eragin handia du bertako animalien metabolismoan.*

- b) 2. graduakoa, funtzio berdintsua betetzen du baina, nonbaiteko urruntasuna suposatzen duenez, gutxiago erabiltzen da. Dena dela, urruntasun hori, esaldiaren egiturari berari egoki

dakioke, mami semantikotik at. Beraz, elementu erreferentzia la aurreko errepikatibotik urrun badago, bigarren gradukoa erabil daiteke:

(71) *Tenperatur aldaketa nabariak egoten dira marearteko zonan, egunean zehar. Berorrek...*

c) Hirugarren taldekoa, ikusi denez, izen-orde pertsonal bezala erabiltzen da galdegaia deneko kasuetan. Horretaz gain, galdegaitik at ere hartzen du erabilera.

B) Izen-orde zenbatzaile eta ordinalak.

Determinatzailearen sailean aipatutako zenbakiak eta beraiei dagozkien ordinalak, izen-orde modura erabil daitezke:

a) Zenbakiek hiru deklinabideak jaso ditzakete:

(72) *Lau sartzen dira erreakzioan (mugagabea).*

(73) *Biek hartzen dute elektroio bat (plurala).*

(74) *Hirua da kasu honetan kontutuan hartzen dena (singularra)*

Deklinabide mugagabea eta plurala ez bide dira oso ego kiak, adjektibo modura esaldiak normalean argiago gelditzen bai tira, zehaztasuna helburu nagusi dugularik.

(75) *Lau elementu sartzen dira erreakzioan.*

(176) Molekula biek hartzen dute elektrooi bat.

Deklinabide singularrak, ordea, erabilera berezi samarra hartzen du eta, zenbakia denotabidetzat jo daiteke kasu honetan.

(177) Hirua (hiru deiturikoa) ez da kontutan hartzen kasu honetan.

Beraz, deklinabide horietatik, azkena bide da erabilerarik egokiena.

b) Ordinalek, normalean deklinabide singularra hartzen dute.

c) Bakoitz, beste, guzti eta denak izen-ordeak.

- Bakoitz delakoak, deklinabide singularra hartzen du beti.

- Beste izen-ordoa hurrengo bi egituren bidez erabil daiteke:

beste + bat zenbakia (deklinabide mugagabea)

bat zenbakia (singularra) + eta + beste (singularra)

beste + batzu (deklinabide mugagabea, nahiz eta pluralezko esangura eduki).

batzu (deklinabide plurala) + eta + beste (plurala)

Honetaz gainera, bat eta beste klitxea ere erabil daiteke.

- Guzti: Oso egokia gertatzen ez bada ere, deklinabide pluralaz erabil daiteke; gure proposamena, ordea, ez doa hortik 3.2.1.6 sailean adierazi dugunez.

- Denak: Gure ustez, izen-orde modura erabiltzekotan, denak delakoa jarri beharko litzateke beti, guzti delakoaren orde. Bestalde, deklinabide plurala hartzen du izen-orde honek. (ikus 3.2.1.6).

3.3.- ADITZ-SINTAGMA.

Izen-sintagmaren ardatza izena den modura, aditz-sintagman, aditza bera agertzen da gune gisa. Horretaz aparte, hurrengo elementuak ditugu: aditz-laguna, izen-sintagma, aditza bera eta adberbioa.

3.3.1.- Aditz-sintagmaren barruko izen-sintagmak.

Aditzari berari dagozkion puntuak 2.- sailean aztertutak ditugu, morfologia hutsean sartuta baitira. Dena dela, eus kal aditzaren izaerari zeharo lotuta doazkion hiru izen-sintagmaren motei, aipagarri deritzegu atal honetan. Beraz, aditzaren arauera, honako izen-sintagmak agertuko zaizkigu paradigma orokorrean:

$$\underbrace{\text{Nor, izen-sintagma}}_{\text{Izen-sintagma}} + \underbrace{(\text{nori, izen-sintagma}) + \text{Nor(nori) aditza}}_{\text{Aditz-sintagma}}$$

$$\underbrace{\text{Nork izen-sintg}}_{\text{Izen-sintagma}} + \underbrace{\text{nor izen-sintg.} + (\text{NORI izen-sintg}) + \text{NOR(NORI)NOR aditza}}_{\text{Aditz-sintagma}}$$

3.3.1.1.- Nor sintagma.

Beronetan, izenak edo eta izen-multzoak, nominatibo kasuaren marka (mugagabe, zein mugaturik) hartzen du.

Bestalde, sintagma hau modu independentera ager badaiteke ere (aditz iragangaitzen subjektu bezala), aditz-sintagmaren barruan ere objektu zuzenaren funtzioa bete dezake.

Aditz laguntzaileak, nor sintagmarekiko komunztadura gordetzen du. Beraz,

(78) *Molekulak elektroik bakarra hartzen du.*

baina, bestalde,

(79) *Molekulak bi elektroiak hartzen ditu (Mugatua denean)*

Mugagabea deneko kasuan, ordea, singular/plural oposaketari egokitzen zaionez, aditza, berez, singularrean zein pluralean jar liteke. Benetako zentzuak plurala adierazten baidu, aditzean, nor-en pluralaren marka sartzea bide da onena.

3.3.1.2.- Nori sintagma.

Berau, aditz-sintagmaren barnean aurkitzen da beti, subjektu klasikoaren funtzioa bete ezin baitezake.

Aditz-laguntzaileak, zer esanik ez, nori sintagmarekiko komunztadura du.

3.3.1.3.- Izen-sintagmei buruzko ikuspegi orokorra.

- a) Nor sintagma soilik agertzen bada, bera izango da subjektua (izen-sintagma independentea) eta aditza, izan laguntzaileari moldatuko zaio.

- b) Nor sintagmatik aparte, nork sintagma agertzen bada, az ken hau izango da subjektua (izen-sintagma independentea), nor delakoak objektu zuzenaren funtzioa betetzen duenarik. Hemen, aditzak, ukan hartuko du laguntzaile modura. Hala ere, zenbait aditzekin, nahiz eta era honetakoak diren, ez da nor sintagma agertzen. Bestalde ere, beste aditz iragankor batzurekin (ukan erabiltzen dutenak, alegia), nork sintagmarik gabe konpontzen dira. Salbuespen hauek direla eta, hona hemen adibide batzu:

- Irakin eta iraun aditzek, ukan laguntzailea erabiltzen dute, nor sintagmarik gabe baina:

(80) *Unak irakin du.*

(81) *Egoerak iraun egiten du.*

Bestalde ere, erromantzeetatik hartutako maileguetan, jatorriz zentzu iragangaitza izan arren, nor-nork erara erabiltzeko joera nabaria dago. Kasuotan, nork sintagma izango da subjektua, nor sintagma agertzen ez delarik: segitu, existitu, funtzionatu,...

Ohar bezala, zera esan behar da, mailegu hauek euskarazko parekoak izaten dituztela eskuarki: jarraitu, desagertu, egon, ibili,... hurrenez hurren.

- Eguraldia adierazten duten aditzek ez dute nork sintagma jasotzen: Euria egin, elurra egin, hotz egin, bero egin. Hemen, nonbaiteko elipsia somatzen da. Izan ere, izaki mitologikoei lot lekizkieke nork sintagma horiek.

- Esaldi atipiko batzutan ere, ergatiboa erabiltzen da: bate-tik, zientzi-textu ingurutik at, hurrengo esaldi-mota dugu:

(182) *Goseak hilik nago*

(183) *Hotzak hilik nago*

(184) *Logurak nago*

Honetaz gainera, bi terminoak loturik ere erabiltzen dira adjektibo modura: Gosekila, hotzakila,...

Bestetik, hizkuntza zientifikoari, lotuago bide da ho nelako egitura:

Ergatiboa (semantikari dagokionez, agentea) + Nominatiboa (semantikari dagokionez, pasiboa edo eta objektu zuzena) + Aditz iragankorra (ergatiboari dagokionez, iragangaitza daitekeena).

Horretaz, hurrengo esaldia:

(185) *Aldaketa metaboliko horiek, tenperatur gorakadak sortera_z ten ditu.*

hurrengoaren bidez azal liteke:

(186) *Aldaketa metaboliko horiek, tenperatur gorakadak sortera_{zi} ak dira.*

Ikusten denez, nor delakoari dagokion adizkia (pluralaren hirugarren pertsona, alegia) mantendu egiten da, batetik bestera pasatzerakoan.

Beraz, aditz guztiak (egoerazkoak izan ezik) iragankor bezala "sentitze" joera, nabaria da euskararen baitan.

Berori, zer esanik ez, berriagoak diren maileguetan azaltzen da gehienbat. Hemendik, etorkizun urrunean menturaz euskal egitura guztiak ergatibozkoak izango direla atera daiteke ondorio bezala. Berau gertatuko balitz, iragangaitz (nor)/iragankor (nork) oposaketa, nork subjektua/nork subjektua + nor objektua de lakoa pasatuko litzateke.

Euskara gaur egun jasotzen ari den sistematizazio-prozesuak, baina, ez luke hori permitituko.

3.3.2.- Aditz-lagunak.

Aditz-sintagmaren barruan nor edo nori ez diren sintagmak, aditz-lagunak dira. Berauek, morfologiari dagokionez izen-sintagmak badira ere, deklinabide-atzizkiez edo postposizio bereziez horniturik agertzen dira, betetzen duten funtzioen arauera.

Esana denez, izen-lagunekiko harreman hestuak dituzte:

Aditz-laguna + -ko atzizkia = izen-laguna.

Harreman hauek direla eta, oso zehaztasun garrantzitsua eman behar da: Morfolofikoki izen-laguna den elementu bat erabiltzen denean, hau da, deklinabidearen atzizkia nonbait agertzen deneko kasuetan, -ko atzizkidun hitzaren eskuinaldean agertu behardu izen-multzoak. Beraz, ez dira oso egokiak izango:

(87) *Animaliok erresistentzia dute tenperaturarekiko.*

(88) *Laborategian bi metodo erabili dugu arnas neurketarako.*

hurrengoak erabili beharko liratekeelarik:

(89) *Animaliok tenperaturarekiko erresistentzia dute.*

(90) *Laborategian annas neurketarako bi metodo erabili dugu.*

Oharra: Hala ere, hizketa teknikoan, behin baino gehiagotan, ersoago gerta daitezke lehenengo biak.

Honetaz aparte, kasu bati dagokion aditz-laguna edo izen-laguna erabiltzeak ez du aldaketa semantiko handirik suposatzen (izen-multzoaren aipamena beharrezkoa ez bada, behintzat).

Dena dela, hona hemen 3.2.2.2. saileko izen-lagunei legozkiekeen aditz-lagunak:

a) Destinatiboa

Izen-laguna bezain bortxatua ez bada ere (ikus 3.2.2.1.), ez bide da askorik erabili behar textu teknikoetan; dena dela, onargarria da:

(91) *Watson-entzat garrantzitsua izan zen teoria hau erdibitzea.*

Ikus daitekeenez, benetako zentzu destinatiboa eman nahi denean, egokia da aditz-laguna . Zentzu hau emateko beharra, baina, oso gutxitan agertuko zaigu hizkuntza teknikoetan.

b) Instrumentala

(192) *Medioa, kitinaz egin zen*

(193) *Laginketa baten bidez burutu zen azterketa.*

c) Asoziatiboa

Kasu hau, soilik erabilia, oso gutxitan agertu ohi da euskara zientifikoa, izen-lagun/aditz-lagun parekotasun semantikorik ez dagoelarik; hurrengo egitura, baina, erabili samarra da:

Izena + Izena + -arekin + batera + aditz-sintagma

(194) *Gametogenesiaren hasiera, egunen luzatzearekin batera etor*
tzen da.

Beraz, bi elementu denborakideak direla adierazteko erabiltzen da. Zer esanik ez, modu hau ezin erabil daiteke izen-lagun bezala.

d) Inesiboa.

(195) *Animalia hauek uretan bizi dira* (lehenengo bidea)

(196) *Arnas neurketa hauek, uretan egiten dira / Uretan eginda*
ko arnas neurketak (bigarren bidea)

e) Elatiboa

(197) *Eguzkitik dator energia hori*

	Aditz-laguna		Izen-laguna	
KASUAK	ERABILERAREN BEHARRA	ZIENTZI MAILAKO ESANGURA ESPEZIFIKOA	ERABILERAREN BEHARRA	ZIENTZI MAILAKO ESANGURA ESPEZIFIKOA
DESTINATIBOA (Norentzat)	Hutsa	/	Oso txikia	/
INSTRUMENTALA (Zertaz)	Handi samarra	Zertaz dagoen egina	Handi samarra	Zertaz dagoen egina
ASOZIATIBOA (Norekin) modu arrunta + batera	Txikia Medioa	/ Denborakidetasuna	Medioa /	Harremana /
INESIBOA (Non) modu arrunta - tango	Oso handia /	/ /	Oso handia Medioa	/ Bertan egiten dena baina ber- takoa edo berarena ez dena.
ERLATIBOA (Nondik)	Medioa	Jatorria	Medioa	Medioa
ADLATIBOA (Nora)	Txikia	/	Medioa	Bizigabeei dagokien destina- tibia.
ADLAT. MUG. (Noraino)	Txikia	/	Txikia	/
ADLAT. DIREK. (Norantz)	Txikia	/	Txikia	/

3.4.- Koadroa: Izen-lagun eta aditz-lagunak.

f) Adlatiboa eta direktiboak

Adlatiboaridagokionez, egokiagoa bide da izen-laguna.
Dena dela, hona hemen aditz-laguna:

(98) Metodo hori neunketarako(a) da.

Bestalde, hona hemen direktiboari eta direktibo mugatzaileari dagozkien aditz-lagunak:

(99) Joera hau gorantz doa (direktiboa)

(100) Beharpena zeroraino ailegatze da (direktibo mugatzailea)

Bukatzeko, izen-lagun/aditz-lagun oposaketa argitu nahiz, zientzi mailan ematen den kasu hauen erabilera 3.4.- koadroan jarri dugu.

3.3.3.- Adberbioak.

Aditz-sintagmaren barnean, aditz-lagunaren funtzioa bete dezaketen beste elementu batzu ere badaude, adberbioak hain zuzen ere. Funtzio hau betetzeko, ordea, adberbioek ez dute ino_lako atzizkirik jasotzen: gaur, etzi, bihar, gero....

Dena dela, nahiz eta atzizkirik ez behar, atzizkiren bat har dezakete aditz-lagun bihurturik: gaurtik, (gaurdanik), etzitik, bihartik, gerorako,...

Adberbio-motak hurrengoak dira:

a) Deklinabideari ez dagokion atzizkirik hartzen dutenak. Atzizkiok hurrengoak izan daitezke: -z(ki), -(ki)ro, -kari,... Atzizki hauek sorteraizten dituzten adberbio arruntak, poliki, maitekiro eta abar dira. Gure maila zientifikoa, gehienbat -ki atzizkia da interesgarria, normalean adjektibo kualifikatzaile bati eransten zaiolarik. Ondoko erdaretan, pareko -mente/-ment sorteraizitako adberbioek, aditz-sintagmarekiko nolabait teko independentzia dute, adjektibotik (izen-sintagmatik) hurbi lako bide daudelarik: Compuestos ópticamente activos, recipiente herméticamente cerrado. Euskaraz, ordea, ez da horren argi delako independentzia eta, gure eritziz, honelako egiturak, ekin egin behar dira zenbait kasutan. Izan ere, adberbioek, derrigorrez egon behar bide dute aditz-sintagman barnean, izen-sintagman sartzerik ez baitute. Horretaz, honelako esaldiak:

(101) *Zenbait osagai optikoki aktibo dugu.*

gaizki bide daude edo ez guztiz ondo, erdaren eraginez, adberbioa izen-sintagmari lotu zaio eta. Dena dela, zenbait kasutan horrelakoak hartu behar izaten dira. Bestalde, beronen aukera, hain eroso ez bada ere, horrelakoxea liteke:

(102) *Optikari dagokionez aktiboa den zenbait osagai.*

edo eta, apur bat ausartuz:

(103) *Zenbait osagai optikaktibo.*

Dena dela, badira kasuak zeintzuetan -ki atzizkia erabilgarria baita, aditz-sintagman zeharo integraturik:

(104) *Substratuak eta entzimak optikoki elkarrekiten dute.*

(105) *Triangulu batetan oinarritik kontrako erpinera perpendikularki joanez dagoen distantzia.*

b) Aditz-lagun bihurtzeko deklinabide-atzizkiak har ditzaketenak, lekua, denbora, era, ... adierazirik. Ikus daiteke nez, hirugarren taldeko kasuei dagozkien atzizki hauek.

c) Bestelako adberbioak, bai, ez, beharbada (baietza-ren beldurrez), agian (ezetza-ren beldurrez), menturaz (neutroa), alegia, hots, ...

3.4.- GALDEGAIAIRI DAGOZKION ARAZOAK.

3.4.1.- Galdegaiari buruzko erokortasunak:

Galdegaiaren arlo labankorrean sartzeko, noizean behin erabilitako definizioa azalduko dugu: Esaldi baten galdegai, esaldi bera entzun arte ezaguna ez dena, hots, informazio berri modura ematen dena da. Gaztelaniarekiko adibide batzu egin ez, kontua nolabait argituko delakoan gaude:

(106) *Más tarde, la macromolécula se ha roto*
Geroago, makromolekula, apuntu egin da

(107) *Más tarde, se ha roto la macromolécula*
Geroago, makromolekula apuntu da

(108) *La macromolécula se ha roto más tarde*
Makromolekula, gervago apuntu da.

Bi hizkuntzetako adibideotan azpimarratutako elementuak galdegai ditugu. Orain arte, maila teknikoaren nagusia ze haztasuna dela esan dugu beti; kontu honetan, ordea, ez da ze haztasuna, arazorik sorterazen duena. Hiru esaldiak, errealitate bera adierazi dutena, argi dago. Zerk sorterazen ditu horre taz egitura ezberdinak? Eragina, esaldi bakoitzaren textuinguruak duela esan dezakegu:

(106) adibidearenean, makromolekula bati dagokion pro zsuren bat deskribatu nahi da. Momentu batetan, molekula apur tu erin dela adierazi nahi dugu (eta ez, adibidez, bere modu jatorrian mantendu denik).

(107) kasuan, zeintzu elementu apurtu diren azaldu be har ditugu; aipatutako momentuan, makromolekula apurtu da (eta ez, adibidez, molekula txikia).

(108) delakoari dagokionez, molekula-apurketaren pro zesuez aritu gara eta, apurketa hori zein momentutan (geroago) izan den utzi nahi dugu argi (ez da izan, adibidez, hasieran).

Gaztelaniaren "elemento inquirido" delakoa, argi bide dago kasu hauetan, azken-gunean kokatua delarik. Dena dela, ez ginateke ausartuko hizkuntza horretan beti horrela gertatzen denik esaten; tonua ere, garrantzizkoa da eta, menturaz, orden sintaktikoa bera baino inportanteagoa.

Euskararen kasuan, galdegaiarekiko joera orokorra, argi samar dugu: Galdegai den elementua, aditzaren ezker-raldean ko katzen da eta idazterakoan, horrelaxe egin beharko dugu beti, sintaxiaren batasunerantz abiatu nahi badugu, behintzat.

Praktikara zuzen joanik, egindako esaldi batetan edo

textuinguru bati dagokion hurrengo esaldian galdegaia finkatzeko metodoa interesgarria liteke: Esaldi bakoitza, galdera hipotetiko baten erantzuntzat har daiteke beti. Galdera honetan, gerorarako galdegaia, markaturik agertuko zaiguke.

3.4.2.- Galdegai izan daitezkeen elementuak.

1) Izen-sintagma: Nor, nork eta nori izan daitezkeen izen-sintagmak, galdegai modura agertzen dira. Zer esanik ez, aurre-galdera hipotetikoan, nor, nork edo nori galdetzailea egongo da, bera ere aditzaren aurrean kokaturik. Izen-sintagma arruntak, galdegai deneko kasuetan ez du inolako morfologi marka berezirik jasotzen, (107) adibidea besteeekin gonbaratuz ikus daitezkeen modura.

3.5.- Koadroan, izen-sintagma ipinigabe, izena eta adjektiboa azaldu ditugu. Izan ere, geroago, molekula handia apurtu da esan dugunean, ez dago bat ere garbi, aurre-galderatzat zein molekula apurtu da? ala zein apurtu da? ulertu behar dugun. Edozein modutan, adjektiboen artean, erakusleek soilik hartu ohi duten marka, -xe hain zuzen ere.

Bestalde, zera azpimarratu behar da: galdegaia eta aditzaren artean pausarik ez dagoenez, komaren beharrik ez dago.

Izen-ordea ere, galdegai izan daiteke, beraietatik erakusleek eta pertsonalek marka hartzen dutelarik (-xe edo forma bereziak).

2) Erakusleetatik erakarritako aditz-lagunak. Berauek -xe hartzen dute galdegai izaterakoan eta, bestalde ez dute pau-

sarik (=komarik) jasotzen aditzaren ezker aldean.

Aurre-galderek, ez dute pausarik (=komarik) jasotzen aditzaren ezker aldean. Aurre-galderek deklinabidearen 2. eta 3. kasu-taldeei dagozkien galdegileak dituzte (norengatik, norekin, nora, nondik,) aditz-lagun guztien modura.

3) Izenetik datozen aditz-lagunak. Pausarik eta marrik agertzen dira, eta noski, 2) atalean aipatutako deklinabide-kasuetaz.

4) Adberbioak. Pausarik gabe erabiltzen dira, baina zenbait kasutan badute -xe marka.

5) Aditzaren baieztapena: Suposa daitekeenez, baietz eskatzen duten galderei dagokie (Ikus 3.5.3.).

Forma sintetikoak dituzten aditzek, ba- partikula eta forma sintetikoa bera erabiltzen dute aditza baieztatzeko. Adizkiaren ezker aldean, pausa nabaria da. Horretaz gainera, bai adberbioa kabitzen da beti: Urik, (bai), badago:

Aditz ez-sintetikoek ez dute baieztapenerako marka berezirik baina bai adizkiaren aurreko pausa; beronen bidez hain zuzen ere bereizten da aditzari ez dagokion bestelako edozein galdegaitatik:

(107) Geroago, makromolekula apuntu da (3.4.1.- saileko adibidea).

(109) Geroago, makromolekula (bai), apuntu da.

6) Aditzaren ezeztapena: Ikus 3.5.2.- saila

7) Aditzaren ekintza. Aditz ez-sintetikoek, egin partizipioa hartzen dute marka modura. Izan ere, mota honetako esaldiak, zer egiten du? edo zer gertatzen da? galderei legozkieke: ikus (102) adibidea. Aditz-ekintzaren berri, 3.4.1.- sailean da emana:

Edozein modutan, egin-dun forma hauek, hizkuntza arruntan, aditza baieztatzeko erabiltzen dira eta (106) egitura, baieztatzeko erabilia bide da, agian, baieztapenerako marka morfologikorik ez egoteak esaldia nolabait esegita uzten baitu. Bestalde ere, errelitatean bertan ez da beti erraz gertatzen baieztapena eta ekintza bereiztea.

Gure honetan, ez da horrelako nahasketarik onartu behar bereizkuntza argi utzirik:

Molekula (bai), polimerizatzen da (= baietz).

Molekula, polimerizatu egiten da (= eta ez hidrolizatu).

Beste alde batetatik, aditz trinkoa denean, aditzaren partizipioa ere ipintzen da forma trinkoaren ezkerraldean: Jakin daki.

3.4.3.- Galdegaiarekiko zerikusirik duten zenbait kasu berezi.

a) Elementu-zerrenda luzea eman behar deneko kasua:

(110) Lanean kontsideratutako gonbinaketak, uda/goi-maila, uda/behe-maila, negua/goi-maila eta negua/behe-maila dira.

Esaldi hau, noski, zeharo egokia da edozein ikuspegitati
tik; textu errazago edo erosoago nahi deneko kasuetan, ordea,
egiturok arintzeko biderik, badago: Bi esalditan zatitu, lehenenen
goan galdegaian mantentzeko elementu erabilgarriagoren bat erabili
lirik:

(110'): Lanean kontsideratutako gonbinaketak, hurrengoak dira:
uda/goi-maila, uda/ behe-maila, negua/ goi-maila eta ne-
gua/ behe-maila.

Galdegaiaren gunean jar daitezkeen ordezkioak, ugariak
dira:

hauexek
hurrengoak/hurrengook
hurrengo hauek
honakoak/honakook
honako hauek
ondokoak/ondokook
ondoko hauek

Zer esanik ez, izen-orde erabili gabe, izena + adjektiti
boa ere, erabil daiteke.

Bestalde ere, zera komodina dugu, baina, gehien bat
hizkuntza arrunterako baztergarri deritzogu.

b) Esaldi konpletiboak.

Antzeko arazoa sorterazten da kasu honetan, galdegai
luzeegia dela kausa, aditza nolabait galtzen dela halegia. Honen
tarako konponbidea, aurrean aipatutako adierazpideak ditugu,
oraingo honetan gehienbat singularrean erabiliko direlarik:

- (111) Bestalde, ondokoa hartu behar da kontutan: karbonoak lotura sinpleak, bikoitzak edo hirukoitzak jasotzen dituela (Bestalde, karbonoak lotura sinpleak, bikoitzak eta hirukoitzak dituela hartu behar da kontutan).
- (112) Animaliek dituzten ezaugarri batzuk hurrengo pentsaerazi digute, alegia, erreinu hau monofiletikoa dela.
- (113) Metabolismo honetaz hauxe kontsideratzen da: Kostu metabolikoa errepresentatzen duela.
- (114) Analitikaren ikuspegitik, konplexuen propietaterik inpor-tanteena honako hau dugu: Ur-disoluzioetan bi disozia-zio-mota pairatzen dutela

Menperatu hauek direla eta, 2.4.- sailean aipatutako jakin aditza eta 5.4.- saila ere ikus daiteke.

c) Egin, eman, hartu eta abarreko partizipioetaz erai-kitako aditz konposatuak.

Hona hemen Villasantek azaldutako zenbait adibide eta erabilera handiko beste batzu ere:

bat egin
huts egin
kalte egin
lan egin
negar egin
so egin
zin egin
aditzera eman
amore eman
haintzakotzat hartu
kontutan hatu
min hartu

(115) *Katabolismoa kontutan hartu da.*

Esaldi honek, bi balio izan dezake: katabolismoa galdegai eta kontutan galdegai, lehenengo kasuan kontutan hartu aditz bakartzat joko litzatekeelarik.

Ez genuke lehenengo posibilitateari dagokion eskema onartzeko inolako arazorik izango, aditz bikoitz hauen zerrenda guztiz finkaturik balego eta edozein kasutan bi hitzok aditz ba kartzat hartuak balira. Aipatutako kontzientzia hiztunengan zehar aldakor samarra denez, nahaste handi samarra dugu gaur egun. Gainera, horrelako zerrenda hitxia determinatzea (negar-egin baina huts/egin, adibidez) zeharro labankor gerta liteke. Honelako kasu guztietan, beraz, hobe dugu egin, hartu...aditz soi len modura kontsideratzea, huts, kalte, lan eta abarrekoak, -a artikulurik ez badaramate ere, aditz-sintagmaren barruko izen-sintagmatzat harturik:

(115') *Katabolismoa, (bai) kontutan hartu dugu (= ez dugu ahaztu).*

(115'') *Katabolismoa hartu dugu kontutan (= eta ez anabolismoa).*

Gorabeherak badira ere, konposizio-kontzientzia, hots, bi hitz direlako kontzientzia, apur bat galdua dela esan liteke. Hau dela eta, galdegaiaren sistema nolabaiteko arriskuan jarri da:

d) Partizipioaren arazoa.

Kontsidera ditzagun honelako adibideak:

(116) *Molekulak, ordurako, apurtu egin dira.*

(117) Molekulak, ordurako apuntu dira.

(118) Molekulak ordurako (bail), apuntu dira.

(119) Molekulak, apuntu dira ordurako.

Adibideotan, ez zaigu inolako arazorik agertu. Zer gertatzen da, oster, partizipioa arrunta izan gabe, -a, -rik edo -ta daramaneko kasuetan? C) sailean aipatutakoaren antzeko erabilera okerra, gure ustez:

(120) Molekulak, ordurako apuntuak dira (= ez lehenago)

(121) Molekulak apuntuak dira ordurako (= zeintzu apurtu diren).

(122) Molekulak, ordurako, apuntuak dira (= nola dauden)

Gure proposamenaren arauera, horrelaxe beharko litzateke

(120') Molekulak, ordurako dira apuntuak (= ez lehenago)

(121') Molekulak dira apuntuak ordurako (= zeintzu apurtu diren)

(122') Molekulak ordurako, apuntuak dira (= nola dauden)

Hots, c) sailean esan dugunaren modura, atzizkidun partizipioa, aditzetik beratik deslotu egin beharko litzatekeela, galdegaia kontsideratzerakoan bederen.

Bukatzeko, 3.5.- koadroa ikus bedi laburpen modura.

ZEIN ELEMENTU	GALDEGAIAREN MARKA	ADIBIDEAK	
		EZ-GALDEGAIA	GALDEGAIA
IZENA	/	Molekula	Molekula
ADJEKTIBOAK	/	molekula hau molekula handia molekula bakoitza	molekula hau molekula handia molekula bakoitza
IZEN-ORDEAK Pertsonalak Erakusleak Bestelakoak	Aldaketa berezia -xe (bukaera-gunean edo azken letra ja torriaren ezker- dean) /	Ni, hi, hura Hau, honek,... Bakoitza, bestea.	Neu, heu, bera Hauxe, honexek Bakoitza, bestea
ERAKUSLEETATIK ERAKARRITAKO ADITZ-LAGUNAK	-(t)xe bukaera-gunean edo azken letra jato- rriaren ezker- dean)	Hemen, hortik	Hementxe, hortixek.
IZENETIK DATOZEN ADITZ-LAGUNAK	/	molekulatik	molekulatik
ADBERBIOAK	-(t)xe + bertan, zenbait kasutan	orain	oraintxe orain bertan
ADITZAREN BAIEZTAPENA (beti da galdegaia)	Sintetikoak: ba- bestelakoak: /	dakigu polimerizatzen da	badakigu polimerizatzen da
ADITZAREN EZEZTAPENA (beti da galdegaia)	ez	ez dakigu ez da polimeriza- tzen	ez dakigu ez da polimeriza- tzen
ADITZAREN EKINTZA	Sintetikoak: aditz- -part. Bestelakoak: egin	dakigu Polimerizatzen da	jakin dakigu polimerizatu egi- ten da.

3.5.- Koadroa: Galdegaia

3.5.- BAIEZKO, EZEZKO ETA GALDERAZKO ESALDIEN EGITURA OROKORRA.

3.5.1.- Baiezko esaldiak.

Kontura erraztuko dugulakoan, subjektu, objektu zuzen eta aditzari dagokion ordena zilegi batzu emango ditugu; oraingo honetan, baina, galdegaiaren arazotik at mugituko gara, hau da, ematen diren esaldietako elementu guztiak ezezagunak diren kasuei moldatu gatzaizkiela, besteak ere kontutan harturik.

- a) Subjektua-objektu zuzena-aditza(*). Berau, ordenarik normalena bide da, oro har. Beraz, beste kontsiderazio guztietatik aparte, bera da, zalantzarik egotekotan, jarri behar litzatekeena.
- b) Objektu zuzena-subjektua-aditza. Idazleek gogorregi baderitzone ere, subjektua galdegaia denean, derrigorrezko ordena da, subjektu/aditza erlazioari dagokion kontuan, bederen.
- c) Subjektua-aditza-objektu zuzena. Berau ere onargarria da. Batetik, galdegaia subjektua baldin bada, subjektua-aditza lotura ezin uki daiteke, objektua non jar berdin samarra delarik. Bestetik, objektu zuzenari dagokion izen-sintagma luzea bada, egokiago bide da aditzaren eskuinaldean ipintzea, subjektua informazio-gune bezala (galdegaia) azpimarkatuta gelditurik. Azkenik, elementu hauek luzera arruntekoak izan da ere, hurrengoa hartu behar da kontutan: koma jartzeko beharrik gabe, hau da, subjektua eta objektua aditzaren bidez banatzen badira, esaldia txukunago gelditzen dela.

(*) Kontua erraztearren, hiru elementu hauek soilik jarri ditugu. Zer esanik ez, horretaz gainera, zeharkako objektua, aditz-lagunak eta adberbioak sar litezke. Bestalde ere, atributuzko esaldiak ere badira gure euskaraz; dena dela, kasu honetan, hiru elementu ditugu: subjektua den izen sintagma, atributua den izen-sintagma (adjektiboa) eta izan/egon aditzak. Beraz, kasu honetarako ere, balio dezake eman behar dugun eskema orokorrak.

Beraz, hurrengo esaldiaz

(123) *Mintz zelularraren oinarritzko egiturak, lipido-bigeruza bat dauka.*

zera esan daiteke: Batetik, informazio-gunea nonbait galdu egiten dela. Bestetik, komaren bitartez sortzen den egitura, traketse samarra da. Bi kontu hauek hurrengo moduan ekidin bide dira:

(123') *Lipido-bigeruza bat dauka mintz zelularraren oinarritzko egiturak.*

d) Aditza-objektu zuzena-subjektua. Berau erdaratiko kalkoa da, eta beraz, ez da inoiz ere erabili behar.

Lau egiturek direla eta, hurrengo irazkinak egin daitezke:

- Batetik, mintza-mailari begira, informazio guztia berria denean eta zeozer azpimarratu behar ez denean, subjektua lehengo gunean ipintzeko joera nabaria dago. Dena dela, datu guztiak berri direlako kontzeptua erlatibo samarra da; izan ere, zientzi mailan ezezik, maila guztietan berori nekez gertatuko da, batez ere, gaia behin zentratu eta gero, esaldi bakoitzean datu gehienak ezagunak izango baitira.

Batzuren eritziz, ipuinetan gerta liteke galdegaiaren eza. Guk geuk, zera pentsatzen dugu: ipuinetan ere, behin textu-ingurua finkatuta, esaldi bakoitzean ematen den datu berriak, barra izan behar duela.

- Bestetik, herri-mailako kontsiderazioak alde batera utzirik, bai subjektuak eta bai galdegai-elementuak ere, beraren ohizko gunea utz dezake eta utzi beharra dauka galdegaiaren funtzioa betetzeko. Izan ere, mintza-maila eta idatz-maila (berau kultura bada, behintzat) nahiko ezberdinak dira eta batetik kontzeptuen zehaztasuna, eta bestetik, hizkuntzaren joera orokorra, galtzeko arriskua dagoen kasuan, ez da sasi-herrikoitasunaren alde etsi behar.

3.5.2.- Ezezko esaldiak.

Ezeztapenetan, gorabeherak badira ere, galdegaia adberbioa dela esan daiteke. Zer esanik ez, partikula hau aditz trinkoaren edo aditz laguntzailearen ezkerraldean ipini ohi da (aginteretan), galdegai-gunean hain zuen ere. Esaldiko beste elementu guztiak, galdegaia baldintzatuta ez daudenez, zintzi lik gelditzen bide dira; beronek zera esan nahi du: gune batean edo bestean ipintzea berdina samarra dela. Edozein modutan, elementuren batek, aditz laguntzailearen eta izen-aditzaren artean jarritz, nonbaiteko indarra hartzen duela dirudi. Beraz ez adberbioari dagokion galdegai monolitikotik at, bigarren mailako galdegaia kontsidera liteke, zeinak gramatika-balio esangarria izan baitezake.

Bestalde, ez + aditza egitura esaldiaren hasiera-gunean ezarri behar dela esan behar da. Esaldi menperatua deneko kasuan, ordea, bai baiezkotik esaldietan bai ezezkoetan ere, bukaragunean jarri behar da aurrean aipatutako egitura. Beronekin literatur tradizioari moldatzen gatzazkio nonbait, mintza-mailatik apur bat urrundurik.

3.5.3.- Galderazko esaldiak.

Zer esanik ez, sail hau, galdegaiarenari, nolabait lotuta dago. Izan ere, galdegaiaren arazoak edo eta zalantzak argitzeko, aurreko galderei (erreal edo hipotetiko) begiratu behar zaie.

3.5.3.1.- Baiezko edo ezezko erantzunak eskatzen dituzten galderak.

Berauek hartzen dituzten markak hurrengoak ditugu:

a) Al partikula.

Berau dialektala (gipuzkeraz edo) bada ere, hizkuntza batuan sartzeari egoki deritzogu, bereizketa garrantzitsua sortarazten baitu:

(118) *Etonniko al haiz?* (Ez zekiat benetan etorriko haizenentz, galdetu besterik ez diat egiten)

(119) *Etonniko haiz?* (Nonbait, etor hadila nahi diat eta horre xegatik galdetzen diat tonu bereziaz).

Dena dela, argi dago, bereizketa hau zientzi hizkuntzari ez dagokiona, eta, honetaz gain, erantzun berbera dute bi galderok.

b) Ala partikula

Al-en parekoa da, esaldiaren bukaeran ipintzen delarik:

(124) *Etorriko haiz, ala?*

Nahiz eta gramatika-funtzio berdintsua bete, ala delakoa urrundu egiten da pixka bat al partikulatik, nonbaiteko harridura adierazten baitu.

c) Iparraldeko euskalkietan, -a atzizkia lotzen zaio aditz laguntzaileari, aurreko bien pareko esaldiak lortzeko:

(125) *Etorriko haiza?*

Edozein modutan, korapilotsu samarra da partikula hauen erabilera:

- Al / Ø oposaketaz esan duguna ez dago bat ere garbi ez eta gipuzkera-mailan.
- Ala partikulak zehazki adierazten duena, finkagaitza gertatzen da, nahiz eta hemen bizi zara? eta hemen bizi zara ala? ezberdinak direla susmatu ahal izan.
- -A atzizkia, bizkaierazko zenbait kasutan egon dela edo eta dagoela dirudi.

3.5.3.2.- Galdetzaile bat duten galderazko esaldiak.

Galdetzaileak, deklinabidearen paradigma osoari moldatzen zaizkio; hau da, nor, nork, nori, norentzat, zer, zerk... eta abar ditugu. Galdera hauetan eskatzen den erantzunean, galdetzaileari dagokion kasu berberekoa izango da galdegaia (ikus 3.4.2.).

Bestalde, interesgarri deritzogu, non sintagmak zenbait kasutan jasotzen duen aldaketari: Esana duguenz, nolabaiteko mugagabetasuna adierazteko ere, erabil daiteke, -a muga-tzailea:

(126) *Aipatutako ingurunean badago ura.*

Ez dugu esaten zenbat, ez eta ur hori ezaguna denik; badagoena soilik azaldu nahi dugu: Honelako mugagabetasunak, galderetan zein ezeztapenetan, partitibo bihurterazten du nomi natiboa:

(127) *Ba al dago urik?*

(128) *Ez dago urik.*

Baiezkoetan ere, zilegia da partitiboa erabiltzea:

(129) *Badago urik.*

(130) *Urik dago.*

Forma hauek, baina, kultu samarrak dira. (Ikus hizkuntz mailen 7.2.1.- saila), problematikoena, (130) adibideari dagokiolarik.

Azkenik, erantzuneko galdegaia aditzaren ekintza de-nean, ondokoak izaten dira aurregalderak: zer egiten du?, Zer gertatzen da?

4.- PERPAUS ARTEKO SINTAXIA, I. KOOORDINAZIOA

4.1.- Sarrera

4.2.- Koordinazio kopulatiboa

4.3.- Koordinazio adbertsatiboa

4.4.- Koordinazio disjunktiboa

4.5.- Koordinazio distributiboa

4.1.- SARRERA.

Aurreko sailean, perpaus barruko syntaxiaz aritu garen modura, oraingo honetan perpaus artekoa izango dugu helburu.

Zer esanik ez, sail biak dira zeharo garrantzitsuak edozein textu erredaktatzerakoan. Lehenengoa, baina, finkatuago bide da gaur egun. Bigarrena askoz ere labankorragoa dena argi dago, gehien bat zer egin daitekeen eta zer ez, esaten ausartze_rakoan.

Edozein modutan, juxtafposizio, koordinazio eta subordi_nazio izeneko harremanak onartu ohi dira oraingo ikuspegi honeta_tik.

Justafposizioaz ez bide dago zeresan handirik eta gehien bat esaldi luzeak egitearen aukeratzat eman genezake hemen. Beraz, beste bietaz arduratuko gara.

Bestalde, koordinazioarekin hasiko gara, zeinaz maila berdineko esaldien arteko erlazioa dela esan bailiteke.

.

Koordinazio-mota tradizionalak, kopulatibo, adbertsa_tibo, disjunktibo eta distributiboa ditugu.

4.2.- Koordinazio kopulatiboa.

Koordinazio honen bidez, status bereko bi gertaera ematen dira gutxienez, bi gertaerotan elementuren bat errepikatzen delarik.

Normalean errepikatzen dena, espero litekeenez, aditz laguntzailea izaten da, denbora berak adierazten baitu. Bestalde ere, eta juntagailua erabiliko da bi gertaerak lotzeko :

- (1) *Lehenengo molekula, oxidatu egiten da eta bigarrena erreduzitu egiten da.*
- (2) *Lehenik, zenbaki razionalak aztertuko ditugu eta gero zenbaki irrazionalak aztertuko ditugu.*

Ez dago esan beharrik aurreko adibideok trakets samarrak direnik. Kasu hauetan, aditz guztia errepikatzen da. Errepikapena ekiditeko, aditz laguntzailea ken daiteke bigarrenean:

- (1') *Lehenengo molekula, oxidatu egiten da eta bigarrena erreduzitu.*
- (2') *Lehenik, zenbaki razionalak aztertuko ditugu eta geroago, zenbaki irrazionalak.*

Lehenengo aditza ken eta bigarrena uztea ere, posiblea liteke.

Bestalde, eta juntagailuaren "arruntkeria" aipatu beharko litzateke. Zer esanik ez, ezin esan daiteke eta-dun esaldiak gaizki daudenik baina, juntagailu hau sarritan erabiltzen dela eta, ez bide da oso txukun gelditzen. Honen aukera bezala, 5.6.1.- sailean azalduko dugun menperatua erabil daiteke.

- (2'') *Lehenengo molekula, oxidatu egiten da, bigarrena erreduzitzen delarik.*

Honek ez du esan nahi kasu guztietan eta kendu behar denik. Beti bezala, dosifikazioa izango da egokiena.

Bukatzeko, eta juntagailuak hartzen dituen indartzaileak batetik, eta bestetik, zentzu kopulatiboa adierazten duten klitxeak, aipatu behar ditugu.

Indartzaileak, baita, ez, ere... ditugu.

Baita delakoak, ere har dezake juxtaaposixioak eraikitzeko:

(4) *Zenbaki razionalak aztertuko ditugu. Baita ere, irrazionalak sartuko dira ikuspegi honetan.*

Ez adberbioa honelakoetan erabiltzeko, bi ohar eman behar dira.

- Benetako zentzu kopulatiboa ematerakoan, horrelako adibideak sortzen dira:

(5) *Molekula hori ez da oxidatzen, ez eta erreduzitzen ere.*

Ikusi denez, ere adberbioa, esaldiaren bukaeran jartzen da. Bestalde, ez eta sekuentzia erabili gabe, eta ez erabil daiteke modu berean.

- Antzeko egitura baina zentzu ezberdin samarra dutenak ere, ba dira:

(6) *Temperatura hau ez da lortzen, ez eta baldintza onenetan ere.*

Honelakoak kopulatiboak ote diren diskutigarria da, baina, nahiz eta zientzi mailan gutxi agertuko zaigun, baliotsu izan daiteke zenbait kasutarako, gaztelaniazko ni siquiera eta antzekoen parean.

Klitxeei dagokienez, zera esan behar da: Teori mailan bakoitzak beraren esangura zehatza duen arren, textu bat egiterakoan, gune bakoitzean klitxe pila bat jar daiteke, zentzua ezer gutxi aldatzen delarik. Horretaz, nonbaiteko zentzu kopulatiboa dutenak aipatuko ditugu hemen.

Batetik ia ofizialki kopulatiboak direnak, hauexek dira: era berean, gisa berean, aldi berean, halaber, halabererean, orobat, bestalde, bestetik,....

Bestalde, hona hemen jatorrizko zentzua gehiegi desbi deratu gabe erabil daitezkeenak: areago, are (eta) gehiago, are (eta) gutxiago.

Klitxe edo eta komodin hauek nonbaiteko juxtafposizioa sortera zten dute, puntu ortografiko baten atzean jartzen direla rik.

4.3.- Koordinazio adbertsatiboa.

Aberats samarra da honen panorama, juntagailuak hamar bat direlarik. Edozein modutan, taldeka ematen saiatuko gara he men:

a) Baina juntagailua

Gaur egun, erdararen pero delakoaren gune berdinean erabili ohi da, hots, bi esaldi koordinatuen artean. Dena dela, izen-sintagmaren atzetik edo esaldi bukaeran jartzeko posibilitaterik ere, badago:

(6) *Nahiko ura dago baina beroa handiegia da.*

(6') *Nahiko ura dago; beroa, baina, handiegia da.*

(6'') *Nahiko ura dago, beroa handiegia da, baina.*

Bestetik, zera esan behar da: Hizkuntza batu idatzian, baino baztertu behar da koordinazio adbertsatibo honetatik, gonba ratiboetarako soilik erabiliz.

b) Ordea eta aldiz juntagailuak:

Hauetariko lehenengoa, baina delakoaren ordezt erabili ohi da hizkuntza arruntean. Horrela izanik ere, ñabardura hauek ahalik eta gehien finkatu (edo fixatu) nahi dugu eta, horretaz, ondokoa emango genuke proposapen bezala:Gaztelaniaren sin embar-go parekotsat hartu. Horrela ba, koordinazio hauetan, egoera bat emango da lehenengo esaldian, bigarrenengan nonbait alderantzizko dena adieraziko delarik:

(7) *Lehenengo ekuazioa askatua dugu; bigarrena, ordea, askatu gabe utziko dugu oraingoz.*

Ikusten denez, ordea delakoak, izen-sintagmaren eskuin aldeko gunea hartu du (eta horrelaxe proposatzen dugu jartzea, nahiz eta

eguneroko hizkuntzan beti horrela egiten ez den).

Bestalde, en cambio delakoaren parekotzat ere jo daiteke.

Ostera eta berriz direlakoak, gunerean kokatu ohi dira, en cambio -ren parekoak direlarik.

Aldiz delakoak, bigarren zentzu hau soilik hartzen du

c) Baizik juntagailua.

Lehenengo esaldia ezezkoa denean, baizik juntagailua erabili ohi da bigarrenengan. Beraren gunere onargarri bakarra, esaldi bukaerakoa da:

(8) *Energi iturria, ez da produktu kimikoa, eguzkitiko argia baizik.*

Ikus daitekeenez, bigarren esaldiko aditza inplizitu gelditzen da adibide honetan, baizik bestelako gunerean jartzea inori bururatuko ez litzaiokeenik. Bada, ordea, egoera korapilotsuagorik:

(9) *Lore hauek ez dute itxura hori lortu intsektuek polenezta ditzaten, baizik eta, itxura hori lortzeagatik intsektuek poleneztatzen izaten dira.*

Esangura kontutan hartu gabe ere, perpaus hau konplexu samarra dena, argi dago. Izan ere, mami semantiko hau adieraz

teko modurik erosoena, jarritakoa dugu.

Baizik eta bi esaldien erdian ipinirik, ordea, nonbai teko kalkoa egin dela onartu behar da. Guk geuk, oso egitura-kalkoen zaleak ez garela, baztertu egingo genuke modu hau. Zer esanik ez, (9) modurako aukera, ez da izango bera bezain erraza, baina, hala izanik ere, horrelaxe nahiago dugu kalko sintaktikoei oso arriskutsu baiteritzegu:

(9') *Lore hauek ez dute itxura hori lortu intsektuek polenezta ditzaten. Alderantziz: itxura hori lortzeagatik, intsektuek poleneztatuak izaten dira.*

Egia da, adibide honetan alderantziz edo aitzitik kabitzen badira ere, edozein kasutan horrelakorik gertatuko ez dela. Hala ere, kasurik txarrean, juntaposizio bat egin daiteke, erdian puntu ortografikoa jarriz.

Baizik erabiltzen deneko guneean, baino ere, erabilia da euskalkien arauera. Onar liteke, beraz, hizkuntza idatzian, azken finean, egitura hauek eta gonbaratiboak elkarrekin nahastezinak baitira. Gogora dezagun ordea, baina-ren parekoa baztertu egin dugula.

d) Ezezik juntagailua.

Berau ere, izan-sintagmaren eskuinaldean jarri ohi da. Beraren esangura, espezifikoa samarra da eta oso kasu gutxitan egongo da erabiltzeko beharra. Kasu hauetan, baina, ezinbesteko gertatuko zaigu.

(10) *Gasteropodoek ezezik, beste molusku guztiek ere, betetzen dute molusku-arbasoaren eredua.*

Hau da, eredia ez dute gasteropodoek soilik betetzen; beste guztiek ere betetzen dute. Honen parean, no sólo sino también izango genuke gazteleraz. Bestalde, eta adibidean ikus daitekeenez, ere partikula jartzen da bigarren esaldian.

e) (Izan) ezik juntagailua.

Berau, ezezik delakoaren kontrakoa bide da, salbuespenak emateko balio duelarik:

(11) *Aplakoforeak izan ezik, beste molusku guztiek maskorra dute, zeina gal baitaiteke.*

Hau da, hori betetzen ez duten bakarrik, aplakoforoak direla.

Bestalde, izan ezik jarri gabe, ezik soila ere, erabil daiteke.

f) Komodin edo klitxe adbertsatiboak.

4.2.- sailean esana dugun gauza bera esan liteke hemengo komodinetaz. Beraz, hona hemen adbertsatiboetarako komodin egokiak, José Ramón Etxeberriaren zerrendetan oinarritu garelarik:

a) Berez adbertsatiboak direnak: Dena dela, dena den.

b) Zentzu kontsesiboareninguruan daudenak, azken finean adber-

tsatiboak direlarik: Hala(eta) (guztiz) ere, alabaina, hala iza-
nik ere,... Bestalde, kontzesibo "ofizialak" (nahiz eta, arren)
 ezin bide dira hemen sartu, esanguratik aparte ere, bigarren
 esaldian gabe, lehenengoan ipintzen baitira, menperatu bat sor-
 tzen delarik:

Bukatzeko, adbersatiboen ikuspegi orokorra, 4.1.- koa-
 droan dugu.

4.4.- Koordinazio disjunktiboa.

Beroni dagozkion juntagailuak, edo eta ala dira.

Edo juntagailuaz zera esan daiteke, berak lotzen di-
 tuen elementuetatik bat hauta daitekeela, zein den berdin dela-
 rik:

(12) *Zenbaki razionalak (aztertuko al dituzue) edo irraziona-
 lak aztertuko al dituzue?*

Beronen erantzunak baieztapen/ezeztapena behar duena,
 argi dago.

Ala juntagailuak, ordea, bestelako galdegaiak sorte-
 razten ditu.

(13) *Razionalak (aztertuko dituzue) ala irrazionalak aztertuko
 dituzue? Batzuak ala besteak?*

JUNTAGAILUAK	GAZTELANIAREN PAREKOA	KOKAGUNEA	BI ESALDIEN ARTEKO ETENA
Baina	Pero	Pi esaldien artean edo bigarrenaren atzean.	Koma edo puntua
Ordea, aldiz	Sin embargo, en cambio	Bigarren esaldiaren izen-sintagmaren atzean	Puntua
Baizik (baino)	Sino	Bigarrenaren atzean	Koma
Alderantziz Aitzitik	Al contrario	Bigarren esaldiaren izen-sintagmaren atzean (distributiboa)	Puntua
Ezezik	No sólo sino también	Lehenengo esaldiaren izen-sintagmaren atzean	Koma
(Izan) ezik	Salvo	Lehenengo esaldiaren izen-sintagmaren atzean	Koma
Ostera, berriz	En cambio	Bigarren esaldiaren izen-sintagmaren atzean	Puntua

4.1.- koadroa: Juntagailu adbertsatiboak.

4.5.- Koordinazio distributiboa.

Zenbait idazleren ustez, kopulatiboan eta disjuntiboen artekoa da koordinazio hau.

Erabiltzen diren juntagailuak, errepikatu egiten dira: Zein, bai, nahiz.

Hona hemen adibide batzu zeintzuetan hiru juntagailue tariko edozein erabil baitaiteke:

- (13) *Zein lehenengo taldekoak (oxidatzaileak ditugu), zein bigarrenekoak oxidatzaileak ditugu.*
- (14) *Lipidoen oxidazioa, bai entzimatikoa eta bai ez-entzimatikoa ere izan daiteke.*
- (15) *Kasu honetan, (nahiz) Arratia arnoan nahiz Aramotzeko kanstean saiatu gara batezbesteko baloreak definitzen.*

5.- PERPAUS ARTEKO SINTAXIA, II: ATZIZKIDUN SUBORDINAZIOA

5.1.- Sarrera

5.2.- -(E)n atzizkia

5.2.1.- Perpaus erlatiboak eta beraien nominalizazioa

5.2.2.- Perpaus erlatiboak lortzeko bide bereziak

5.2.3.- -(E)ko/- (e)n oposaketa

5.2.4.- Beste erlatibo-era batzu

5.2.5.- Zeharkako galderak

5.3.- Esaldi menperatu kausalak

5.3.2.- -(E)lako atzizki kausala

5.3.2.- Bait- aurrizki kausala

5.3.3.- Eta juntagailuari dagokion egitura kausala

5.3.4.- Bestelako egitura kausalak

5.3.5.- Bestelako egitura kausalak

5.4.- Esaldi menperatu konpletiboak

5.5.- Menperatu denboral hutsak

5.5.1.- -(E)nean atzizkiari dagokion menperatu denborala

5.5.2.- Izen-aditzaren erakari denboralak

5.6.- Menperatu adberbialak

5.6.1.- -(E)la atzizkiari eta antzekoei dagozkien menperatu
adberbialak

5.6.2.- -(R)ik eta -(e)z atzizkien arteko harremanak

5.6.3.- Aditz jokatuari lotzen zaion -(e)nez atzizkia

5.7.- Izen-lagun antzeko menperatuak

5.7.1.- -(R)iko eta -tako/-dako atzizkiei dagozkien
izen-lagunak

5.7.2.- -(E)lako atzizkiari dagokion izen-laguna.

5.1.- SARRERA

Bi azpiperpausak maila berekoa ez izanik, bata bestearen menpekoa deneko kasuan, subordinazioa dugu. Perpaus menperatuak, beste zenbait sintagmak perpaus soilaren barruan betetzen duen funtzio berbera betetzen du. Beraz, esaldi nagusiaren barneko elementutzat jo daiteke esaldi menperatua.

Sail honetan erabilia izan den banaketa, semantikari eta sintaxiari egokitu ohi zaie; oraingo honetan, ordea, praktikago gertatuko delakoan, atzizkiei edo, bestela esanez, morfologia hutsari begira egingo da banaketa, nahiz eta, askotan esangura kontutan derrigorrez hartu behar izan, sailkapenak egiteko momentuan, behintzat.

Edonola ere, hona hemen ohizko banaketa:

a) Substantibozko menperatuak (substantibo-funtzioa):

-Nor, nork eta nori izen-sintagmak eratzen dituztenak.

-Aurreko nor kasuaz gain, objektu zuzenaren funtzioa betetzen duten konpletiboak.

-Zeharkako galderak, osagarri zuzenaren funtziotik hur bil daudenak.

-Substantibo edo adjektiboaren osagarrien funtzioak betetzen dituztenak.

- b) Erlatibozko edo adjektibozkoak: Izen-lagunaren funtzioa.
- c) Zirkunstantzialak. Aditz-lagunaren funtzioa: Lekuzkoak, denbo
razkoak, moduzkoak, konparatiboak, helburuzkoak, kausalak,
kontsekutiboak, baldintzak, kontzesiboak, gerundialak eta
partizipialak.

Argi ikus daitekeenez, banaketa hauek ez dira oso prak
tikoak, benetako ordena finkaturik proposatzen ez baita.

5.2.- -(E)n atzizkia.

5.2.1.- Perpaus erlatiboak eta beraien nominalizazioa.

Atzizki hau aditz laguntzaileari lotzen zaio, erlati-
bo izeneko esaldi menperatuak sortera zten direlarik.

Esaldiok, izen-sintagma baten barnean agertzen dira,
substantiboaren izen-lagunaren funtzioa betetzeko (genitibo eta
determinatiboaren parekoak, alegia).

Dena dela, egitura orokorrak honelakoak dira:

1. Kasua

- a) esaldi menperatua + e. menperatuaren a. laguntzailea
+ -(e)n + esaldi nagusiaren izen bat.

Hauetariko lehengo hiru elementuek, izen-laguna osotzen dute. Laugarrenarekin batera, esaldi nagusiaren izen-sintagma bat eraikitzen da, zeina bai independentea bai aditz-sintagma barrukoa izan baitaiteke.

2. Kasua.

(b) Aukera modura, izenik jarri gabe, -a atzizkia lot dakioke esaldi menperatuaren aditz laguntzaileari.

(a) eta (b) egituretatik, maila zientifikoan lehenengo askoz ere gehiago erabiliko dena, susmatzekoa da. Izan ere, gure zereginetan, zehaztasuna da nagusi eta, esaldiaren beste elementu guztiek bezala, izen-sintagmak argi gelditu behar du. Beraz, alboko erreferentzia expliziturik ez badago, egokiago de ritzogu lehenengo egiturari.

Bestalde ere, lehenengo kasuan substantiboa deklina daitekeen modura, bigarren egiturari begira, nominalizazio delako hau ere deklinatzen da:

(1) *Newton-ek eman zituen legeak, atzeraturik gelditu dira gaur egun.*

Adibide honetan, esaldi nagusiaren izen-multzoa, legeak delakoa da. Izen honen izen-lagun antzekoa, Newton-ek eman zituen dugu. Horretaz, horrelaxe gelditu zaigu egitura:

Newton-ek eman zituen + -n + legeak atzeraturik gelditu dira

Izen-laguna erlazio- izena

 -atzizkia

Esaldi nagusiaren izen-multzoa

Perpaus konposatua.

Argi dago, bestalde, Newton-ek eman zituenak erabiliz, zenbait kasutan zehaztasuna galdu edo eta nahasketaren bat sorterazteko arriskua dagoena.

Beste adibide batzu, ondokoak litezke, izen-sintagma
soilik emanda.

- (12) Hurbilen dagoen balore experimentala,
- (13) Kontutan hartu den sasoi-jarraiera,
- (14) Gainazala hau populatzen duten animaliak,
- (15) Intentsitateak konstante irauten duen kasurako,
- (16) Gas idealaren estudioan ikusi diren legeak,
- (17) Zitokromo oxidatua liposomari eranstean zaion neurria,
- (18) Kultibo-mediotan dagoen nitritoak,

(9) *Historian zehar erabili izan diren zenbait kontzeptu kimiko,*

(10) *Erradikal askeen agerpena eraman dezaketen prozesuetari ko bat,*

5.2.2.- Perpaus erlatiboak lortzeko bide bereziak.

Aurrean emandako bide normalean, zera hartu behar da kontutan: Esaldi nagusiaren izen-multzoa, esaldi menperatuaren elementua ere, badela. Beraz, (1) adibideari dagokionez, hone-lako bi esaldi genitzake, menpekotasunetik at:

(11) *Newton-ek, legeak (lege batzu) eman zituen*

(12) *Legeak (Lege horiek), atzeraturik gelditu dira gaur egun.*

(1) esaldian (menperatzekoa dena, alegia), legeak direla koa, nor izen-sintagma dugu, aditz laguntzailean guztiz argi adierazten delarik. Izan ere, aditzak nor, nork eta nori sintagmen berri eman dezake. Bi esaldietan izango den elementuak, hiru kasuotariko bat hartzen ez badu, esaldiak lotzerakoan lehenengo esalditik "desagertzen" denez, ez da inolako markarik gelditzen, nominatibo, ergatibo edo datiboa ez den kasu hori adierazteko. Beraz, jatorrizko esaldiak, aipatutakoak izan gabe, ondokoak ba-lira:

(13) *Newton, legeetan (lege batzutan) oinarritu zen.*

(13') *Legeak (lege horiek) atzeraturik gelditu dira gaur egun.*

perpaus konposatua egiterakoan, horrelaxe geldituko litzateke:

(13'') *Newton oinarritu zen legeak, atzeraturik gelditu dira gaur egun.*

Esana dugunez, inesibo-marka desagertu egin da.

Egitura hauetan, deklinabideko kasu gehienek desagertuak dira, zalantzazko irakurketak sortez ditzake zenbait kasutan. Badira, ordea, oztopo hori ekiditeko egitura berezi samarrak:

(c) A esaldia + A esaldiaren izen-sintagma bat (x deklinabideko kasuaz) + zein (y kasuaz eta aurreko izen-sintagma erreferentzialtzat) + B esaldia + bait- + B esaldiaren aditza (y kasuarekiko komunztaduraz, posiblea den kasuetan):

(13''') *Newton lege batzutan oinarritu zen, zeintzuak gaur egun atzeraturik gelditu baitira.*

Bait- aurrizkia erabili beharrean, -(e)n atzizkia ere erabil daiteke:

Nahiz eta egitura honek tradizio literario handi samarra izan, guk geuk derrigorrezko kasuetan soilik erabiliko genuke euskararen joera orokorraren kontra doala baitirudi, esaldi luzeetan batez ere.

Egitura honek, bestalde, arazo larri azaldu digu azken bolada honetan. Gure eguneroko zereginetan, (13'') moduko

esaldiak idatzi ditugu orain arte. Berauetan, zein eta beraren erreferentziala, aditzak aldendurik agertu dira. Egitura honen iturrietara itzuliz, ordea, honelakoak azaldu zaizkigu, gaurko grafiaz ipinirik:

"Begirazue bada profeta falsuetarik, zein etortzen baitirade zuetara ardi abiturekin" ("Testamentu Berria", J. Leizarraga).

"Eta gendetzek hori ikusirik mirets zezaten, eta glorifika zezaten Jainkoa, zeinek eman ukan baitraue halako autoritatea gizonei ("Testamentu Berria").

"...asko da orduan barren ona, borondatea, bihotzezko damua, dolua eta dolorea. Zein baita egiazko penitentzia,..." ("Gero", Axular)

"Gero badakusagu haren odola dela ikutzebat zeinez gure arimak orotarik xahutzen eta purgatzten baitirade... ("Catechisma". J. Leizarraga).

"...joan zen Donapaleura, non baitzen orduan Nafarroako Parlamenta" ("Gero").

Honelako adibideetan, hurrengoak behatu ditugu:

- Lehenengo eta hirugarren adibideetan, erreferentziala zein-nor delakoen ondoan agertu da, eta, bestalde, galdegaia, guk egiten dugunaren arauera bete du (ikus 3.4.-saila).

- Bigarren, laugarren eta bostgarren adibideei dagokienez, ordea, zeharo ezberdin ditugu kontuak:

Batetik, betiko kokagunea du erreferentzialak.

Bestetik, galdegaiaren legeari ez zaio jarraitu: Galdegai diren ikutzebat eta Donapaleura izen-sintagmak ez daude guk

defenditu izan dugun gunea, aditzaren surretakoa, hain zuzen.

- Pentsatzekoa da, beraz, erreferentziala/zein-non sekuentzia-ri garrantzia handiagorik eman zaiona edo eta gaur egun dugun galdegai-kontzeptua hartan indarrean ez zegoena.

Bigarren taldeko adibideetan hautatzeko beharrean gauden: Galdegaia ala aipatutako sekuentzia mantendu behar ote dugu? Guk geuk, lehenengoari eman diogu lehentasuna azken finean, urrundik datorkigun egitura sartzeko gure oraingo joerak al daeraztea, logikoa ez bailitzateke. Horretaz gainera, galdegaiak gure zereginetan duen inportantzia, zalantzarik gabekoa da.

Bestalde, hona hemen, egiturotan erabiltzen den galdegilea, kasu guztiei egokiturik:

Nominatiboa	:	Zein	Zeina	Zeintzuak
Ergatiboa	:	Zeinek	Zeinak	Zeintzuek
Datiboa	:	Zeini	Zeinaren	Zeintzuen
Genitiboa	:	Zeinen	Zeinarentzat	Zeintzuentzat
Destinatiboa	:	Zeinentzat	Zeinarengatik	Zeintzuengatik
Kasuala	:	Zeinengatik	Zeinarekin	Zeintzuekin
Asoziatiboa	:	Zeinekin	Zeineko	Zeintzuetako
Delimitatiboa	:	Zeinetako	Zeinean	Zeintzuetan
Inesiboa	:	Zeinetan	Zeinera	Zeintzuetara
Adlatiboa	:	Zeinetara	Zeineraino	Zeintzuetaraino
Adlat. Mug.	:	Zeinetaraino	Zeinerantz	Zeintzuetarantz
Adlat. Direk.	:	Zeinetarantz	Zeinetik	Zeintzuetatik
Erlatiboa	:	Zeinetatik	Zeinari	Zeintzuei

Deklinabide-paradigma hau dela eta, zenbait ohar garran tzitsu eman behar da:

a) Hiru deklinabideak jarri ditugu: Batetik mugagabea; bestetik singularra eta plurala. Zeintzu delakoa, ordea, aparteko hitza dela pentsa liteke. Beraz, beraren deklinabide mugatu pluralaz gain (jarrita dagoena), mugagabea jar liteke. Berau, baina, ez legokioke gure kasuari, galdegile moduan erabiltzeari baizik (Zeintzuk egiten dute?, zeintzuri gertatu zaio? eta abarrekoak). Gure honetan, euskalkien arauera, mugagabe/mugatu oposaketa dugu leku bakoitzean bata edo bestea erabiltzen delarik.

Horretaz, zeinek edo zeinak-zeintzuek, zeini edo zeinari-zeintzuei eta abar. Guk geuk, deklinabide mugatuari deritzogu egokiago, izen-sintagma honelako egituretan nahiko mugatua gelditzen baita.

Bestalde, deklinabidearen 3. taldeko kasuei dagokienez, zeinean, zeinetako, eta abarrekoen ordez, non, nongo, eta bestelakoak ere erabil daitezke aukera moduz.

b) Nominatibo, ergatibo eta datiboari dagokionez ere, baliagarria da egitura, nahiz eta, kasu hauetan bide normala egokiagoa izan.

Dena den, bait- aurrizki eta -(e)n atzizkiari dagozkien adibide batzu emango ditugu ondian:

(14) *Elektroiek orbita batzu deskribatzen dituzte, zeintzuei orbitalak esaten zaien.*

- (15) Hemen, petrolio-dorreen ezaugarriak emango ditugu, zeintzuen bidez prospekzioak egiten baitira.
- (16) Programazio-hizkuntzak problema bat azaltzen du, zeinak zati elementaletako deskonposaketa jasotzen duen.
- (17) Ondoren, Laugarren Aroa dugu, non gizakia agertu baitzen.
- (18) Gero, A polipeptidoa dugu, non protohemo taldea lotuta dagoen.
- (19) Bada tenperatura zehatz bat, noraino animalioek bizi baitaitezke.
- (20) Hurrengo inudian, zinetikaren adierazpidea ematen da, non zuzen bat agertzen den.
- (21) Arratiako antiklinaleko *sw* mazela, serie monosinklinal batetan adierazita dago, non wealdentseko materialetaz gainera, konplexu urgoniarra ere osorik azaltzen den.
- (22) Bestalde, Euskal Kantaurialdeko isojeten mapa eraiki dugu, non isojeten urrunkidetasuna 100 mm. den.

Adibide guzti hauek, beterik dute galdegaiaren legea. Klasisikoek erabilitako sekuentziari dagokionez, (16) eta (17) soilik lirerateke egoki.

5.2.3.- -(E)neko / -(e)n oposaketa.

Egitura normalaren aukera bezala, lehenengo hiru kasu problematikoetan, determinatiboaren marka lot dakioke -(e)n atziz kiari; horrela, zalantzazko irakurketa nonbait desagerturik:

(13'V) *Newton oinarritu zeneko legeak, atzeraturik daude gaur egun.*

Hona hemen beste adibide batzu:

(23) *Aldagaiak asko direneko kasuan, kalkulak oso luze gertatzen dira (Inesiboa).*

(24) *Solutu hori disolbatzen deneko tenperatura, hauxe da. (Inesiboa).*

(25) *Animalia hauek abiatu direneko zona, ezaguna dugu (Adlatibo direktiboa).*

(26) *Elektroia galdu deneko molekularen formula, konplexua da (Elatiboa).*

(27) *Prozesu horretan ailegatzen deneko egoera, geroago aztertu da (Adlatibo mugatzailea).*

(28) *Aramozko kareharriek laziz-aldaketa duteneko aldean, anti-klinala kurbatu egiten da (Inesiboa).*

Ikus daitekeenez, egitura hau deklinabidearen hirugarren taldeko kasuetarako erabiltzen da gehienbat: Batetik, lehenengo taldekoek ez dute beraren beharrik; bestetik, bigarren taldean, erabilera zeharo bortxatua liteke.

5.2.4.- Beste erlatibo-era batzu.

Sail honetan, ondokoak kontsideratuko dira: Erlatibo arruntaren egitura izanik ere, nonbait klitxe bihurtu direnak. Izan ere, egitura hauetan sartzen diren izen-sintagmak, askotan erabiliak izateaz gain, izenen benetako izaeratik urrundu dira nonbait. Bitarte, lege, neurri, hein, modu, era, gisa eta antze koak dira era horretakoak, adibide batzu ondokoak daitezkeelarik:

- (29) *Ingurune-tenperatura gehituz doan neurrian, arnas kontsumoa gutxitu egiten da.*
- (30) *Animaliak, elikagaiak harrapatzen dituzten bitartean, ez dira mugitzen.*
- (31) *Bi molekulak hurbil daitezkeen neurrian gertatzen da erreakzioa.*
- (32) *Tenperatura goratuz doan neurrian, bizitza geru eta urria go azaltzen da.*
- (33) *Nitritoaren kontzentrazioak eta inkubazioak, 2.7. puntuan adierazia den moduan aldatu ziren.*
- (34) *Gure kasuan, aurrean aipatutakoan gertatzen zen legez agentu zaigu arazoa.*

(35) Saiaketa, 3.2. puntuan azaldu den era berean burutu zen.

(36) Natur zientzien adar hau oso modernoa da, Natur zientzia guztiak modernoak diren heinean.

Agirian dagoenez, izen hauek, inesibo eta instrumenta-laren markak hartzen dituzte, eta horretaz gainera , hauetariko zenbait kasutan -(e)ko atzizkia erabil liteke.

Bestalde, esaldi konparatiboak ere kontsidera litezke, (33) eta (34) modukoak. hain zuzen ere.

(34') Gure kasuan aurrean aipatutakoan ~~gentatzen~~ zen bezala azalduko zaigu arazoa.

(34'') Lehenengo erreakzioa, bigarrena (den) bezain garrantzitsua da metabolismoan.

5.2.5.- Zeharkako galderak.

Bukatzeko, bada -(e)n atzizkiaren erabilera bat, zeinean atzizkia azpigaldera baten marka baita, egitura orokorra hurrengo delarik:

(d) esaldi nagusia + galdegile bat (nor, noiz, ...) + azpi-galdera + azpi-galderaren aditza + -(e)n atzizkia.

Sail honetan garrantzitsua da zeharkako galderak eta zenbait konpletibo-mota bereiztea.

Zeharkako galdera: Zer gertatuko den adierazi dugu hemen: Galde
tu egin digute eta dakiguna (Zer?) esan dugu.

Konpletiboa: Hori gertatuko dela esan dugu: Ez dugu esan kontua
berdin geldituko denik, hori gertatuko dela baizik.

Dena dela, kontua errazteko, zera esan behar da: galde
ra ortografikorik egon gabe, galdegile bat agertzen denean, adi-
tzak -(e)n atzizkia jasotzen duela. Bestalde, galdegilerik ager-
tu gabe, hurrengo esaldiak bereiztu beharra dago.

(37) *Ez dugu esan hori gertatuko denik.*

(38) *Ez dugu esan hori gertatuko den(entz).*

Bigarreanean, zeharkako galdera dugu eta bertan ezin era
bil daiteke (37) adibideari dagokion -(e)nik atzizkia. Hauxe da
nonbait gehien egiten den akatsa eta adibide modura eman nahi
izan dugu.

Edozein modutan, honelako arloan murgildurik, sorte-
raz daitezkeen egoerak askoz ere ugariagoak dira. 5.1. koadroan
azaldutakoa, P. Goenagak bere liburuan oinarritutakoa da, hemen,
gonbinaketa guzti guztiak bereizten saiatu garelarik. Gera bedi,
beti bezala, normalizazioranzko bidean. Hobeto ulertzeko, bestal-
de, 3.4.3.- atala kontsulta daiteke.

Hona hemen bukatzeko eta argigarri modura, posibilitate
bakoitzari egokitutako adibide bana (ikus 5.4.).

(39) DNA-k helize bihoitza zuela adierazi zuten Watson eta Crick-ek

(40) DNA-k helize bikoitza zuena, Watson eta Crick-ek adierazi zuten.

(41) DNA-k helize bikoitza zuena, bai, adierazi zuten Watson eta Crick-ek.

(42) Eragina zein den zahaztu dugu.

(43) Eragina zein den, bai, zohaztu(a) dugu.

(44) Horrek ez du animalia aklimatatu denik esan nahi

(45) Horrek ez du animalia biziko ez denik esan nahi.

(46) Horrek ez du adierazten zein den eragina.

(47) DNA-k helize bikoitza duela esan zuten Watson eta Crick-ek?

(48) DNA-k helize bikoitza duenik esan (al) zuten Watson eta Crick-ek?

(49) DNA-k helize bikoitza duena, Watson eta Crick-ek esan zuten?

(50) Eragina zein den linkatuta (al) dago?

(51) *Eragina zein den aurretik dago linkatuta?*

(52) *Eragina zein den dago linkatuta?*

Azken bi adibideak direla eta, erantzun berezi samarrak sortera daitezkeela esan behar da:

(51') *Bai (?), aurretik dago linkatuta eragina zein den.*

(52') *Bai (?), eragina zein den dago linkatuta.*

Bi galdegai ote daude bi esaldiotan? Baieztapena ala az pimartratutakoa hartu behar dugu galdegai? Agian urrunegi joan gara lan honen helburuetatik. Bere horretan utziko ditugu, beraz, az ken zalantzak.

Besteak beste eta adibide hauetatik at, -(e)n erabili gabe, -(e)nentz delakoaren erabilera kontsidera daiteke. Berau, ez da galdegiledun zeharkako galderetan erabiltzen:

(53) *Oraindik ez dugu esan aklimatatzen denentz (ote den)*

Berauetan, ez baitezik, ez ezetzik ere esan ez dugula adierazi nahi dugu.

Ikus daitekeenez, perpaus konposatu gehienetan gertatzen deneko modura, atzizkidun adizkia esaldi menperatuaren azken gunean doa.

E.NAGUSIA	E.MENPERATUA	MENP, GALDEGAI	BAIEZT/EZEZT, GALDEGAI	ATZIZKIA	ADIBIDEAK
BAIEZKOA	BAIEZKOA ALA EZEZKOA	+	-	-(e)la	(39)
		-	+	-(e)na	(41)
			-	-(e)na	(40)
	GALDERA	indiferentea	indiferentea	-(e)n	(42), (43)
EZEZKOA	BAIEZKOA ALA EZEZKOA	-	ezezt, galdegai	-(e)nik	(44), (45)
	GALDERA	-	ezezt, galdegai	-(e)n	(46)
GALDERA	BAIEZKOA ALA EZEZKOA	+	-	-(e)la	(47)
		-	+	-(e)nik	(48)
			-	-(e)na	(49)
	GALDERA	indiferentea	+	-(e)n	(50)
			-	-(e)n	(51), (52)

5.1.- Koadroa: -(e)la, -(e)na, -(e)nik, -(e)n eta -(e)nentz atzizkien erabilera

5.3.- Esaldi menperatu kausalak.

Honelako esaldiak eraikitze bideak, ugariak dira. Batzuek ofizialtzat har daitezke, morfosintaxi-liburu guztietan adieraziak direlarik. Besteak, "komodin" delako mailakoak bide dira. Berauek, itzulgaitz gertatzen dira alboko erdaretara eta zentzu kausalaz gain, beste zenbait balio ere har dezakete.

Geroago aipatuko ditugun -(e)lako eta bait- direlakoak, elkarren oposizioan daude euskalkien arauera; hau da, bata erabiltzen deneko lekuetan, bestea ez da erabiltzen. Euskara batu literariorako, baina, egokiago dirudi Altubek azaldutako banaketa egiteak: -(E)lako atzizkia, zergatik galdetzailedun galdera expreski agertzen denean soilik erabiltzea, eta bait- (edo eta) besteetan. Erraz uler daitekeenez, berori oso gutxitan gertatuko da zientzi mailan, galdera erretorikoen kasuaz kanpo behintzat. Bestelako egoera guztietan, bait- aurrizkia erabili behar da. Honetaz gainera, atzizki hau ekialdeko euskalkiei dago-kiela kontutan hartuz, argi dago, gure inguru linguistikoen nonbaiteko kutsu kultua hartu duena. Honetan, tradizio literarioak ere badu zerikusirik.

Atzizki/aurrizki hauen parean, eta juntagailuari dago kion egitura dugu. Beronek antzeko balio gramatikal eta semantikoa hartzen bide du; berak jasotzen duen kutsua, maila arruntari bide dagokio; puntu hau, zientzi mailarako zilegia bada ere, kontutan hartu behar da edozein testu erredaktatzerakoan.

5.3.1.- -(E)lako atzizki kausala.

Funtzio kausalaz (aditz-lagun bezala, alegia) honelako egiturak sortzen dira aurrizki honen bidez:

(e) Esaldi menperatua + esaldi menperatuaren aditz laguntzailea + -(e)lako atzizkia + esaldi nagusia.

Esana denez, zientzi mailan erabiltzen deneko kasuak, bortxatuak izaten dira:

(54) *Zergatik hautatu dugu genero hau? Gure kostaldean oso ugari delako.*

5.3.2.- Bait- aurrizki kausala.

Berau aditz laguntzailearen ezker-aldean doanik, inork ez du eztabaidatzen. Idazle batzuk, baina, adizkiari ez lotzea nahiago dute, hitz luzeegiak ez sorterazteko eta aurrizkiak sorterazten dituen aldaketa fonetikoak ekiditeko. Aldaketok, baina, salbuespenik gabe gertatzen dira mintza-mailan. Izan ere, bait-delakoa ez da hitz bat, beti aditzari lotuta joaten baita.

Horretaz gainera, gure ustez, bestelako arrazoirik ez da goenean, hitz bat ez zailtzeko bildurrez ezin ibil daiteke euskararen literarioan.

Dena dela, loturik idaztean gertatzen diren aldaketak, hurrengoak dira:

bait- + n-	=	bain-
bait- + z-	=	baitz-
bait- + d	=	bait-
bait- + g-	=	baik-
bait- + l-	=	bail-

(55) *Genero guztien artean, bigarrenen hautatu dugu, gure kostaldean oso ugaria baita.*

5.3.3.- Eta juntagailuari dagokion egitura kausala.

Juntagailu hau erabiliz lortzen den egitura honakoa da:

- (f) Esaldi nagusia + esaldi menperatua +
 + esaldi menperatuaren aditz laguntzailea +
 + eta juntagailua.

Esana denez, hizkuntz maila desberdinekoa bada ere, juntagailu honek ez dakar inolako aldaketa semantikorik. Beraz, kontextutik irtenik, adibide berdinekin erabil daiteke.

Bait- aurrizkiak, baina, badu eta delakoaren erabilera rekiko abantailarik: Juntagailuak, aditz jokatuaren eskuin aldean eta esaldiaren amaiera-gunean egon behar du, bestelako atzizki menperatzaileek sortera zuten esaldi-berregituraketa emanik. Bait- aurrizkia erabiltzerakoan, ordea, ez da horrelakorik gertatzen.

- (156) *Genero guztien artean horixe hautatu dugu, gure kostaldean oso ugaria da eta.*
- (157) *Karga honek eragin handia du fosfolipidoetan, ez baitituzte egituraren kolapsoa eta pilaketa permititzen.*
- (158) *Atzizki-aurrizki hauei biderkatzaile dei dakieke, partikula talde berdinen presentzia anizkoitza seinalatzen baitu te.*
- (159) *Ezin utz dezakegu alde batera masaren eta energiaren arteko baliokidetasuna, Einstein-en teoriaren arauera bi kontse**z**azio-legeak batera gertatzen baitira.*

5.3.4.- -Arren eta -gatik atzizki kausalak.

Orokorrean harturik, bi atzizki hauek bi modutara era biltzen direla esan daiteke:

a) Partizipioaren atzeko arren kontzesiboa.

Horrela erabiliz, nahiz eta delakoak sorterazi duen egituraren parekoa da, zentzu kontzesiboa emanik.

Arren eta nahiz eta direlakoak, euskalki ezberdinei egokiturik sinonimotzat jo behar ditugu hizkuntza idatzian. Kontutan hartu behar da, ordea, lehenengoa esaldi bukaeran eta bigarrena esaldi hasieran erabiltzen dena, kasuen arauera egokiena bata ala bestea izango delarik, estiloaren aldetik behintzat. Bestalde ere, partizipioa jarri gabe, aditz jokatua + + -(e)n atzizkia egitura erabil daiteke, horrela denbora- eta pertsona-zehaztasunak eman ahal izanik.

b) Aditz-izenari lotzeko diren -arren eta -gatik atzizkiak.

Askorik sakondu gabe, zentzu kausala hartzen dutela esan daiteke honelako egituretaz. Kontua, ordea, ez da horren erraza; praktika idatzian biak agertzen bide dira nahasiak, hurrengo bi zentzuak adierazteko:

-Zentzu kausala: Atzizkidun esaldiak zentzu kausala hartzen du.

-Helburu-zentzua: Atzizkidun esaldia, helburuzko menperatua izango da (Ikus 6.4.).

Gure betiko lerro-joerari jarraiturik, zera proposatuko genuke.: -gatik atzizkia lehenengo zentzurako, -arren bigarrenako.

bazterturik. Horrela ba, hurrengo esaldiak sortuko litzaizkigu-ke:

- (60) *Oxigenoaren espezie aktibatuaren erdi-bizi motza izateagatik, inhibizio eza gertatzen da.*
- (61) *Edozein sistema inertzialetan osorik egindako experimentu fisiko bakoitzak ondorio berdina emateagatik, sistema inertzial guztiak baliokideak direla esan daiteke.*
- (62) *Marmola labanez erraz markatu ahal izateagatik, ez dira inoiz nahasten marmola eta kuantzita.*
- (63) *Biskositatean, dentsitatean eta egonkortasun bertikalean garrantzizko eragina ukitzeagatik, gazitasunak eta tenperaturak, diatomeoen flotazioa eta elikagaien presentzia hobetu eta txarragotu egin ditzakete.*
- (64) *Ahalik eta zehaztasunik handiena lortzearen, aipatutako prozesua luzatzeak merezi du.*
- (65) *Disoluzioaren ph-a konstante mantentzearen, indagetzailerak erabiltzen da kasu guztietan.*
- (66) *Teoria hau defenditzearen, ikerketa asko egin dira.*

-Gatik agertu deneko lehenengo lau adibideak, bortxa tu samarrak dira. Egia esan, -gatik baino, dela eta edo denez, egokiagoak bide dira.

-Arren erabiltzen direnekoetan, -t(z)eko atzizkia ere erabil daiteke, esangura ezer gutxi aldatzen delarik (IKus 6.4).

5.3.5.- Bestelako egitura kausalak.

Aurrean esan den bezala, badira esangura kausalaz erabil daitezkeen egitura batzu, nahiz eta modu ofizialean sail honetan sartuak ez diren. Dena dela, morfosintaxiaren ikuspegitik bestelako ataletan sartu behar direnez, hemen aipatu besterik ez dugu egingo:

(g) Izen sintagma + dela eta

Esaldia + aditz jokatua + -(e)la eta

(h) Izen-sintagma + dela kausa

(i) Izen-sintagma + dela bide/medio

(67) *Hau dela eta, hilabete bakoitzeko egokitu gabeko ETPa hurrengoa da.*

(68) *Ezaugarri termikoak direla kausa, bi motatako tenperatur aldaketak pairatu behar dituzte animalioak.*

(69) *Hauen antzekotasuna dela medio, ondo eritzi diogu balore hauen batezbestekoak hartzeari.*

Bestalde, subordinaziotik at, badira modu batzu, puntu ontografiko batez banandurik dauden bi esaldi, kausalitateaz lotzeko:

Horrela ba,
Horregatik,
Horretaz,
Beraz,
Izan ere,
Horren kariaz,

Dena dela, ikus aurreko sailetan honelako egituretaz esandakoa (4.2. eta 4.3).

5.4.- Esaldi menperatu konpletiboak.

Esaldi konpletiboek beterik duten esaldi nagusiarekiko funtzioa, osagarri zuzenarena da. Horretaz gainera, esaldi konpletiboa -(e)la atzizkidun bezala definitzen bada (zeina diskuti garria baita), eta hizkuntzaren normalizaziorantz abiatuz, honelako menperatuak galdegai-gunean soilik erabil daitezkeela onartu behar dugu. Beraz, orain aipatuko ditugun kasuetan ez litzateke erabili beharko (ikus 5.2.5.):

- a) Esaldi nagusiaren aditzak ba- aurrizkia jasotzen duenean: Izan ere, kasu honetako galdegaia, aditzaren baieztapena dugu, -(e)la delakoa erabili gabe, -(e)na atzizkia ipini behar da.
- b) Mami semantikoa jasotzen duen aditzaz gain, egin aditza ere erabiltzen denean, hau da, galdegaia aditzaren ekintza denean.

c) Galdegaia hurrengo elementuetariko bat denean: Izen-sintagma (edo beraren funtzioak betetzen dituen) aditz-laguna edo adberbioa.

Ageri denez, ohar guzti hauek kontutan harturik, benetako esaldi konpletiboak, hau da, -(e)la atzizkia dutenak ez dira horren ugariak izango, kasu askotan erlatibo nominalizatu direlakoak agertuko direlarik(*).

Edozelan ere, hona hemen hauetako kasu bakoitzari da gokion adibide bat:

- (70) Goi-mailetako aleek arraste-tasa txikiagoa erakusten ez dutela frogatu zuen Davies-ek aipatutako urtean. (Menperatua, galdegai).
- (71) Ugalketa-tasaren balore minimoa, zirkulazio-tasak determinatzen duena, Alcaraz-ek behatu du. (Nork izen-sintagma, galdegai).
- (72) Bistakoa da populazioen sakonera-aldaketak abantaila bartzu ekartzen dituen. (Izen-sintagma atributua, galdegai).
- (73) Kasu hauetan multo-funtzio bat guztiz batukorra dela esan go dugu. (Menperatua, galdegai).
- (74) Nitratoaren harpen-zinetikan nitratoa inhibitzaile bezala jokatzen duena, era honetara frogatu da. (Aditz-laguna, galdegai).
- (75) Gure ingurune fisikoan errazen eta nabarkien dakusagun gertaera higidura dena, badakigu. (Aditzaren baieztapena, galdegai).

(*) Beti bezala, -(e)la/-(e)na, -(e)nik oposaketa gogor hau, gaur eguneko normalizazioari begira dagoela esan behar da. Izan ere, -(e)nik delakoa, XVIII. menderarte ez bide zen sartu, aurreko idazleek erabili ez zutelarik.

- (76) Gauza ezaguna da, urak horronte elektrikoa erooten ez duena. (Izen-sintagma atributua, galdegai).
- (77) Ondorioztatu egiten da (baina ez da zuzen ikusten), temperaturak eragin handia duena. (Aditzaren ekintza, galdegai).
- (78) Berretzailearen balorea, temperaturak aldaraz dezakeela proposatzen dute RAO & BULLOCK-ek. (Menperatua, galdegai).

Adibide hauetatik, honako egitura orokorrak atera daitezke:

- (j) esaldi menperatua + esaldi menperatuaren aditza +
+ -(e)la atzizkia + esaldi nagusiaren aditza + esaldi nagusia
- (k) esaldi menperatua + esaldi menperatuaren aditza +
+ -(e)nik + atzikia + ezezko esaldi nagusia
- (l) esaldi menperatua + esaldi menperatuaren aditza +
+ -(e)na + esaldi nagusia (menperatua edo ezeztapena ez dira galdegai).

5.5.- Menperatu denboral hutsak.

"Huts" adjektiboaren bidez zera esan nahi dugu: hemen sartuko ditugunak, noiz? galderari argi eta garbi erantzuten diotela, inolako klasifikatzeko arazorik ez dagoelarik. Horrela ere geroago agertuko diren egitura problematsuagoak beste atal batetarako utzi ditugu nahiz eta guztiak harreman estuetan dauden (Ikus 5.6.).

5.5.1.- -(E)nean atzizkiari dagokion menperatu denborala.

Aditz laguntzaileari (gehienbat) edo forma sintetikoei (gutxiago), lotzen zaie, noiz? galderari erantzungo dioten esaldi menperatuak lortzeko. Gaur egungo funtzioa zeharo desberdina bada ere, atzizki hau, nominalizazio baten kasu inesiboa (mugatu singularra) liteke.

Dena den, atzizki honek sortera zten duen esaldi menperatua, ez da gehien erabiltzen direnatariko denborala. Izan ere, beraren mami semantiko denboralari oso lotuta agertzen da eta denbora delako kontzeptuaren beharra ez bide da oso handia zientzi mailan. Normalean, denbora hutsaz gain, nonbaiteko baldintza pena adierazten da, denboraren benetako esangura desbirtuatu egi ten delarik. Gehiengoa suposatzen duten kasu hauetan, geroago az tertuko diren beste atzizki batzu erabili ohi dira (ikus 5.6.).

Bestalde, -(e)nean atzizkiari dagokion menperatua, bai galdegai-gunean bai bestelakoetan koka daiteke:

(79) *Aktibitate-egoera kontutan hartzen ez denean, neurtutako me tabolismoa ohizkoa dugu.* (Menperatua ez da galdegai)

(80) *Urriak direnean mantentzen da tasa metabolikoa* (Menperatua, galdegai)

Beha daitekeenez, galdegai deneko kasuetan, bi esaldieta ko aditzak batera agertu dira, berau oso txukun gelditu ez delarik, nahiz eta zilegia izan. Edonola ere, problema hau eki ditek, 5.2.3.- atalean aipatutakoa erabil liteke agian: -(e)neko kasuan.

5.5.2.- Izen-aditzaren erakarri denboralak.

Izen-aditzari dagozkion menperatuak geroago aztertuko baditugu ere, hemengo kasuan bi atzizki batera hartzen direla eta, esangura zeharo denborala dela eta, aparte jarri behar bide dira.

Dena dela, egiturak hurrengoak dira:

(m) esaldi menperatua + esaldi menperatuaren izen-aditza +
 + $\left\{ \begin{array}{l} \text{-rakoan} \\ \text{-kotan} \end{array} \right\}$ + esaldi nagusia.

Argi dagoenez, hemen, izen-aditzari, adlatiboa, delimitatiboa eta artikulua-inesiboa (=nominalizazioa) edo delimitatiboa eta inesiboa (nominalizazio mugagabea) lotzen zaizkio.

Morfologiari begira, zera atera daiteke sintaxiaz: Esaldi nagusiaren barruko egitura hauek aditz-lagunen funtzioa betetzen dutela.

Bestalde, nahiz eta gaur eguneko praktikan oso ondo bereizturik ez egon, bi atzizkiok bereiztu egiten bide dira, bi garrenak, denbora hutsetik urrunduz, nonbaiteko baldintzapen-kutsua hartzen duelarik.

(81) *Konronte elektronikoa pasatzerakoan, zenbait fenomeno sort daiteke elektrodoen inguruan.*

(82) *Uretan disolbatzerakoan, elektrolitoa disoziatu egiten da.*

- (83) Antiklinale honen ardatza, Kurbatu egiten da Arratia ibai pasatzerakoan.
- (84) Formula hau Aramozko karstean aplikatzerakoan, mazigo hone tako baloneak hantu behar ditugu.
- (85) Hori gertatzekotan, goi-mailako animalietan gertatzea norma lagoa izanen litzateke.

Bi forma hauetatik at, izen-aditzaren deklinabide arrun tari dagokion inesibo kasua (-tzean, alegia) aipatu beharra dago. Beronen erabilera, baina, gero eta urriago gertatzen ari da gaur egun. Izan ere, -tzean delakoa sartuz, ez bide da oso esaldi txu kunik gelditzen, aurrean aipatutako -(e)nean askoz ere egokiago (eta pertsonala denez, zehatzago) delarik.

Edozein modutan, horrela bereiz litezke hiru atzizkiok:

- t (z) ekotan : - t(z)eko kasuan
- t (z) erakoan: - t(z)eko momentuan
- t (z) ean : - (e)n bitartean

5.6.- Menperatu adberbialak.

Adberbial berba, beharbada ez dateke oso zehatza. Hemen agertuko diren perpausak, baina, mota askotakoak dira, esan-gura bakarra ezin eman dakiekeelarik. Are gehiago, atal honetan aipatuko diren atzizkietariko batzu, beste atal batzuri dagozkie ofizialki, hemengoa baztertu samar dagoelarik. Dena den, denbora eta modua adierazten dira egitura hauen bidez, ondoko bi erdaretara gerundio/gérondif delakoaz itzul daitekeelarik.

5.6.1.- -(E)la atzizkiari eta antzekoei dagozkien menperatu adberbialak.

Kasu honetan, atzizki honen erabilera, konpletiboetik zeharo urruntzen da. Izan ere, lortzen den menperatuak, noiz? edo nola? galderei erantzuten die eta, bestalde, ez du derrigorrez galdegaia izan behar.

Lehenengo eta behin, hona hemen adibide batzu:

(86) *Hona heldu garela, komenigarria litzateke puntu batzu berresatea.*

(87) *Aktibitate-egoera kontutan hartzen ez dela, neurtutako metabolismoari ohizkoa deritzo.*

(88) *Lor genitzakeen datu guztiak eskutan ditugula, Arratia arnoaren balantzea egiten saiatuko gara oraingo honetan.*

Ikus daitekeenez, egitura orokorra ez da konpletibotik ezertxo ere bereizten. Kasu honetan, baina, menperatua ez da nagusiaren osagarri zuzena, hau da, ez dio zer? galderari erantzuten.

Guk geuk, egitura honekin zerikusi handia duten 5.4.-ataleko egiturak aparte utzita, honen erabilerari arriskugarri samarra deritzogu, zehaztasuna nagusi den kasuetan behintzat. Izan ere, denbora eta moduaren artean zintzilik gelditzen da mami semantikoa.

-(E)la atzizki honi, -rik delakoa ere gainera dakioke.

Esangura asko aldatzen ez bada ere, -(e)larik atzizkia erabilerara handiagoa jasotzen ari da gaur eguneko zientzi mailako textuetan. Bestalde, -(e)la atzizkidun menperatua perpaus konposatuaren atzean ez ohi da jarri, ondoriorik adierazten ez baitu. -(E)larik delakoa, bai aurrean bai atzean ipintzen da, ondorioa edo eta denborakidetasuna adierazten duelarik.

-(E)nean atzizkiak beraren pareko atzizki inbertsona lak dituen modura, -(e)larik delakoa ere, izen-aditzari lotzen zaion atzizkiarekiko harreman estuetan dago: -(r)ik. Hona hemen bietarako adibide batzu:

- (89) *Mintz-lipido nagusiak, fosfolipidoak dira, ur-meditan bigeruz eta poligeruza modura daudelarik.*
- (90) *Metabolismo aktiboak, termodependentzi gradu altua erakusten du, Q_{10} metabolikoak bi baino altuagoak izanik.*
- (91) *Beraz sekuentzia batetan errepresentatuta dago, bertan argilita beltzak (askotan piritarekin) agertzen direlarik.*
- (92) *Bigeruzaren lodiera eta hedapen lateralak, emendapenarekin batera doaz, honen ondorioz fosfolipidoen mugimendu eta solutu-permeabilitatea areagoturik.*
- (93) *Geroago, Indusiko sinklinalea dugu, beronek hertsipen periklinal bat eratzen duelarik.*

Adibide hauen esangurari begiraturaz, aditz laguntzailea zeinizen-aditza erabiltzea berdin dela ikusten da. Beraz,

ATZIZKIA	ZERI LOTU	ZEIN GALDERARI ERANTZUN	FUNTZIO GRAMATIKALA	KOKA-GUNEA	BESTELAKO OHARRAK
-(E)NEAN	aditz jokatua	noiz	galdegaia/ /ez galdegaia	nagusiaren aurrean/atzean	denborala hutsa
-EAN	aditz-izena	noiz	ez ohi da galdegaia	nagusiaren aurrean/atzean	denborala hutsa; ez da oso txukuna
-KOTAN	aditz-izena	zein kasutan	ez ohi da galdegaia	nagusiaren aurrean	baldintzapen-kutsua: <u>-t(z)eko momentuan</u>
-RAKOAN	aditz-izena	zein momentutan noiz	ez ohi da galdegaia	nagusiaren aurrean	denbora-kutsua: <u>-t(z)eko unean bezalakoa</u>
-(E)LA	aditz jokatua	noiz, nola	nekez izan dai- teke galdegaia	nagusiaren aurrean	zalanzkor samarra
-(t)LARIK	aditz jokatua	noiz, nola	nekez izan dai- teke galdegaia	nagusiaren aurrean/atzean	Iparraldean: <u>-(e) nean</u> atzizkiaren funtzioak. Hegoaldean: erderetako "gerundioa" (denboraki detasuna). Kontzesiboen eta kausalen kutsua ere har dezake.

bata zein bestea hautatzea, estilo kontua besterik ez da izan go.

-(E)larik atzizkiarekin bukatzeko, zera esan behar da: Egitura orokorra ezertxo ere aldatu gabe, nonbaiteko zentzu kontzesiboa edo eta kausala har dezake. Honelako esangurak, baina, ofizialetik urrun samar daude. Beraz, oso adierazgarriak dira eta hizkuntza teknikoan baino, hizkuntza literarioan izango dute joera nagusiagoa.

Bestalde, -ta/-da atzizkia erabil daiteke -(r)ik delakoa kokatzen deneko lekuetan. Beronek, baina, -ta/-da baino kutsu kultuagoa bide du, hegoaldean behintzat.

Menperatu hauekin bukatzeko, 5.2.- Koadroan dagoen la burpena ikus bedi.

5.6.2.- -(R)ik eta -(e)z atzizkien arteko harremanak.

Bi atzizkiok aditz-partizipioari lotuta erabiltzen dira; beraien esangurak nahiko ezberdinak badira ere, sarritan na hastuta agertzen dira gaur egun textuetan.

Hurrengo adibideon bidez, bereizkuntza argi geldituko delakoan gaude:

(94) Hemoglobina eta beste hemoproteina batzu oxidatzeko ahalmendur drogak emanez, anemia hemolitikoa agertzen da indibiduoetan.

- (195) *Honelako beste saiaketa bat egin zen, ilunpean zelulak 2,5 ordutan soilik aurreinkubatuz.*
- (196) *R-t kurben birakuntza nabaritzen da, Udako arrasketaren termoindependentzia Neguan baino txikiagoa izanik.*
- (197) *Klase honen espezieak gutxi elkar erlazionatuta daude, 12 genero osotunik.*

Lehenengo bi adibideetan, hau da, -(e)z delakoa erabili denekoetan, nonbaiteko kausalitate (edo nolakotasun) harremana nabaritzen da bi esaldien artean: Anemia, droga horiek ekoizteagatik agertzen da. Saiaketa, aurre inkubatzearen bidez egin zen.

Beste bi adibideetan, aldiz, aurrerago aipatutako erlazioa dugu, hau da, denborakidetasunarena, esaldi bakoitza bestearen kausa ez delarik.

5.6.3.- Aditz jokatuari lotzen zaion -(e)nez atzizkia.

Egitura hau, beraren bidez adierazten den mami semantikoa dela eta, beharbada kausalen atalean sartu behar genukeen. Bestalde ere, erlatibo-nominalizazioaren kasu instrumentaltzat kontsidera daiteke.

Dena dela, zergatik? galderari erantzuten ote dion oso argi ez dagoenez, nahiago izan dugu aparte jartzea. Hona hemen zenbait adibide:

- (198) Irudian ikusten denez, hilabeterik euritsuenak Azaroa eta Abendua dira.
- (199) Nitritoaren kontzentrazioak 2.7 puntuan azaltzen denez al datu ziren.
- (100) Aurreko atalean seinalatu denez, bi egoera extremo aipa daiteke.
- (101) 3.3. irudian ikus dezakegunez, A antiziminak era berean hunkitzen du zinetika.
- (102) Populazioen energi balantzea positiboa mantendu behar denez, gastu metabolikoa mugatu egin behar da.
- (103) Bi neurtokiok agermendutik distantzia berdintsura daudenez, Aramotzen aplikatu ditugu baloreak.
- (104) Inguruneke tenperatur aldaketek datorkienez, independizatu egin behar da metabolismoa.
- (105) Lehenengo ereduari dagokionez, Ostrea edulis izeneko ostrak ez du aklimatazio-erantzunik erakusten.

Adibide hauetatik, atzizkiaren hiru erabilera ondorioz tatzen ditugu:

a) -(E)n moduan egiturari dagokiona, (98), (99), (100) eta (101) perpausena, alegia.

b) Nonbaiteko kausalitatea edo eta -(e)la eta egiturari dagokion erabilera: (102) eta (103) perpausak.

c) -(r)en atalean, -(r)en ikuspegitik eta abarreko egiturei dagokiena: (104) eta (105).

Bukatzeko, zera esan behar da: atzizki honetaz gain, gero delakoa ere ipin daitekeela. Horrela hartzen den esangurak, -t(z)ekotan delakoaren modura, baldintzapen-kutsua du:

(106) *Hiletako ETPak ezagutuz (ezagutzen dugunez gero), posiblea dugu hilabete bakoitzeko ETPa ezagutzea.*

(107) *Puntu hauek ezagutuz gero, erraz ulertuko da, kontrol osmotikoa konplikatu egingo dena.*

5.7.- Izen-lagun antzeko menperatuak.

Erlatibozko menperatuak berezko izen-lagunak izan arren, orain aipatuko diren egiturek ere halako funtzioa betetzen dutela koan gaude.

5.7.1.- -(R)iko eta -tako/-dako atzizkiei dagozkien izen-lagunak.

-(R)ik eta -tako/-dako atzizkiak jadanik aipatuak dira menperatu denboralen atalean. Han nonbaiteko aditz-lagunaren funtzioa egoki zekiekeen. Hemen, ordea, izen-lagunaz mintzatu behar dugu, -ko atzizkia gaineratzen delarik (ikus 3.2.2. eta 5.6.2.-) Horrela ba, hurrengo egiturak sorterazen dira:

(n) esaldi menperatua + esaldi menperatuaren aditz-partizipioa

$$+ \left\{ \begin{array}{l} \underline{-(r)ik} \\ \underline{-tako/-dako} \end{array} \right\} \text{ atzizkia} + \underline{-ko} \text{ atzizkia} + \text{esaldi nagusiaren}$$

izen-sintagma bat + esaldi nagusia.

Berauei buruz, zera esan liteke: pertsonarik gabeko erlatiboak (= izen-lagunak) direla. Bestalde, pertsonen berririk ez emateaz gain, denbora nahiko markaturik dago aspektuaren aldetik: ordurako egina dena adierazten da. Beraz, bi ohar hauek kontutan harturik, erlatibo arruntaren aukera bezala erabil daiteke.

Dena dela, hona hemen zenbait adibide:

(108) *Baliokide-klaseak, multzo batetan eratuniko baliokidetan-
sun-erlazio batetatik sortzen dira.*

(109) *Lehen aipatutako Euskal kantaunialdeko direkzio estruktu
ral nagusia, hemen ere, nabaritzen da.*

(110) *Mugapen metaboliko honi erantzuniko estrategia, geroago
aztertuko dugu.*

(111) *Erabilitako kultiboa, aurrean aipatutakoa da.*

(112) *Aramozko karstaren kasuan, intendako batezbesteko prezipitazioa, 1548,5 mm-takoa da.*

Adibideotan ikusten denez,

$$\left\{ \begin{array}{l} \underline{-(r)ik} \\ \underline{-ta/-da} \end{array} \right\} + \underline{-ko} + \underline{-a}$$

egitura ere, zilegia da.

Izen-lagun edo eta erlatibo-menperatuak diren perpaus hauekin bukatzeko, ikus bedi 5.3.-Koadroa zeinean antzeko egiturak ere agertzen baitira.

5.7.2.- -(E)lako atzizkiari dagokion izen-laguna.

Atzizki honek, funtzio kausaletik at, ondoko egiturak ematen ditu:

(ñ) izen-sintagma + delako + izen-sintagma

(o) izen-sintagma + delako + -a

(p) esaldi menperatua + esaldi menperatuaren aditza + -(e)lako + esaldi nagusiaren izen-sintagma + esaldi nagusia.

EGITURA	ADIBIDEA	ASPEKTUA	PER TSO NA.
partizipioa + <u>-ko</u> + aditz laguntzailea + <u>-(e)n</u> + + izen-sintagma	egingo dugun lana	-burutua + etorkizuna	+
aditz-izena + <u>-t(z)eko</u> + $\left\{ \begin{array}{c} \underline{\text{dago}} \\ \underline{\text{da}} \end{array} \right\} + \underline{-(e)n} +$ + izen-sintagma	aztertzeko $\left\{ \begin{array}{c} \text{dagoen} \\ \text{den} \end{array} \right\}$ arazoa.	-burutua + etorkizuna	-
aditz-izena + <u>-n</u> + a. laguntzailea + + <u>-(e)n</u> + izen-sintagma	$\left\{ \begin{array}{c} \text{egiten} \\ \text{egin} \end{array} \right\}$ dugun lana	-burutua + burutua	+
partizipioa + $\left\{ \begin{array}{c} \underline{-rik} \\ \underline{-tako} \end{array} \right\} + \left\{ \begin{array}{c} \underline{-a} \\ \text{izen-sintagma} \end{array} \right\}$	$\left\{ \begin{array}{c} \text{eginiko} \\ \text{egindako} \end{array} \right\}$ lana	+ burutua	-

5.3.- Koadroa: Izen-lagun edo eta erlatibo antzeko menperatuak.

(o) eta (p) egiturak bi kasuotan erabil daitezke:

- Beste hizkuntzetako berbak aipatu behar direnean, lehenengo izen-sintagma jarririk; horrela, kanpoko hitzek sorteraizten dituzten deklinabiderako arazoak ekiditen dira, deklinabide atzizkiak delako horrek hartzen dituelarik.
- Aipatzeko den berbari, nonbaiteko urruntasun-edo ezezagun-kutsua eman nahi zaioneko kasuetan. Izan ere, kutsu hau ekidiezina da edozein kasutan; beharbada, lehenengo funtziorako, deituriko, ezaguturiko, izeneko eta abarreko egiturak soilik erabili beharko lirateke.

(p) egitura, izen-laguna esaldi oso bat dela eta, teoriak edo eta kontzeptuak adierazteko erabil daiteke. Beraz, bigarren izen-sintagma, teoria, ideia, kontzeptu eta antzeko berbetaz eraturik ohi dago.

Egitura guzti hauek agertzen direnako perpausak, hurrengoak lirateke:

- (113) *Kondizioa eta maila direlako aldagaien elkarrekintz terminoen, hurrengoak adierazten dute.*
- (114) *Hauetako produktu batzuk lisofosfatidilkolina delakoaren antzeko R_f -a aurkezten dute.*
- (115) *Bitamina honen aktibitate antioxidatiboa, ezberdina izaten da in vitro edo in vivo direlakoaren arauera.*
- (116) *Aklimatazioa osoa bada, O_2 delakoaren kontsumoa ez da aldatzen.*

6.- ATZIZKIRIK GABEKO SUBORDINAZIOA.

- 6.1.- Subjunktiboa
- 6.2.- Baldintzapenezko esaldi menperatuak
- 6.3.- Perpaus kontsekutiboak
- 6.4.- Perpaus kontzesiboak
- 6.5.- Izen-aditzari dagozkion menperatuak.

6.1.- Subjunktiboak.

Subjunktiboaren erabilera, bi sail bereiztu behar da:

- Nonbaiteko agintea eman nahi denekoa. Beronetan, esaldi konpletiboa eratzen da -(e)la atzizkiaren bidez, zientzi mailan ezertxo ere erabiltzen ez delarik.
- Helburuzko funtzioa adierazten denekoa. Beronetan, subjunktibo soila erabiltzen da, adibideak hurrengoak direlarik:

- (1) *Txanden arteko baldintzak homogenoak izan daitezzen, animaliak aldatuak izaten dira...*
- (2) *Hain zuzen ere, hutsune hori bete dadin egingo dugu lan hau.*
- (3) *Likidua konpentsazio-zakueta itzul dadin, garro-muskuluak kizkurtu egiten dira.*

Beraz, egitura orokorra, horrelakoxea da:

- (a) esaldi menperatua + esaldi menperatuaren subjunktibozko aditza + esaldi nagusia.

Egitura hau dela eta, hurrengo oharra egin behar da: Esaldi menperatuaren eta nagusiaren subjektuak berdinak direneko kasuetan, esaldi menperatua ez da erabili behar aditz jokatu subjunktiborik (ikus 6.5.).

6.2.- Baldintzapenezko esaldi menperatuak.

Sail honetan, herri-erabilerari (eta honetaz kutsatutako literaturari) dagokionez, izugarrizko nahastea dagoela aitortu behar da. Hau dela eta, nonbaiteko ikuspegi orokorra ematen saiatuko gara hemen.

Alde batetik, subjektibotasunetik aparteko baldintzape^{na} ditugu, erdaretako indicativo/indicatif direlakoⁿ barne leudekeenak. Ez dago arazo handirik sail honetan. Izan ere, se gurtasun osoz gertatuko edo eta gertatzen diren ekintzak adierazten dira:

(4) ... baloreak globalki kontutan hartzen baditugu, balore baxuenak urtarri^{la}-otsaila sasoi^an agertzen dira.

Ikusten denez, ohizko aditza erabiltzen da, nonbait, etorkizuna dela adierazteko. Bada, ordea, bestelako modurik gauza bera adierazteko:

a) Partizipioa + -ko + ba- + orainaldiko aditz laguntzailea.

Honelako egitura baldintzapen arrunta adierazteko gaizki dagoela esaten ez gara ausartzen, baina, edozein modutan, ez bide da hain txukun gelditzen gure belarrietarako.

Lerro honetan, gogora dezagun partizipioa + -ko + a laguntzailea + -(e)nean egitura denborala frantzeseraren modurari gurtiz egokitzen baitzaio: guand il viendra / bera etorriko denean.

Dena den, -ko + ba- + orainaldikoa sekuentziari, hone lako kasuetan soilik deritzogu onargarri: Beharra edo nahia adierazteko asmoa dagoenean:

(5) *Ekologia ikasiko badugu, estatikaren sailean ere sartu beharko dugu.*

Hots, hori egin nahi badugu, hori posible izatea nahi badugu.

Bestalde, honelakoak ez ditugu guztiz ondo ikusten:

(6) *Ekologia ikasiko badugu, arazo hori konpondu egingo dugu.*

Hau da, "baldintza objektiboa" ematen dugunean, nonbait aditz-izena erabiltzea hobe dela:

(6') *Ekologia ikasten badugu, arazo hori konpondu egingo dugu.*

Hala guztiz ere, izan eta ukan aditz laguntzaileekin batera, orainaldi eta iraganaldiko adizki guztiak ager daitezke esanguraren arauera (ikasten/ikasi, badugu/bagenuen)

Subjektibotasunean sartuta, kontua zeharo zailtzen da:

a) Batetik, izan eta ukan aditzen baldintzak ditugu (aurrekoak eta ondorioak).

b) Bestetik, *edin eta *ezan direlakoak.

Edonola ere, a)/b) oposaketa, hegoalde/iparralde dela ko arau dialektalari dagokiola esan daiteke. Normalizazio-biderako, ordea, hurrengo aholkua eman da (ikus Euskal Gramatika, Txillardegia): a) sailekoak, hiztunari indiferente zaizkion ekintzak adierazteko eta b) sailekoak hiztunak interesen bat dueneko kasue tarako.

Ageri denez, ikuspegi normalizatua emanda ere, baldintzen erabilera nahiko konplexua da. Honetaz gainera, herri-ohitura arau finkoetatik urrun samar dago.

Kontua horrela erraztuko delakoan, baldintzapenen paradigma orokorra emango dugu ondoren:

a) Indikatiboa. Beronetan honelako egirua ditugu:

(b) izenaditza + $\left\{ \begin{array}{l} \text{orainaldiaren} \\ \text{lehenaldiaren} \end{array} \right\} \left\{ \begin{array}{l} \text{izan} \\ \text{ukan} \end{array} \right\}$ (banaiz, badut,...) + bigarren esaldia, markarik gabe, baina komunztadura denboralean normalmiki.

(c) aditz partizipioa + $\left\{ \begin{array}{l} \text{orainaldiaren} \\ \text{lehenaldiaren} \end{array} \right\} \left\{ \begin{array}{l} \text{izan} \\ \text{ukan} \end{array} \right\}$ + bigarren esaldia, markarik gabe baina komunztadura denboralean normalmiki.

b) Subjektibotasuna. Talde honetan, hurrengoak ditugu:

(d) aditz partizipioa (1) + -ko + $\left\{ \begin{array}{l} \text{izan} \\ \text{ukan} \end{array} \right\}$ aditzen aurreko baldintza (banintz, banu...) + aditz partizipioa (2) + -ko + $\left\{ \begin{array}{l} \text{izan} \\ \text{ukan} \end{array} \right\}$ aditzen ondorio-baldintza (nintzateke, nuke...)

Egitura honen esangura, etorkizunari dagokio, ekintza hipotetikoak ematen direlarik.

(e) izenaditza + (izan) + { $\frac{\text{izan}}{\text{ukan}}$ } aditzen aurrekoak +
 + aditz partizipioa + -ko + { $\frac{\text{izan}}{\text{ukan}}$ } aditzen ondorioa + -(e)n
 (nintzatekeen, nukeen,...)

Egitura honen esangura, iraganari dagokio, hemen ere ekintza hipotetikoak emanik.

(f) aditz-erroa + { $\frac{*edin}{*ezan}$ } (aditzen aurrekoa, orainaldi eta iraganaldia) (banadi, banendi, badezat, baneza...) +
 + aditz-erroa + { $\frac{*edin}{*ezan}$ } aditzen ondorioa orainaldi eta iraganaldia (naiteke, ninteke, dezaket, nezake).

Egitura honetako baldintz-ondorioak, ezaguna denez, potentzialari ere badagozkio.

Forma guztion erabileraren berri zehatzagorik, 7.4.2.8.-sailean emango dugu.

6.3.- Perpaus kontsekutiboak

Perpaus hauek aztertzeko, banaka hartuko ditugu esaldiak.

Batetik, hain, honenbeste, horrenbeste, hainbeste, horren... eta antzeko partikulak erabiltzen dira lehenengo esaldian (menperatua). Horretaz gain, askotan, ordena sintaktikoaren aldaerazpen batzu gertatzen dira, oso ondorio adierazkorrak lortzen direlarik:

(5) *Tenperatur gorakada hain handia da ...*

(6) *Tenperatur gorakada hain da handia... (Ordена berezia)*

Susma daitekeenez, hain, honen eta horren direlakoak, adjektibo kualifikatzaileen ezkerrealdean jarriko dira, nonbaite ko gonbaraketa kualifikatiboa eraturik. Honenbeste, horrenbeste eta hainbeste, ordea, izenaren ezkerrealdean jarrita ere, gonbaraketa kuantitatiboaren antza hartzen delarik.

Bestetik, bigarren esaldia dugu, zeina problematsua baita. Beronetan, honelako irtenbideak agertzen dira:

(g) ...ezen + esaldi nagusia (?) + esaldi nagusiaren aditza + + -(e)la atzizkia.

(h) ... + esaldi nagusia (?) + esaldi nagusiaren aditza + + -(e)la atzizkia.

(i) ... + esaldi nagusia (?) + bait- aurrizkia + esaldi nagusiaren aditza.

Ageri denez, esanguraren aldetik, independenteena litekeena da, menperatasun-atzizkiak jasotzen dituen.

Edonola ere, eta Patxi Goenagak azpimarratu duenez, euskal sistemari nonbaiteko ezintasuna nabaritzen zaio egitura hauetarako. Berau, guk us-te, zerean datza: erdären eragina dela eta, hurbilketa-itzulpen ia-ezina jar-tzen saiatzean. Berez, mami semantikoa mantenduta ere, aipatuta koen orde, beste egitura batzu erabil daitezke, hala nola kausa lak (ikus 5.3.5.) eta modalak (5.6.3.).

Bukatzeko, esaldi kontsekutibo hutsak euskara zientifikoan oso gutxitan erabiltzen direla esan behar da.

6.4.- Perpaus kontzesiboak.

Sail honetan, bi egitura agertu ohi dira:

(j) Nahiz eta +

+ $\left\{ \begin{array}{l} \text{aditz partizipioa} \\ \text{aditz partizipioa} \\ \text{izen-aditza} \end{array} \right\}$ + a. laguntzailea + -(e)n

(k) $\left\{ \begin{array}{l} \text{aditz partizipioa} \\ \text{aditz partizipioa} \\ \text{izen-aditza} \end{array} \right\}$ + a. laguntzailea + -(e)n + arren

(ikus 5.3.4.- saila)

Ezaguna denez, (k) delakoa bizkaierari dagokio gehienbat. Zer esanik ez, euskara batuaz, biak dira zilegi, bien arteko aukera estilo-kontua delarik, aurrean esana dugunez.

Bukatzeko, zera esan behar da: Egitura hauek, zailak ez badira ere, testu teknikoetan erabilera txikia dute, mami konkretuak adierazteko beharren arauera.

Hona hemen perpaus kontzesibo batzu:

(7) *Izotzetik datorren urak, egitura berezi batzu eduki ditza-ke, nahiz eta egitura hauek oso inagankorrak izan.*

(8) *Nahiz eta legea betetzen den, zenbait ohar eman behar da.*

(9) *Newton-en legeak garrantzitsuak izan arren, atzeraturik gel ditu dira gaur egun.*

(10) *Ekuaizio hau aska daitekeen arren, oraingoz egin gabe utziko dugu.*

6.5.- Aditz-izenari dagozkion menperatuak.

Jakina denez, aditz-izena horrelaxe dago eraturik:

$$(1) \text{ aditz erroa} + \underline{-t(z)e} + \left\{ \begin{array}{l} -n + \text{aditz laguntzailea} \\ \text{deklinabide-atzizkia, menperatu} \\ \text{bat osoturik} \end{array} \right\}$$

Gure honetan, bigarren posibilitateari lotuko gatzaizkio. Bertan, izenaren funtzioa jasotzen du izan-aditzak deklinabidearen paradigma mugatu osoa ager daitekeelarik. Honen ba-
rruan, baina, badira oso mami semantiko berezia hartzen duten kasuak:

a) Subjunktiboaren ordezkoa: Herri-mailan, delimitatiboaren era bilera oso hedaturik dago, subjunktiboaren era jokatuen ordez erabiltzen delarik. Idazteko momentuan, hala ere, horrelako joerari jarraitu behar ote zaio? Guk geuk, bi esaldien subjektuak berdina direneko kasuetan soilik erabiliko genuke aditz-izenaren delimitatiboa.

Beraz,

(11) *Hori lortzeko, hurrengo protokoloa bete dugu.*

eta ez

(11') *Hori lor dezagun, hurrengo protokoloa bete dugu.*

Kasu hauetatik at, subjunktibo jokatua bide da aukera rik egokiena (ikus 6.1.), idazkera mailan bederen.

b) Adlatibo kasua. Beronek, aditz-izenari erantsita hartzen duen esangura, nahiko urruntzen da normatik. Izan ere, mugimendua adierazten den arren, azpian dagoen mami semantikoa, ez dago kio izenari, aditzari baizik. Mugimendu honetaz gain, nonbaiteko helburu-kutsua ere ematen da. Honexetatik dator, hain zuzen ere, -t(z)eko eta -t(z)era direlakoan nahasketa. Biok ondo bereizteko, zera hartu behar da kontutan: Delimitatiboak mugimendu-konnotaziorik ez duela. Adlatiboak badu horrelakorik, zientzi mailan oso gutxi erabiliko den arren.

Bestalde, -t(z)eko egiturak, esana denez, aditz jokatuaz ordezkatzeko posibilitatea ematen du.

(12) *Animaliei ura ematen zaie ez deshidratatzeko/deshidrata ez daitezen.*

-T(z)era arloan, aldiz, ez da horrelakorik gertatzen:

(13) *Animaliak eguneroko bi aldiz joaten dira edatera.*

Horretaz gainera, bi esaldietako subjektua, berdina izaten da bietan.

- c) Inesiboa. Kasu honi dagozkion desbiderazio denboralak jada nik aztertuta daudenez, hemen aipatu besterik ez dugu egin go: -t(z)ean, -t(z)erakoan, -t(z)ekotan.
- d) Bestelako kasuak: Esana denez, egitura honetan kasu guztiak dira zilegi.

Hona hemen, bestalde, adibide batzu:

- (14) Orduan ez dago erradio horretako bola-familia finitu batz A estaltzerik.
- (15) Kasu honetan metatze-punturik ez duen multzo infinitua..
- (16) Erreakzio honetan, faktore nahitaezko biren partehantzea behar da.
- (17) Nukleo nahiko handia edukitzeagatik, oxigenoak elektroiak hurbilago ditu.
- (18) COTTER-ek (1978) belakien arrasa neurtzeko erabiltzen du.
- (19) Gehienetan, garrantzitsuena ez da arraste-periodoaren hasierako eta bukaerako oxigeno-kantitatea jakitea...
- (20) ...desberdintasun bakarrek, ahoa eramatea eta ez ketarik ez neuridiorik edukitzea dira.

(21) ... beronek, transformakuntza kimikoak, printzipioan, santze
ko modukoak zirela frogatu baitzuen.

(22) Aurten, metodo honi jarraitzeari utzi diogu.

Adibideetatik, agian, erabilerarik berezienak hauexek dira:

(n) ez + egon aditza + aditz-izena + -rik

(ñ) aditz-izena + -ri + utzi aditza.

Ikus daitekeenez, (n) egitura adizki potentzialei dagokio nonbait.

Berauetatik aparte, gehien erabiltzen dena, nominatiboa da.

Bukatzeko, zera esan behar da: aditz-izenaren erabilera arriskugarria gerta daitekeela, zehaztasunaren kaltez. Izan ere, hizkuntz mailen gaian ikusiko denez, -t(z)e delakoaren ordez, atzizki espezifikoren bat erabili behar da sarritan.

7.- HIZKUNTZ MAILAK.

7.1.- Sarrera

7.2.- Deklinabideari dagozkion hizkuntz mailak

7.2.1.- Nominatiboa

7.2.2.- Ergatiboa

7.2.3.- Datiboa

7.2.4.- Destinatiboa

7.2.5.- Asoziatiboa

7.2.6.- Inesiboa

7.2.7.- Adlatiboa eta beraren erakarriak

7.2.8.- Elatiboa

7.2.9.- Partitiboa

7.3.10.- Prolatiboa

7.3.11.- Bestelako kasuak

7.3.- Aditzari dagozkion hizkuntz mailak

- 7.4.- Sintaxiari dagozkion hizkuntz mailak
 - 7.4.1.- Koordinazioari dagozkion hizkuntz mailak
 - 7.4.2.- Subordinazioari dagozkion hizkuntz mailak
 - 7.4.2.1.- Erlatiboa
 - 7.4.2.2.- Esaldi menperatu kausalak
 - 7.4.2.3.- Esaldi menperatu konpletiboak
 - 7.4.2.4.- Menperatu denboral hutsak
 - 7.4.2.5.- Menperatu adberbialak
 - 7.4.2.6.- Izen-lagun antzeko menperatuak
 - 7.4.2.7.- Subjunktiboa
 - 7.4.2.8.- Baldintzapenari dagozkion hizkuntz mailak
 - 7.4.2.9.- Perpaus kontsekutiboak
 - 7.4.2.10.- Perpaus kontzesiboak
 - 7.4.2.11.- Izen-aditzaren erabilerari dagozkion hizkuntz mailak.

7.1.- SARRERA.

Lan honi bukaera emateko, orriotan zehar hartzen saiatu garen ikuspegi orokorra, explizituki emango dugu.

Hala, alfabetatze arruntean oinarritu garelarik ere, apur bat urrunago joan bide gara: kasu bakoitzean, eta kontextu zientifikoa^{ari} dagokionez, gehien erabiltzen dena, erabiltzeko beharrik handienekoa, edo eta erabili beharko litzatekeena zein den zehazten ahalegindu gara.

Europako hizkuntza kultuetan, ez dago gauza berri beza hizkuntz mailetat aritzerik: Ingeleseraz, gazteleraz, frantzeseraz edo alemaneraz mintzatzen den hiztunak, konsziente ez bada ere, zeharo markaturik ditu mailok: Frantzeserazko bouquin, boulot berbak, herrikoitzak jotzen dira, frantzesdun guztiek honako oposaketak menperaturik:

bouquin (herrikoia) / livre (kultutsua)

boulot / travail

Gazteleraz ere, argotak frantzesez bezain hedatuak ez izan arren, argi daude honelako oposaketak:

chucho, perro / can

caballo / rocín, equino

Ikus daitekeenez, arrunta/kultua delako oposaketa azaltzen zaigu, hasiera-mailan besterik ez bada ere. "Kultu" horren barruan, literarioa/teknikoa bereiztea ere, komenigarria bide da gure zereginetarako.

Edozein modutan, mendeetan zehar izan diren gorabehere esker, mailak finkaturik daude aipatutako hizkuntza gogor-tsuetan. Gure honetan, ordea, ez da horrelakorik gertatu : Batetik, euskal literaturak, urria izateaz gain, ez du inolako kokapenik izan herri-mailan. Bigarrenik, berbak, nolabait esateagatik ondo edo gaizki finkatzen dituen komunikabiderik ez dugu euskaraz izan. Azkenik, oraintsu arte ia bat ere testu teknikorik egon ez dela esan daiteke.

Baldintzapen hauek direla eta, arrunta/literarioa delako oposaketa galdutzat eman beharko genuke menturaz: kontu hauetan sartuak garen ikasiak eta autodidaktak nonbait; ehundaka jaso ditugu berbak, askotan non kokatu ere ez dakigularik.

Maila teknikoa, beste bietatik (edo bestetik) bereizterakoan, ordea, ezin ets dezakegu; hizkuntza teknikoan ezau-garririk (edo eta helbururik) nagusienetarikoa, zehaztasuna dugu eta, aipatutako bereizkuntza burutuko ez bagenu, hizkuntza-ri egingo litzaickeen kaltea, izugarria litzateke: Ezin esan dateke exixer, mikroskopiko adjektiboaren ordez, ez eta hotz-bero, temperatura behar denean.

Gauzak horrela izanik, gaiotan eman diren berri gramatikalak, zein mailetan erabil daitezkeen esaten ausartuko gara oraingo honetan. Zer esanik ez, kontu hauek subjektibotzat jo daitezke; honi buruzko bibliografiarik aurkitu gabe, edozein eritzia aurreratzerakoan berria denaren arriskuan sartuko bagara ere, Zientzi fakultate honetan jaso dugun esperientziari lotuko gatzaizkio berriz ere babesle modura.

7.2.- DEKLINABIDEARI DAGOZKION HIZKUNTZ MAILAK.

Deklinabideaz hasterakoan, ezer gutxi bereiz dezakegu hizkuntz mailen ikuspegitik. Zer esanik ez, kasu guztiak erabil-tzen dira bai herrikoï edo literarioan, bai teknikoan ere. Era-biltzeko moduari dagokionez, ordea, zenbait ohar eman liteke. Edozelan ere, hona hemen kasuz kasu egin daitezkeen bereizkun-tzak.

7.2.1.- Nominatiboa.

Gehien bat mugagabeaz mintzatu behar dugu kasu hone-tan sakontzerakoan.

a) Batetik, gazteleraren el-la,un(o)-una artean dagoen -a era-biltzen da hizkuntza arruntari dagozkion baiezkio esaldietan (ikus 1.6.2.- saila). Honelako erdi-kasuetan, -(r)ik atzizki partitiboa erabiltzen da bai literaturan, bai hizkuntza tekniko-an ere (*).

(1) *Etxean, badago ura* (hizkuntza arrunta)

(1') *Medio horretan, badago urik* (literarioa eta tekniko)

Zer esanik ez, kasu hauek gazteleraren eta frantzesararen artikulua mugatu eta mugagabekoaren arteko esangurari da-gozkio. Erdaretan, izena zeharo ezaguna denean, -a erabiltzen

(*) Gai honetan zehar, askotan parekatu beharko ditugu maila li-terarioa eta tekniko, arruntatik bereizturik. Beronen eta lite-rarioaren arteko harreman hestua aipatua badugu ere, mailen gai netiko kultu/ez kultu oposaketari dagokionez, tekniko eta lite-rarioa maiz izango dira hurbil, batez ere lexikoa kontutan har-tzen ez bada.

da euskarazko pareko kasu guztietan, erakuslea jartzea ere posiblea delarik.

(2) *Etxean dago guk ekarri genuen ogia*

(2') *Medio horretan, badago onaindik guk jarritako una.*

b) Bestetik, mugagaberako marka sintaktikorik gabeko baldintza penetan ematen den mugagabearen erabilera aipatu behar da:

(3) *Unibertsitatean sartu naiz irakasle (*)*

Nahiz eta esaldi hau guztiz normaltzat jo behar izan, maila arruntean honelako kasuak oso urriak direla esan behar da eta diren kasuetan ere, beti da faktiblea, modura, gisara eta antzekoak sartzea. Maila literarioan eta teknikoan, ordea, hone lako formak sarritan erabiltzen dira iragankortasuna adierazteko. Literaturan ere, -a-rik gabeko egitura, oso adierazkorra da.

Hizkera teknikoan, ordea, zehaztasunari beti bezala lotu behar diogularik, arreta handiz jarri beharko da mugagabe hau, behin jarritz gero, iragankortasuna derrigorrez ulertuko baita:

(3') *Hauxe dugu oxidatzaile aipatutako kasuan/hauxe dugu oxidatzailea aipatutako kasuan.*

(*) Mugagaberako markarik agertzen deneko erabileraz ez da inolako arazorik: Unibertsitatean, zenbait irakasle sartu da.

Aipatutako kasuan aditz-lagunakargi eta garbi adierazten du bestelako kasuetaz aritzen ez garela, baina, dena den, lehenengo esaldiaz, modura, gisara, bezala, eta abarrekoak uler daitezke (eta horrelaxe jarri beharko da adierazteko esangura hori deneko kasuetan). Bigarren kasuan, ordea, ez da honetarako opurtunitaterik uzten: oxidatzailea da, bera eta berak dituen ihar duteko moduak, zeharo ezaguntzat jotzen ditugularik.

c) Azkenik, gertatu, bihurtu, garatu eta antzeko aditzei dagoen nominatibo mugagabearen erabilera azaldu behar da hemen, edozein mailatarako, baina gehien bat gurean:

(4) *Gizon inportante bihurtu da* (hizkuntza arrunta)

(5) *Energia ez da bero bihurtzen* (hizkuntza teknikoa)

7.2.2.- Ergatiboa.

Hemen, 3.3.1.3.- sailean esandakoaz gain, bertan adierazten zirenetatik forma bakoitza, zein mailari dagokion azalduko dugu.

a) Irakin eta iraun aditzak, noski, edozein, idazkerari atxeki dakizkioke arazorik gabe.

b) Gauza bera esan daiteke eguraldia adierazteko aditzetaz.

c) (82), (83), eta (84) adibideei dagozkien egiturak, klitzetzat gelditu dira eta hizkuntza arruntean (eta literarioan) gertatzen diren kasu urrietatik kanpo, ezer gutxi balioko dute testu teknikoetan.

d) (85) eta (86) adibideetako egiturak, hizkuntza arruntatik hartuak badira ere, erabilera kontsideragarria dute gure txuinguruan. Dena dela, egiturok gaizkiulertuak sortera di-tzaketelakoan gaude, estiloen aldetik oso txukunak izan arren.

7.2.3.- Datiboa.

Honi dagokionez, 6.5.- saileko (22) adibidea aipa ge nezake. Edozein modutan, jarraitu eta utzi aditzek sortera-zen dituzten egiturak, maila guztiei bide dagozkie, gurean ere le-ku handi samarra dutelarik.

(6) *Erretzeari utzi nahi diot* (hizkuntza arrunta)

(6') *Medioa berotzeari utzi diogu* (hizkuntza tekniko)

(6'') *Atzetik jarraitu zaio arratsalde osoan* (hizkuntza arrunta)

(6''') *Metodo horixeri jarraituko gatzaizkio* (hizkuntza tekniko)

7.2.4.- Destinatiboa.

3.2.2.3.- sailean esan genuenez, kasu hau guztiz nor-mal erabiltzen da maila arrunta eta literarioan, teknikoan ia bat ere faktiblea ez delarik.

7.2.5.- Asoziatiboa.

3.2.2.4. eta 3.3.2.- sailetan esandakoari jarraituz, ondokoak azaldu behar dira.

a) Kasu honi dagokion aditz-lagunak, erabilera normala du hizkuntza arruntean eta literarioan. Teknikoan, oso gutxitan erabiltzen da laguntza delako berezko esangura adierazteko, baina berari dagokion desbiderazioa, (94) adibidekoa hain zuzen ere, normal samar gertatzen da denborakidetasuna azaltzeko.

b) Izen-laguna, erabilera handia hartzen ari da gaur egun testu teknikoetan. Honetatik at, ordea, ia bat ere erabiltzen ez dela esan dezakegu eta, beraz, bi mailotarako, nonbait ezegokia dela azal genezake a posteriori.

7.2.6.- Inesiboa.

3.2.2.2.4. eta 3.3.2.- sailei begiratuta zera gainera tuko dugu:

Lehenengo kasuari dagokion egitura normalak, erabileran ugaria du edozein mailatan.

(49) Adibideari dagokionez, asoziatiboaren izen-lagunari gertatzen zaion gauza bera aipatu behar dugu, hots, zientzi mailan da nagusi. Beraren lekuan esan genuenez, oso kasu zehatzetarako erabiltzen da, baina kasu hauetan zeharo derrigorrezkotzat jo dezakegu.

7.2.7.- Adlatiboa eta beraren eratorriak.

a) Adlatiboa bizigabeen destinatiboa bide da eta, horretaz, destinatiboa bera baino askoz ere gehiago erabiliko da hizkuntza teknikoan. Hizkuntza arruntean, ordea, destinatiboa da na gusia, adlatiboa ere erabilia izan arren (ikus 3.2.2.2.1., 3.2.2.6. eta 3.3.2.).

b) Direktiboak eta mugatzaileak ez dute mailetan zeharreko be reizkuntza handirik jasotzen (3.2.2.2.6. eta 3.3.2.).

7.2.8.- Elatiboa.

Edozein mailatan da arrunta, hizkuntza teknikoan, esan gura normaletik aparte, jatorria emateko ere erabiltzen delarik (ikus 3.2.2.2.5. eta 3.3.2.).

Kasu honi dagokion izen-laguna, ia maila teknikoan soi lik erabiltzen dela esan dezakegu. Izan ere, asoziatibo eta ine siboari gertatzen zaienaren modura, oso pedante gerta daiteke bai mintzatzerakoan (eguneroko bizitzan) bai textuinguru literarioan ere.

7.2.9.- Partitiboa.

Honetaz, nominatiboaz aritu garenean esan dugunak ba lio bide du (ikus 7.2.1.).

7.2.10.- Prolatiboa.

Normaltzat jo behar dugu hiru mailetan, maila teknikoan menturaz gehiago erabiltzen delarik. Dena den, zera hartu behar da kontutan: Nominatiboaren mugagabea gertatzen zaion modura (ikus 7.2.1.), zehaztasun eza, aho bitako ezpata izan daitekeela. Ikus honetarako, (3) adibidea zeinean prolatiboa ere ka bi bailiteke.

7.2.11.- Bestelako kasuak.

Sail honetan, genitibo, kausal, instrumental eta delimitatiboa utzi izan ditugu. Berauetaz, bereizketa txikirik egin daiteke hiru mailen arauera; hiruotan kasu bakoitzerako esangura bera hartzen delarik.

7.3.- ADITZARI DAGOZKION HIZKUNTZ MAILAK.

Aditzetaz sakontzerakoan esan behar zen gehiena, 2.-sailean esana dugu. Dena dela, bertan, solte samar gelditu ziren hizkuntz maila buruzko datuak. Beraz, emandako berriak hiru mailetan banatzeko helburu soilaz, laburpen eskematikoa egin go dugu 7.2.- koadroan. Beronetan, metodologiaren aldetik behar bada txartzat har litekeen erizpideari jarraitu gatzazkio. Sarrera hirukoitzetan (modua-aspektua-maila) erabileraren kopuruari dagozkio gurutzeak: Hiru gurutze, erabilera handia, bi, ertaina eta bat, txikia. Honetaz ez da oharrik egin behar, ez maila arruntean, ez literarioari dagokionez ere, bi mailotan erabiltzen denaz ez baikara sartuko. Maila teknikoa ikutzerakoan, ordea, beharko litzatekeenari lotzen zaizkio gurutzeak: Adizkien behar handia, ertaina edo txikia adierazi nahi dugu kasu honetan. Izan ere, oraintxe ari gara maila hau finkatzen eta, bestelako mailetan de facto-tzat hartu dena, aholku bihurtzen da gure zereginetan.

K A S O A	HIZKUNTZA ARRUNTA		HIZKUNTZA LITERARIOA		HIZKUNTZA TEKNIKOA	
	EGITURA	ESANGURA	EGITURA	ESANGURA	EGITURA	ESANGURA
Nominatiboa (nor)	mugagabea	iragankortasuna	id.	id.	id.	id.
Ergatiboa (nork)	partizipioa	pasiba	partizipioa	pasiba	partizipioa	pasiba
Datiboa (nori)	-(r)i aditz-izena	utzi, jarraitu, ekin	id.	id.	id.	id.
Genitiboa (noren)	normala	normala	id.	id.	id.	id.
Destinatiboa (norentzat)	normala	normala	id.	id.	/	/
Kausala (norengatik)	normala	normala	id.	id.	id.	id.
Asoziatiboa (norekin)	normala	normala	id.	id.	izenlaguna	harremana
Instrumentala (zertaz)	normala	normala	id.	id.	id.	id.
Delimitatiboa (nongo)	normala	normala	id.	id.	id.	id.
Inesiboa (non)	normala	normala	id.	id.	-ngo	kasu bereziak
Adlatiboa (nora)	normala, destin.	normala, dest.	id.	id.	id.	id.
Adlatibo direktiboa (norantz)	normala	normala	id.	id.	id.	id.
Adlatibo mugatzailea (noraino)	normala	normala	id.	id.	id.	id.
Elatiboa (nondik)	normala	normala	id.	id.	normala izenlaguna	jatorria
Partitiboa (-rik)	normala	normala	baiezkoetan	normala	baiezkoetan	normala
Prolatiboa (zertzat)	normala	normala	id.	id.	id.	id.

7.1.- Koadroa: Deklinabideko kasuei dagozkien hizkuntz mailak.

		EGITEZKOA						USTEZKOA					
		OBJEKTIBOA			SUBJEKTIBOA			OBJEKTIBOA			SUBJEKTIBOA		
ORAINA	BURUTUA	+++	+++	+++	+	++	++	++	++	++	+++	+++	+++
	BURUTUGABEA	+++	++	+	+	++	++						
IRAGANA	BURUTUA	+++	+++	+++	++	++	++	++	++	++	++	++	++
	BURUTUGABEA	+++	++	+	+	+	+						
HIPOTETIKOA	BURUTUA	++	++	+++	++	++	+++	+	+	+	+++	++	++
	BURUTUGABEA	+++	+++	++	+++	+++	++						
		Arrun ta	Lite- rarioa	Tekni- koa	A.	L.	T.	A.	L.	T.	A.	L.	T.

7.2.- Koadroa: Hizkuntz mailen araueraiko aditzen erabilera.

7.4.- SINTAXIARI DAGOZKION HIZKUNTZ MAILAK.

Sintaxiaz beraz aritzerakoan (3.-saila) luzatu ginen modura, beraren mailak aztertzeko momentuan ere luze samar gerta daiteke kontua, beraren forma-ikuspegitik, hizkuntzaren elementu guztiak ikutzen dituen sintaxia bera baita.

Horrela izanik, aparteko liburu oso bat litekeena la burtzen sailtuko gara lan honen bukaeratzat jotzen dugun sail ho netan, perpaus konposatuari soilik lotuko gatzazkiolarik.

7.4.1.- Koordinazioari dagozkion hizkuntz mailak.

a) Koordinazio kopulatiboari.

Nolabaiteko errepikapena suposatzen duen koordinazio honetaz, zenbait ohar emango dugu.

-Eta juntagailua, etengabeki erabiltzen da eguneroko hizkuntzan eta ugari samarra da literaturan. Hala izan arren, juntagailu hau apur bat gutxiago erabili beharko litzakeela esan dezakegu, bai literaturan, bai hizkuntza teknikoan ere, hizkuntza biblikoa lortu nahi ez bada, behintzat (ikus 3.6.1.- saila).

Horretaz, hurrengo esaldia jartzeko beharrean bagaude

(7) Erradio luzea zentrutik erpinera doan distantzia izan ohi da eta erradio laburra zentrutik alde batera doan elkarturiko distantzia.

azaldutako modua, zer esanik ez, guztiz onargarria da, baina, ho nelakoak asko ipintzeko beharra askotan azaltzea gerta daiteke; honelako kasuetan, perpaus luzea, bi esaldi juxtagarritan jar daiteke edo proposaturiko -(e)larik atzizkidun menperatua erabili:

(7') *Erradio luzea zentrutik erpinera doan distantzia izan ohi da, erradio laburra, bestalde, zentrutik alde batera doan elkanturiko distantzia delarik.*

-Koordinazio hauek, errepikapen bati dagozkiola eta, bi aldiz agertzen diren elementuetariko bat, ken daiteke, aurreko adibideetan agertzen den modura: (7) eta (7') direlakoetan, izan aditz laguntzailea behin agertzen da. Beronen ordeaz, ukan aditza, dugu alegia, jar daiteke.

Beti bezala, proposamen modura eman nahi ditugu aipatutakoak, maila tekniko finkatuaz baino, oraindik finkatugabearaz aritzen garelarik.

b) Koordinazio adbertsatiboa.

Hizkuntz mailak bereizterakoan, ezin esan daiteke koordinazio honen bidez, mailak ondo bereizten direnik. Agian, konjuntzioa kokatzeko guneaz zeozar esan liteke. Izan ere, erdaren eraginez edo, hasiera-gunean jarri ohi da hizkuntza arruntan, baina, ordea eta aldiz direlakoan kasuetan bederen (ikus 4.3.).

Baizik (eta) konjuntzioa, gero eta gehiago erabiltzen da bi koordinatuen artean, erdaren eragina zalantzarik gabekoa delarik. Edozein mailari dagokiola ere, bigarren esaldiaren bukaeran mantendu beharko litzateke. Horretaz, hurrengo moduz, ez da jarri behar:

(8) *Energi iturria ez da produktu kimiko bat, baizik eta eguzkitiko argia.*

baina bai

(8') *Energi iturria ez da produktu kimiko bat, eguzkitiko energia baizik*

Edozein modutan ere, (8) modukoak, oso hedatuak dira hizkuntza arruntean.

Ezekik konjuntzioari dagokionez, hizkuntza arruntean ezer gutxi erabiltzen dela esan behar da. (10) adibideari begi ratuz, argi ulertuko da egitura honek duen mami semantikoak oso kasu gutxirako balio duena.

c) Koordinazio disjunktiboa.

Hizkuntz mailetan, ez bide da bereizkuntzarik gertatzen edo eta ala konjuntzioen bidez hizkuntza arruntean bien arteko bereizkuntza nonbait nahastea ez bada.

d) Koordinazio distributiboa.

Literaturan eta teknikan, askoz ere gehiago erabiltzen da edozein distributibo, hizkuntza arruntean baino. Eguneroko hizkuntza honetan, kopulatiboak erabili ohi dira distributiboen ordeztu.

7.4.2.- Subordinazioari dagozkion hizkuntz mailak.

7.4.2.1.- Erlatiboa.

Erlatibo arruntari dagokion -(e)n atzizkiaren egitura, zer esanik ez, edozein mailetan erabiltzen da normalki.

Zein eta -(e)neko direlakoenekin, ordea, ez da gauza bera gertatzen.

Lehenengoa, euskal literatura klasikotik harturikoa dugu. Egia da, bestalde, euskararen sistema orokorrarekiko gogor samarra gertatzen dena, eta, honetaz gainera, zenbait arazo ere sorterazten duena baina, agian, explikatibo/espezifikatibo delako oposaketa mantentzeko, gutxienez, beharrezkoa bide dugu gure idazkera teknikorako, behintzat (ikus 5.2.2.).

Azkenik, -(e)neko atzizkiari dagokion erlatiboa dugu. Hemen beste kasu askotan bezala, hizkuntza arruntaren zenbait kasu bereziri, erabilera handiagoa eman zaio hizkuntza teknikoan, oraingoan ere, hizkuntza arruntarekin batera literatura doalarik (ikus 5.2.3.).

7.4.2.2.- Esaldi menperatu kausalak.

a) Eta juntagailua, bait- aurrizkia eta -(e)lako atzizkia.

5.3.-sailean esanda dagoenez, hirurak erabiltzen dira hizkuntza arruntan, euskalkien arauera bata edo bestea nagusia delarik.

Hizkuntza teknikoan, ordea, -(e)lako atzizkiduna oso gutxitan ager daiteke Altubereren aholkuari jarraitzen bagatzaizkio (ikus 3.3.). Beste biek, ez dute inolako oztoporik planteiatzen edozein lekutan erabiltzeko. Dena dela, hegoalde-mendebaldeko kontextuan bait- erabiltzen ez denez, hizkuntza idatzian nonbaiteko kutsu kultua hartzen du.

b) -Arren eta -gatik atzizkiak.

Biok erabiltzen dira edozein mailatan, bata edo bestea euskalkien arauera (ikus 5.3.4.). Aditz jokatua erabiliz, ordea, kultu kutsuagoa ematen da; izan ere, literaturan eta teknikan soilik erabili ohi dira modu horretara.

c) Bestelako egitura kausalak.

5.3.5.- sailean aipatuak diren dela kausa eta antzeko egiturak, gaur egun ia hizkuntza teknikoan soilik erabiltzen direla esan daiteke, beste bi mailetan zenbait adibide solte besterik agertzen ez delarik.

Klitxe kausalei dagokienez, zera azpimarratu behar da: Egitura guztiak bezala, aho- edo idatz-tradiziotik jasoak direla baina gaur egun, aurreko egituren modura, maila teknikoan erabiltzen dira gehien bat. Klitxe hauek, testu bati azken txukuntasun-puntua emateko zeharo baliogarritzat jotzen ditugu. Izan ere, puntu ortografiko gehienek atzean, honelako bat jartzen saiatzen gara fakultate honetako textuetan.

7.4.2.3.- Esaldi menperatu konpletiboak.

5.4.- sailean emandako zehaztasunetaz, erabilera fin katuari barik, proposapen-mailari dagozkiola adierazi dugu bertan. Horregatik, ez dugu hemen esango honetan mailak bereizten direnik(*), gu murgilduta gaudeneko mailan bereizten dugula baizik.

7.4.2.4.- Menperatu denboral hutsak.

a) -(E)nean adizkia.

Atzizki hau, oso ugari agertzen da bai mintzairan bai literatur mailan ere. Textu teknikoetan ordea, 5.5.1.- sailean esan denez, -(e)neko atzizkiari dagokion egitura erabiltzea, pix ka bat egokiagoa daiteke.

b) -T(z)ean atzizkia.

Atzizki hau dela eta, inon erabili behar ez dela esaten ez gara ausartuko, beraren aukera bezala, aipatutako beste guztiak ditugularik.

c) -T(z)erakoan eta -t(z)ekotan atzizkiak.

Berauek, edozein mailarekiko arruntak direla esan dezakegu. Horretaz gainera, oso esangura zehatza dute eta hori be

(*) Gogora bedi, aditzaren baieztapena galdegaia deneko kasuetarako, -(e)na eta ezeztapenerako -(e)nik, herri-mailan, bizkaieraz soilik (eta neurri batez) dugula.

ti gertatzen zaigu komenigarri.

7.4.2.5.- Menperatu adberbialak.

a) -(E)la eta -(e)larik atzizkiak.

Fakultate honetako textuetan, gero eta gutxiago erabiltzen ari da lehenengo atzizkia , zentzu denboral edo eta mo dalean. Arrazoiak, emanak dira. Beste bi mailetan, arrunt sama rra da atzizki honi dagokion egitura.

Edozelan ere, noizbehin erabiltzekotan, esaldi nagusiaren ezkerraldean jartzea komeniko litzateke, zalantzak ahalik eta gehien urtzeko. Hau da,

(8) *Genero hauek, stress-baldintzetan anaerobiosira jo dezaketela, airean annasa egiteko gai dira.*

hobeto geldituko dela,

(8') *Genero hauek, airean annasa egiteko gai dira, stress-baldintzetan anaerobiosira jo dezaketela.*

baino.

Bestalde, -(e)larik erabiliz, ez da sortzen, ez zalan tza-arazorik, ez eta ordenari dagokionik ere. Izan ere, azken hau ezin nahas daiteke konpletiboekin inola ere.

-(E)larik atzizkia, Iparraldeko mintzaira arruntari dagokio, -(e)nean delakoaren ordezkia izanik. Zentzu denboralaz gain, kontzesibo eta kausala eman lekizkioke, aurrean esan den bezala.

b) -(R)ik eta -(e)z atzizkiak.

Bi atzizkiok, normalki erabiltzen dira hiru mailetan; kontuz ibili behar da, ordea, 5.6.2.-sailean aipatutako banaketan semantikoa mantentzeko.

c) Aditz jokatuari lotzen zaion -(e)nez (gero) delakoa.

5.6.3.- sailean aipatutako hiru zentzuetatik, hirugarrena, herri-mailako hizkuntzan nahiko gutxi erabiltzen dela esan behar da. Bigarrena ere, urria da honelako mintzairan. Lehenengoa nahiko arrunta dela esan daiteke. Literatur mailari dagokionez, antzeko gauza gertatzen da. Izan ere, a) eta b) sailean azaltzen diren zentzuak emateko beharra, maila teknikoan kokatzen da gehien bat.

7.4.2.6.- Izen-lagun antzeko menperatuak.

a) -(R)iko eta -tako/-dako atzizkiak.

Izen-lagun modura erabilita, bi atzizki hauek ez dira oso ugari herri-mailan. Literaturan ere, nahiko gutxi agertzen dira, testu teknikoetan zeharo beharrezkotzat jotzen ditugularik (ikus 5.7.- saila).

b) -(E)lako atzizkiari dagozkion izen-laguna.

Horrela erabilia, atzizki hau gehien bat hizkuntza teknikoan erabiltzen da, nahiz eta, beti bezala, nonbaiteko tra dizioa jasoa izan.

Sail honi bukaera emateko, 7.3.- koadroan emango dugu denboralen eta adberbialen gutxi gorabeherako erabilera hiru mailetan. Hau dela eta, 7.2.- koadroaz aritzen ginenekoaren oharra bera bota behar dugu hemen: Lehenengo bi mailetan, gure uste apalean erabiltzen dena jarri dugu. Hirugarrenean, ordea, zaila da beharko litzatekeena eta egiten dena oso ondo bereiztea, zeren eta, zoritxarrez, edo zorionez, hizkuntza teknikoaz egiten den asko, gure esku zuzentzaileetatik pasatzen baita. Beraz, hirugarren zutabearen anbiguetateak balio beza.

7.4.2.7.- Subjunktiboa.

Esana dugunez, (ikus 6.1.), bi modutara adieraz daiteke esanguraren aldetik:

-Aditz-izenaren delimitatibo kasua, -t(z)eko atzizkia erabiliz, alegia.

-*Edin/*ezan laguntzaileak erabiliz. Kasu honetan, hiru egoera bereiz daiteke.

a) Subjunktibo soila (helburuzkoa eraikitze soilik, gure proposamenean).

b) Subjunktiboa + -(e)la atzizkia, konpletibo bat eraikitze.

c) Subjunktiboa + -(e)nean, denboral bat eraikitze.

ATZIZKIAK	MAILAK		
	MAILA ARRUNTA	MAILA LITERARIOA	MAILA TEKNIKOA
-(e)nean	++	++	+
-t(z)ean	+	+	-
-t(z)erakoan	+	+	+
-t(z)ekotan	+	+	+
-(e)la	+	+	-
-(e)larik	+	+	++
-(r)ik	+	+	++
-(e)z	+	+	++
-(e)nez	+	+	++

7.3.- Koadroa: Atzizki denboral eta adberbialei dagozkien hizkuntz mailak.

Hizkuntza arruntean, -t(z)eko kasu gehienetan erabill tzen dena, argi dago eta horretan ez gara sartuko.

Subjunktibo jokatua, hizkuntza literarioan, arruntean baino gehiago erabiltzen dela esan daiteke.

Gure zereginetarako, hurrengo oposaketa trinkoa ematen ausartuko gara:

-Nonbaiteko agintea edo nahia menperatu konpletibo bidez eman nahi denean, -(e)la erabiliko da.

-Subjunktibo soila, helburuak emateko soilik erabiliko dugu.

- -T(z)eko delakoa, 6.1. eta 6.5.-sailetan esana denez, bi esaldien subjektua berdina deneko kasuetan soilik erabiliko dugu.

Bestalde, -(e)nean atzizkiaren erabilera dela eta, ohar batzu emateko beharrean gaude, 6.2.-sailean eman dugunaren arauera.

a) Frantzeserak, subjunktiboa eta denborala batera adierazteko etorkizun-adizkiak erabiltzen ditu: Quand tu viendras.

b) Gaztelerak, ostera, subjunktiboa hautatu du: Cuando vengas.

c) Euskal hizkuntzan, hiru forma agertu ohi da:

- Gasteleraren parekoa: Etor zaitezenean.

- Frantzeseraren parekoa (*): Etorriko zarenean.

- Ustezkotasuna adierazteko ondoko parekorik ez duena: Etortzen zarenean/zatozenean.

Altuberen hitzei jarraitzen bagatzaizkio, lehenengo modura beharko litzateke. Dena dela, herak erabilitako argudioak "siguiendo al pueblo, (al menos al que habita esta región bizkaina nuestra)" alegia, ez gaitu bat ere konbentzitzen: Guk geuk, gure hiri-ikuspegi apaletik, ez dugu sekulan horrelakorik entzun eta, idatzita ere, oso urriak izan dira kasuak. Horrela ba, kasu guztietan hirugarren modua erabiltzea erabaki dugu.

Bestalde ere, gogora bedi baldintza eta etorkizun arteko harremanetaz esandakoa (6.2.- sail berean)

7.4.2.8.- Baldintzapenari dagozkion hizkuntz mailak.

6.2.- sailean esana dugunez, baldintz adizkien erabilerara, zeharo nahasturik dago gaur egun herri mailan, honelako kasuistikaz hemen sartuko ez garelarik. Dena dela, gogora bedi ustezko saila, gehien bat Iparraldean erabiltzen dela.

Kaos honetan, hizkuntza bateratua etorri da nonbaiteko ordena ezartzeko. Hau dela eta, oraingo literatur-mailan, aipatutako arauak betetzen direla esan dezakegu. Maila teknikoan ere, horrelaxe proposatu behar dugu. Edozein modutan, (b) eta (c) egiturak ugariak izango direna, argi dago; (d) eta (e)

(*) "Parekoa" diogunean, gonbaragarriak direla, besterik ez dugu esan nahi.

direlakoak, aldiz, hasieran pentsa litekeena baino gutxiago ager tzen dira gure textuetan, berau, edukinari berari soilik atxeki behar zaiolarik. Azkenik, (f) egitura, gure zereginetarako ia sus maezina dela mentura dezakegu.

7.4.2.9.- Perpaus kontsekutiboak.

Beharbada ausart samarrak diren 6.3.- saileko eritzietatik aparte, edozein modutan kontsekutibotasuna maila teknikoan beharrezkoa dena argi dago. Beraz, (g), (h), edo eta (i) egiturak, derrigorrez erabili beharko dira eta erabiltzen dira zenbait kasutan. Izan ere, arriskutsu samarra gerta liteke.

(9) *Temperatur aldaketak oso gogorrak direnez, honelako animaliak ezin bizi litezke ingurune horretan.*

jartzea, esan nahi duguna hurrengo bada:

(9') *Temperatur aldaketak horren gogorrak dira ezen honelako animaliak ezin bailitezke bizi ingurune horretan.*

(9) esaldian nonbaiteko nabardurak gal daitezkeena argi dagoela uste dugu. Beraz, honelako kontsekutiboak ez ditugu inola ere proskribitzen.

7.4.2.10.- Perpaus kontzesiboak.

Berauek, urriagoak bide dira lehengo bi mailetan gurean baino. Berau, 6.4.- sailean esana dugunez, menperatu hauen esangura espezifikoki soilik dagokio.

Klitxeak, alderantziz, esangura inespezifikoagoa dute nez, askoz ere erabilera zabalagoa dute gurean, jadanik azpimarratu dugunaren arauera.

7.4.2.11.- Aditz-izenaren erabilerari dagozkion hizkuntz mailak.

6.5.- sailean iradoki bezala, aditz-izena sortera^zten duen -t(z)e atzizkiak oso erabilera ugaria du, bai hizkuntza arruntean, bai literarioan ere. Ez dagokio lan honi, banaketa lexiko-semantikoen ikuspegia baina, edozein modutan, -t(z)e inespezifikoaren orde^z, -pen, -kuntza, -keta eta abarreko atzizkiak erabili beharko dira, arlo semantiko baten barruko ñabardurak ze hatz adierazteko, eguneroko bizitzan oso garrantzitsuak ez direlarik ere, gure testu teknikoetan arras beharrezko gerta baitaitezke.

- a galdetzailea: 131
 -a mugatzailea: 49, 59, 77, 99, 132.
 -a organikoa: 22, 99.
 agian: 117.
 aitxitik: 146.
 al: 130.
 ala disjunktiboa: 145, 226.
 ala galdetzailea: 130.
 alderantziz: 146.
 aldi (berean): 140.
 aldiz: 141, 225.
 anitz: 81
 are: 140
 ari: 50, 55, 69, 70.
 arras: 101.
 (-)arren: 173, 203, 228, 236.
 arrunt: 101
 aski: 101
 asko: 81, 107.
 atxeki: 56, 57.
 atze: 91.
 aurki(tu): 66.
 aurre: 91.
 azpi: 91.
 ba-, aditzarenbaieztapena: 120, 176.
 ba-, baldintza: 198, 236.
 bai: 117, 120, 147.
 baina: 141, 225.
 bait- erlatiboa: 158.
 bait- kausala: 171, 127.
 bait- kontsekutiboa: 202, 235.
 baita: 139.
 baizik: 142, 225.
 bakoitz: 83, 105.
 barne: 91.
 bat: 34, 81, 89, 105.
 batzu: 82, 89, 105.
 beharbada: 117.
 behal(tu): 66.
 ber-: 39
 berau: 103
 berdin: 39
 berot(tu): 55.
 berriz: 146.
 bestalde: 140.
 beste: 89, 105.
 bestetik: 140.
 bezain: 165
 bezala: 165, 217.
 bi: 36, 81, 104.
 bide: 69.
 bidez: 94, 186.
 bihurtu: 55, 217.
 bitartean: 164.
 biziki: 101.
 -da/-ta: 185.
 -dako/-tako: 189, 231.
 deituniko: 69, 192.
 den(a): 84, 105.
 dena dela, den: 144.
 desager(tu): 109.
 -du/-tu: 48, 53.
 *edin: 197, 199, 232.
 edo: 145, 226.
 eduki: 55, 57.
 egin: 56, 57, 70, 123.
 egin, galdagaien: 121, 176.
 egon: 51, 56, 57, 58, 62.
 ekar(ri): 57, 63.
 -(r)ekin: 93, 95, 113, 219.
 elkar: 38.
 eman: 57, 71, 123.

-(n)en genitiboa: 90
 -(n)entzat: 92, 112.
 entzun: 56, 57, 68.
 eran, erara: 140, 164.
 erabat: 101.
 erabili: 56, 57, 63.
 eraman: 57, 63.
 ere: 139.
 eritz(i): 55, 57, 69.
 esan/erran: 57, 71.
 eta: 138, 224.
 eta kausala: 172, 227.
 etor(ni): 57, 61.
 etzan: 55, 62.
 ez: 117, 129, 139.
 ezagut(u): 27, 68.
 ezaguturiko: 192.
 *ezan: 197, 199, 132.
 ezen: 202, 236.
 ezezik: 143, 226.
 (izan) ezin: 144.
 linka(tu): 66.
 gain: 91.
 garratu: 217.
 -garrar: 82.
 -gatik: 173, 228.
 gerta(tu): 55.
 gisan, gisara: 140, 164, 216.
 gutxi: 81.
 guzti: 84, 105.
 guztiz: 101.
 ibili: 109.
 hain: 201.
 hala eta guztiz ere: 145.
 halaber: 140.
 har(tu): 123.
 hau, hori...: 28, 80, 84.
 heinean: 164.
 hel(du): 56.
 honako (hau): 122.

honenbeste, horrenbeste...: 201, 236.
 hurrengo (hau): 122.
 ideia: 192.
 ihardun: 55, 57, 69.
 -(n)i: 207, 218.
 -(n)ik adberbiala: 49, 183, 185.
 -(n)iko: 189, 231.
 ikusi: 56, 57, 66.
 irakin: 57, 71, 109, 217.
 irau: 57, 70, 109, 217.
 irten: 56.
 irudi: 57, 68.
 izan: 56, 57, 58.
 izeneko: 69, 102.
 jakin: 57, 64.
 jarrai(ki), jarrai(tu): 56, 57, 62, 109, 218.
 joan: 56, 67, 71.
 -k ergatiboa: 110, 217.
 kanpo: 91.
 -ke: 47, 69, 200.
 -ki: 116.
 -(e)ko: 92, 111.
 -(e)la exa, vide, medio, kausa: 175, 188, 228.
 -(e)la(n)ik adberbiala: 182, 225, 230.
 -(e)la konpletiboa: 123, 169, 176, 197, 232.
 -(e)la kontsekutiboa: 202.
 kontzeptu: 192.
 -(e)luko izen-laguna: 190, 231.
 -(e)lako kausala: 170, 227.
 lege: 164.
 menturaz: 117.
 moduan, modur: 154, 216.
 -(e)n: 154, 157, 203, 219.
 -nigo i nesiboa: 95, 113, 219.
 -(e)n zeharkako galdera: 165.
 -na banatzailea: 83.
 -(e)na erlatiboa: 155, 229.
 -(e)na konpletiboa: 66, 68, 176.
 nahiko: 102.
 nahiz distributiboa: 147.

BIBLIOGRAFIA

Azken atze-sail honetan, oso ortodoxoa ez dena badakigularik ere, zenbait hitz gaineratzeko beharra sentitu dugu. Hona hemen, beraz, aipatzeko diren liburu eta idatziak hauta edo erabiltzerakoan erabili izan ditugun erizpideak:

Lehehengo atalean, kontsulta zuzeneko dei litezkeenak, azken finean alfa betatze tradizionalari dagozkionak, alegia.

Bestalde, eta sarreran adierazia dugunez, alfabetatze horretaz gain, apur batetan urrunago iristen saiatu gara hemen. Ez da maila honetan, ordea, berez edo zentzu hertsian aipagarri den libururik, ez badira, neurriren batez, lehenengo sailean sartuko ditugun Altube, Goenaga edo Txillardegiarena. Horrela ba, hementxe da nolabait froga edo azalezin dugun "bibliografia": Ikasturteetan zehar zuzendu (eta batzutan ia berridatzi) ditugun lan eta tesinak, argitaratzeko diren liburu eta artikulua (irakur bedi U.E.U.ren liburuak, Elhuyarren zenbaki guztiak...). Horretaz, huts geratzeko zaigu sail hau geroago azalduko dugun zerrendan.

Azkenik, gune bibliografikoa den lehenengo atalaren inguruko liburuena. Egia da, hauetariko gehienak textua bera egiteko unean zuzen erabili ez dituguna, baina, beste alde batetik, zeharo lagungarri gertatu zaizkigu hizkuntz normalizazioaz ari gareneko prozesu honetan, bai eta eskolak ematean adibide argiago eta datu eta argumentazio zehatzagoak azaltzen. Hori dela eta, hor erro-mantzeeren genesiaz direnak eta, modu berean, Mikel Zalbideren "Maileguzko hitzak". Lehenengoetatik, ondokoak esan ditzakegu: Batetik, kultismo/herrikoi delako oposaketaren (eta lehenengoarekin batera doakeen diri ismoaren) kontzeptuak, argi utzi dizkigutela. Bestetik, maileguen egitura foniko definitiboa finkatzerakoan ere, balio handiko izan eta izango ditugu.

A)

ALTUBE, Severo: "Erderismos". Indauchu Editorial; Bilbo, 1975.

EUSKALTZAINDIA: "Euskal aditz batua". Euskaltzaindia; Donostia, 1979.

GOENAGA, Patxi: "Gramatika bideetan". Erein; Donostia, 1980.

GOIKOETXEA, Juan Luis: "Ortografia, deklinabidea eta sintaxisa". Elkar; Bilbo, 1978.

KINTANA, Xabier: "Hiztegia". A.G.Elkar S.Coop.; Bilbo, 1980.

LAFON, René: "Le système du verbe basque au XVIe siècle". Elkar; Zarautz, 1980.

TXILLARDEGI: "Euskal gramatika". Ed. Vascas; Bilbo, 1978.

U.Z.E.I.: "Hizkuntzalaritza". Elkar; Donostia, 1982.

VILLASANTE, Luis: "La declinación del vasco literario común". Ed. Francisca-na de Aránzazu; Oñati, 1972.

VILLASANTE, Luis: "Sintaxis de la oración compuesta". Ed. Franciscana de Arán-zazu; Oñati, 1979.

VILLASANTE, Luis: "Sintaxis de la oración simple". Ed. Franciscana de Aránza-zu; Oñati, 1980.

KOADROEN AURKIBIDEA

1.1.- (Txillardegi). Mugagabe eta mugatasuna.....	35
1.2.- (X. Kintana). Aditzaren paradigma osoa; moduak eta aldiak.....	47
2.2.- Zenbait aditzen esangura figuratua.....	52
2.3.- Adizki burutugabeak.....	54
2.4.- <u>Egon</u> eta <u>izan</u> aditzen erabilera.....	60
2.5.- <u>Ukan</u> eta <u>eduki</u> aditzak.....	65
3.1.- Izen-sintagmaren barruko <u>guzti</u> delakoaren erabilera.....	85
3.2.- <u>Guzti</u> , <u>den</u> eta <u>oso</u> direlakoan de facto erabilera.....	86
3.3.- <u>Guzti</u> , <u>den</u> eta <u>oso</u> direlakoetarako proposamena.....	86
3.4.- Izen-lagun eta aditz-lagunak.....	114
3.5.- Galdegaia.....	126
4.1.- Juntagailu adbertsatiboak.....	146
5.1.- <u>-(E)la</u> , <u>-(e)na</u> , <u>-(e)nik</u> , <u>-(e)n</u> eta <u>-(e)nentz</u> atzizkien erabilera....	169
5.2.- Atzizki denboralak.....	184
5.3.- Izen-lagun edo eta erlatibo antzeko menperatuak.....	192
7.1.- Deklinabideko kasuei dagozkien hizkuntz mailak.....	222
7.2.- Hizkuntz mailen arauetarako aditzen erabilera.....	223
7.3.- Atzizki denboral eta adberbialeki dagozkien hizkuntz mailak.....	233

nahiz eta: 203; 236.

-(e)nean: 179, 181, 197, 229, 231, 232.

-(e)neko: 163, 227, 229.

-(e)nentz: 168=

-(e)nez (gero): 51, 186, 231.

neurrian: 164.

-(e)nik: 166, 177, 229.

-ok: 78.

ondoriozta(tu): 66.

ordea: 141, 225.

orobat: 140.

oso: 101.

ostera: 142.

-(e)ra(ko): 97, 220.

-(e)raino(ko): 98, 220.

-(e)rantz(ko): 98, 220.

samar: 101.

sar(tu): 56.

-tzat: 221.

-t(z)e: 50, 204, 237.

-t(z)ean: 181, 206.

-t(z)eari: 206.

-t(z)eko: 175, 204, 232.

-t(z)ekotan: 180, 206, 229.

-t(z)era: 175.

-t(z)erakoan: 180, 206, 229.

-t(z)erik: 206.

-(e)tik(o): 95, 112, 220.

topa(tu): 66.

teoria: 192.

utz(i): 207, 218.

-(t)xe: 39, 119.

-(e)z menperatu adberbiala: 185, 231.

-(e)z instrumentala: 93, 113.

zearo: 101.

zein distributiboa: 147.

zein erlatiboa: 158, 160, 227.

zeintzu erlatiboa: 158, 160.

zenbat: 81.

zera: 122.

B)

COROMINAS, Joan: "Breve diccionario etimológico de la lengua castellana". Gre
dos; Madrid, 1980.

ENSUNZA, Martxel: "Alfabetatze zientifikoa". U.E.U.; Iruñea, 1983.

EUSKALTZAINDIA: "Euskararen liburu zuria". Euskaltzaindia; Bilbo, 1978.

GARCÍA PELAYO, Ramón: "Dictionnaire Espagnol-Français, Français-Espagnol". La
rrousse; Paris, 1967.

IZENIK GABEA: "Diccionario manual Inglés-Español, Español-Inglés". Bibliograf;
Barcelona, 1973.

LAPEDÉS, Daniel N.: "Diccionario de términos científicos y técnicos". McGraw-
-Hill. Boixerau; Barcelona, 1981.

MENÉNDEZ PIDAL, Ramón: "Manual de gramática histórica española". Espasa Calpe;
Madrid, 1980.

MICHELENA, Luis: "Fonética histórica vasca". Gipuzkoako Diputazioa; Donostia,
1976.

MIR, José M^a: "Diccionario ilustrados latino-español, español-latino". Biblio
graf; Barcelona, 1971.

MUJICA URDANGARIN, Luis M^a: "Latina eta erromanikoaren eragina euskaran". Sen
doa; Donostia, 1982.

TXILLARDEGI: "Euskal Fonologia". Ed. Vascas; Donostia, 1982.

URRUTIA CÁRDENAS, Hernán: "Esquema de morfosintaxis histórica del español". Pu
blicaciones de la Universidad de Deusto; Bilbo, 1983.

U.Z.E.I.: "Maileguzko hitzak". U.Z.E.I.; Donostia, 1982.

VÄÄNÄNEN, Veikko: "Introducción al latín vulgar". Gredos; Madrid, 1979.

VILLASANTE, Luis: "Palabras compuestas". Ed. Franciscana de Aránzazu; Oñati,
1976.

VILLASANTE, Luis: "Estudios de sintaxis vasca". Ed. Franciscana de Aránzazu;
Oñati, 1978.

VILLASANTE, Luis: "Hacia la lengua literaria común". Ed. Franciscana de Arán-
zazu; Oñati, 1980.